

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ

ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ У СУЧАСНОМУ ВИМІРІ

**V Міжнародна
науково-практична конференція
молодих учених та студентів**

Тези доповідей

3 квітня 2014 р.

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ

КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ У СУЧАСНОМУ ВИМІРІ

*V Міжнародна науково-практична конференція
молодих учених та студентів*

Тези доповідей

3 квітня 2014 р.

Дніпропетровськ
2014

Організаційний комітет:

Б.І. Холод, доктор економічних наук, професор – голова оргкомітету;
І.В. Секрет, доктор педагогічних наук, професор – заступник голови;
Н.П. Волкова, доктор педагогічних наук, професор;
О.А. Дніпрова, кандидат медичних наук, доцент;
А.Є. Ніколенко, кандидат медичних наук, доцент;
Н.В. Ткаченко, кандидат психологічних наук, доцент;
М.О. Мілушина, кандидат психологічних наук, доцент;
В.В. Кириченко, кандидат біологічних наук, доцент;
Т.В. Єрмолаєва, старший викладач;
В.О. Бикова, викладач;
О.І. Крамар, викладач;
О.О. Лоза, викладач.

П 69 Практична психологія у сучасному вимірі: V Міжнародна науково-практична конференція молодих учених та студентів: тези доповідей, Дніпропетровськ, 3 квітня 2014 р. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2014. – 128 с.

ISBN 978-966-434-301-2

Збірник містить тези доповідей учасників V Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих учених «Практична психологія у сучасному вимірі», у яких обговорюється місце практичної психологічної науки у сучасному суспільстві.

УДК 159.922

Відповідальна за випуск:

Н.В. Ткаченко, кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології.

ЗМІСТ

Aleksandrova A. Stress in our lives	6
Gousova K. Impact of multiculturalism on cultural identity of Jewish children in the uk's GCSE secular schools	7
Golovchack D. Psychology	9
Hrydasova Y. The place of a fairytale in a person's lifescrypt	12
Zajac-Lamparska L. Obraz człowieka starszego w percepcji młodzieży	12
Kessler D. Game as a model for studying the phenomenon of competition.....	14
Lyubimova O. Diagnosis of coping – strategies.....	16
Valiakhmetova O. Understanding and memorizing of pictures.....	17
Александрова А. Оценка нервно-психической устойчивости в стрессе у старшеклассников	19
Арзуманян К. Психологічна готовність до розв'язання професійних конфліктів менеджерів торговельних підприємств	22
Бекинева Л. Музыкалотерапия как метод коррекции эмоциональной сферы беременных женщин.....	23
Борисенко С. Психологічна характеристика нащадків осіб, які постраждали від аварії на Чорнобильській АЕС.....	25
Вашук М. Особливості ціннісних орієнтацій людей ранньої та пізньої зрілості на етапі соціальних змін	28
Вилко А., Зинченко Е., Глоба В. Психологическая помощь и социальная защита ВИЧ-инфицированных детей	29
Власова К. Роль гормонів у житті людини	31
Галумова К. Особливості емоційної сфери дітей дошкільного віку з порушеннями зору	32
Гармаш Е. Насилие в семье	34
Горбачова Д. Особиста казка батьків та стиль дитячо-батьківських відносин.....	35
Данич Є. Девіантна поведінка підлітків	37
Демченко Ф. Взаимосвязь эмпатии и уверенности в себе в подростковом возрасте	38
Денісова Г. Вивчення ціннісних орієнтацій студентів.....	40
Долуда Ю. Вплив кольору на психологічний стан людини	42
Дутчак Ю. Самооцінка і самоставлення дівчат юнацького віку та стиль одягу, якому вони надають перевагу.....	44
Жукова О. Дитячо-батьківські стосунки та розвиток співчуття у дошкільників.....	46
Зайцева А. Межличностные отношения молодежи в современной Украине	48
Іванова А., Буряк Н. Особливості профорієнтаційної роботи з учнями у профільному закладі освіти	50

Иващенко Р. Проблема одиночества в подростковом возрасте	53
Игнатович Е. Эмоциональные особенности личности у подростков	55
Карпета Є. Формування професіонала в умовах конкурентного середовища	57
Кононова І. Особливості адаптаційного потенціалу неповнолітніх засуджених з різним складом злочинів	59
Корнієнко А. Вольова саморегуляція в учнів старших класів	62
Крамар О. Спілкування у сім'ї – важлива складова виховання дитини	64
Козинець В. Організація особистого простору підлітків	65
Крупенко О. Вивчення самооцінки сучасного підлітка	67
Кучер Ю. Сучасні підходи до дослідження сім'ї	69
Лагутин И. Современные методы обучения в высшей школе. Метод интерактивного обучения	72
Лисиченко Н., Зайцева А. Вербальное и невербальное выражение межличностного отношения к участникам группы	74
Мазурик І. Гендерні особливості сімейно-рольових очікувань молоді в період пошуку шлюбного партнера	76
Маслова Е., Титова Л., Шологон В., Шульга Е. Способы запоминания новых терминов студентами-психологами	78
Недибалюк М. Особливості прояву видів лінії серед студентів	80
Новицька І. Статеві особливості розпізнавання брехні	81
Павлова Т. Протиріччя в комунікаціях	84
Пилипенко Є. Проблема гендерних відмінностей при Інтернет-залежності у сучасній сім'ї	87
Поляновська А. Особистісні чинники професійного самовизначення старшокласників	89
Охмак І. Казка як форма переборення страху в дитячому віці	92
Саликова А. Казкотерапія дитячих страхів	95
Самопал К. Специфика профессиональной деформации сотрудников органов внутренних дел	96
Самоткан А. Психологический анализ понятия созависимости: традиционный и эволюционный подходы	99
Славін М. Психологічні особливості девіантної поведінки сучасної молоді	102
Соболь О. Дитячі страхи та життєвий сценарій дорослого	104
Сорокіна О. Психологічний інфантизм як одна з умов неготовності до створення сім'ї	106
Степаненко М. Механізми психологічних захистів	108
Тащиліна А. Психологічні особливості дітей з прийомних сімей	111
Титова Н. К проблеме классификации девиантного поведения	113

Шайдурова Є. Психологічні особливості формування емоційно-моральної свідомості у дітей молодшого шкільного віку	115
Шаньгіна Г. Формування позитивного батьківства.....	117
Черник К. Поняття перфекціонізму в буденній свідомості молоді.....	119
Хозей Л. Мотивационный аспект в андрагогической модели обучения	121
Уржумова О. Профілактика насильства в шкільному середовищі.....	124
Ярошенко Я. Современные методы обучения в высшей школе. Технология развития критического мышления через чтение и письмо.....	126

STRESS IN OUR LIVES

Life has never been so hard before, and the word “stress” has never been so common. These phenomena are experienced by every citizen of our modern world. Recent years the problem of stress has become one of the most relevant issues in the world of psychological science and practice.

The history of the Stress Study is associated with the name of one of the Canadian endocrinologist, H. Selye (1907–1982). In 1936 the British journal «Nature» published his letter to the editor, called “the syndrome caused by a variety of damaging agents”. Mental manifestations of the syndrome, described by H. Selye, were called “emotional” stress. The concept of stress is used to describe a broad range of human states, which arise in response to emergency or extreme events, circumstances of life, stressful environmental factors. In the everyday language stress is used as the opposite of peace and composure. With excessive stress such as grief, suffering and the other similar things distress usually arises.

There are many methods of emotional stress correction, and the challenge is to select those that would meet, on the one hand, the individual characteristics of the particular personality, and on the other hand, the actual conditions that exist in the definite place at definite time.

Among the various ways of relieving stress, we can identify both the latest scientific developments of psychologists and traditional folk remedies, which have been time-tested. Nature, music, alcohol, sleep, pets, talking with friends, extreme physical exertion, sex, hobbies, steam bath, watching a good movie, reading a book, playing sports, etc. are also used as the methods relieving stress.

In addition to these “everyday” techniques, it is worth mentioning such the “psychological” method as “work over-loading “ when: firstly, you do not have enough time and energy to experience; secondly, you should change the attitude to the situation; thirdly, remember those people who are even worse; in the fourth, pour out your heart to a friend; in the fifth, treat the situation with humor; in the sixth, listen to some advice of a competent person.

Scholar Supervision by Associate Professor: V.O. Bykova.

Language Supervision by Senior Lecture: N.O. Chernyak.

IMPACT OF MULTICULTURALISM ON CULTURAL IDENTITY OF JEWISH CHILDREN IN THE UK'S GCSE SECULAR SCHOOLS

Jeff Lewis described multiculturalism as “the notion of ‘unity in diversity’, a sense in which the various people and cultures which may constitute a national imaginary are free to experience their diversity without surrendering the validity of the whole state” (Lewis 2008: 298). The process of developing Jewish identity, which is strongly connected to the religious practices, seems to appear as an interesting subject in relation to the idea of multiculturalism.

Firstly, Jewish communities existed in the UK for centuries, Vaughan claims that “the modern day settlement of Jews in Britain dates from 1492” (Vaughan 1994:7), which means that their practices, traditions and passed by generations knowledge about the nation without country existed long before the policy of multiculturalism had been introduced. Secondly, Jewish children born in the UK cannot be fully associated with migrant or second generation migrant groups, as some families lived in the country for many generations and had strong distinguished policies and practices related to integration and privatisations as admitted by Kudenko and Phillips (2009:1537), Ben Gidley and Keith Kahn-Harris (2012: 171-172). Thirdly, religion plays a major role in developing Jewish identity. Therefore, it is interesting to look how concept of multiculturalism might interfere with everyday practices that are shaping Jewish identity. Taking into account Jewish children studying in secular GCSE schools is important, because due to the attachment to the communities and families, GCSE schools are, in majority, places where Jewish children get to interact intensively with other ethnic groups on everyday basis. This essay would attempt to view how multiculturalism influences a process of shaping cultural identity, in cases of Jewish children attending state (secular) schools.

It seems like historically Jewish communities in the UK had established ways of coexisting as a marginalised group from the modern British society. And some might argue that in certain ways the notion of separation is a method of both maintaining and shaping identity. Thus, practiced multiculturalism might have a controversial effect on developing of Jewish identity among children studying in secular GCSE schools. “Just as the dominant often seek to exclude others, minorities may likewise attempt to create and to defend their own identities and ‘purified communities’” (Valins 2003:160).

Even though Valins was focused on studying Ultra-Orthodox Jews, who, indeed, appear to be extremely separated from the other communities in the UK, this study produces an interesting argument on the value of being “different” and “other”. Since Jewish people for a long time did not have a physical

land to identify their nation with, and thereby no written law, or recognized government, these groups were capable to resist complete assimilation and remain their traditions through certain communal practices, established ethnical differences acknowledged since early ages and acts of separation from the majority of the society. Therefore, it can be argued that the exclusion revealing in a nature of “defending identities” in its own way the reason for the strong sense of self and therefore a part of development of cultural identity. In this case multiculturalism, in certain ways challenges the boundaries of these distinctions by offering completely different approach to the culture.

Jennifer Sinclair and David Milner in the article “On Being Jewish A qualitative Study of Identity among British Jews in Emerging Adulthood” came to a conclusion relevant to Valins’s argument about the integration of Jews with other ethnic groups:

“A measure of openness to social contact with other ethnic and religious groups, was shown to be a meaningful component of Jewish identity. It showed a significant negative correlation with affirmation and belonging, ethnic identity achievement, and religious identity and, therefore, functioned potentially as an important negative indicator of the strength of Jewish identity (Sinclair, Roberts, 2001). In other words, as the strength of ethnic and religious identity increased, openness toward interaction with other groups decreased” (Sinclair, Milne, 2005:107).

Taking into account this statement, it is now more possible to assume the impact interaction with wider society might have on developing Jewish identity, and that sort of integration is very likely to happen in cases of Jewish children attending state secular GCSE schools. Supposing that the notion of separation can be related to the sense of uniqueness and consequently, a historically developed desire to protect the culture by all means, it can be therefore challenged by the concept of multiculturalism. In theory, an idea of multiculturalism implying acceptance and equality among national minorities, however it might also go against the idea of “being different” from the mainstream society in general that in the case of Jewish communities is one of the reasons to maintain strong attachments to the traditions and communities. As a result, it can be argued that since Multiculturalism introduced in the UK, there is no clear boundary between ‘Jewish part of self’ in community and ‘British part of self’ outside of it, thus shifts might affect the degree in which Jewishness or Britishness of young individual is developing.

Multiculturalism shifted position of Jewish community in the society. Practiced for centuries policies of privatisation and intentional balance between community and dominating culture had changed since policy of multiculturalism had been introduced. That of course affected certain values and behaviour of Jewish communities in the UK. And since position of Jewish communities changed, their perception of dominating culture had changed, that affected two major factors influencing Jewish identity: social and religious.

From the one side, multiculturalism can potentially distant individual from the ethnic community but from the other hand, it can only strengthen the sense of self as Jewish. Nevertheless, policy of multiculturalism introduced in the UK, as a policy of acceptance now requires more negotiations from British Jewish population, such as deciding on the degree of interaction with other communities, negotiating the level of Britishness and Jewishness, degree of religiousness.

D. Golovchack

Pupil of the 10th form, secondary school №39

PSYCHOLOGY

Psychology is an academic and applied discipline that involves the scientific study of mental functions and behaviors. The word psychology literally means “study of the soul”. Modern psychology is a multidisciplinary science.

I really like personality psychology, because it explains the reason of the behavior and characteristics of human thinking. It’s very important, I think, in order to understand the people better.

Human psychology is internal features that differentiate one person from another. Person’s worldview is being formed since his birth. At first parents give us some knowledge and build character, values of life. Their education affects our behavior in the future life. Character formation also depends on the social status, behavior, thinking and even appearance. The society in which person is located influences very much. This is very important to find a company of personalities where you would like to be similar. Although researchers have learned many interesting facts about the psychological characteristics of a person, and can even predict our behavior on the basis of certain rules, much more still remains unknown.

Over recent years, psychologists, sociologists and neuroscientists have received a lot of new data about human behavior. Sometimes, of course, research results are not surprising, but now they have been confirmed experimentally. Of course, not all people behave that way. However, when interacting with others, the general trends should be considered.

Morality – socially accepted notions of good and bad, right and wrong, good and evil, as well as a set of rules of conduct arising from these representations.

Half the people cheat to get some resource – from something material to the attention, respect or higher status.

Lying requires more mental effort. Person at the same time have to keep in mind a lie – to say it, and the truth – to hide it. As a result, he says, more simple sentences and worse to cope with the tasks for ingenuity.

When on people are watching, they behave better. And the illusion of surveillance works too. It was enough to hang pictures of eyes in the dining room so that people began to clean up their dishes.

Perception is the cognitive process of forming a subjective view of the world.

The personality traits of a stranger can accurately determine the photograph, especially if the person in the photograph is in natural pose and setting. At the same time simpler and more accurate determine personality traits of men. Appearance of women is more susceptible to social standards.

Attractive fair appearance can easily be misleading. People tend to trust more appearance than sincerity. Even professionals considered honest lying about people with sincere manner in 86% of cases.

Appearance plays a huge role even in the voting and policy choices. Voters conclude competence of politicians to face maturity and physical attractiveness. At the same time, personality traits influence the perception of visual appeal. Once people learned negative information about those who are considered beautiful, their opinion changed.

Hierarchy is so important for a person that her understanding laid from infancy. Infants understand that stronger individuals conquer weaker and express surprise when they see the opposite.

More successful and rich feel more intelligent, wise, etc., and vice versa. And often, people tend to think that those who succeed and those whose share felt suffering deserved it.

Relationships – subjective connections and relationships that exist between people in social groups.

People tend to demean others when unsure of yourself. Test subjects who were told that they do not pass the test on the IQ, expressed more ethnic and religious prejudices, than those who reported high results.

But people sincerely believe that their negative opinions about other sincerely and has no connection with them to lower the opinion of myself. Humiliation other helps to restore self-esteem.

It is possible that helping others is associated with indirect personal interest. Scientists call this “indirect reciprocity”. People tend to help those who considered “good” people, helping others. So a good man’s reputation – a pledge of future support.

Happier is not the one who has a lot of money, and the one who has more than a neighbor. People are constantly comparing themselves with their neighbors. Richer, they start to rotate in new circles where people have more money, and rise above the others, is not easy.

Aggressive behavior, aggression is motivated destructive behavior that is contrary to the norms of human coexistence, crippling their targets, bringing physical, moral damage or causing them psychological discomfort.

People with high levels of testosterone receive pleasure from the anger others.

Anger intensifies in people the desire of owning.

Angry women are perceived as male.

Spoonful of sugar reduces aggression. To suppress aggressive impulses requires self-control and self-control requires energy. Glucose supplies this energy to the brain. People who drank lemonade with sugar, a few minutes less aggressively respond to troublesome stranger than people who drank lemonade with a sugar substitute.

The brain responds to jokes. Sometimes people with damage to the frontal lobe of the brain cease to understand jokes.

In a noisy environment cannot be heard talking on the telephone. The brain can not distinguish background noise from the voice on the phone.

Wake of yawning. When yawning in the body gets more air, and thus the brain receives more oxygen.

We are programmed to memorize boring songs. By using the same mechanisms in the brain, through which we remember some routine actions, and we remember these songs.

Brain needs less energy than a light bulb in the refrigerator. Our brain consumes 17 % of the energy of the whole body.

Frequent violation daily biorhythms body can damage memory. Stress hormones that are produced during this process can damage the temporal lobe of the brain and memory.

At an altitude appear strange visions. Probably the lack of oxygen affects the processing of visual and emotional data.

Computer shooting games help develop multitasking.

Expected brain dulls sensation when we call them yourself.

Feeling rough surface causes in people feeling difficulties in relations between people, and the cold is closely related to the sense of loneliness.

Administrative boundaries marked on maps give people a psychological sense of security.

Desire to purchase and accumulate wealth – often a consequence of an unhappy childhood.

There is a bright side of boredom. Bored people are often looking for an opportunity to do good deeds as the entertainment they were bored and did not bring meaning to their lives.

Scholar Supervision by Associate Professor: A.A. Lebedenko.

THE PLACE OF A FAIRYTALE IN A PERSON'S LIFESCRIPT

The life script is an unconscious life plan that is "written" by a person in a childhood and that he or she lives. Fairy tales have a place of their own in Literature as a popular variant of myths. As such, they are a focus of interest for the followers of the Transactional Analysis. When they are told to little children, they contribute to their education by teaching them social roles and shaping their Scripts. Listening to various fairytales, the child chooses one of these stories, which is "about him". This tale becomes the matrix of his script. One of the methods of studying life scripts is original personal tale analysis. Our research was designed to study the place of the farytale in life script of a person. We asked people to create their our fairytale and recall their favorite fairytales from 3 life periods: childhood, school years and now, select favorite and unfavorable characters and determine their positive and negative features. Then we held a content analysis of these fairytales, based on 5 criteria: the main theme, motivation of heroes, ways of overcoming difficulties, life position, the overall thrust of the story.

After analyzing the data, we found that in all cases statistically significant correlation is available. A very close connection is with the analysis criterium " life position." We want to emphasize, that the largest imprinting occurs in childhood, it may indicate that childhood decisions has stronger impact on the life script and favorite fairytale play one of the most important roles.

Scholar Supervision by Associate Professor: T.V. Ermalaeva.

L. Zając-Lamparska
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz

OBRAZ CZŁOWIEKA STARSZEGO W PERCEPCJI MŁODZIEŻY

Aktualna pozycja osób starszych w społeczeństwie oraz ich społeczna percepcja są niejednoznaczne. Psycholodzy, socjolodzy, pedagogzy i inni badacze od dawna wskazują na problem negatywnego wizerunku społecznego osób starszych oraz negatywnych nastawień wobec tej grupy wiekowej (np. Burgess, 1960, za: Susułowska, 1989; Graham i Backer, 1989, za: Stuart-Hamilton, 2006; Kogan, 1961; Susułowska, 1989; Tuckman i Lorge, 1953). Z drugiej strony, niekorzystna sytuacja osób starszych wydaje się obecnie zmieniać. Zmiany obejmują status społeczny i warunki życia tych osób, ale także, co ważne, style życia w okresie starości (Perlmutter i Hall, 1992). W

konsekwencji modyfikacji ulega również społeczna percepcja osób starszych (Jelenec i Steffens, 2002; Kite i Johnson, 1988; Komunikat nr 2429 CBOS, 2000; Perlmutter i Hall, 1992). W tym kontekście interesującym jest pytanie o aktualny obraz starości i człowieka starszego.

Przedmiot prezentowanych badań stanowi obraz ludzi starszych, posiadany przez młodych dorosłych w społeczeństwie polskim. W celu zapewnienia maksymalnie pełnej możliwości manifestacji indywidualnego obrazu człowieka starszego zastosowana została technika zdań niedokończonych (Test niedokończonych zdań w opracowaniu P. Golde i N. Kogana, 1959, za: Rembowski, 1984).

W badaniach wzięło udział 90 młodych dorosłych (w tym 45 kobiet i 45 mężczyzn). Badania miały na celu ustalenie ogólnego, pozytywnego vs negatywnego, charakteru obrazu ludzi starszych i porównanie go do obrazu ludzi „w ogóle” oraz określenie treści składających się na obraz ludzi starszych, również w porównaniu do treści obrazu ludzi „w ogóle”.

Wyniki badań wskazują, że generalnie obraz ludzi starszych u młodych dorosłych jest pozytywny. Obraz ten jest bardziej pozytywny wśród kobiet niż wśród mężczyzn. Dodatkowo u kobiet jest on bardziej pozytywny od obrazu ludzi „w ogóle”. Fakt, iż młode kobiety waloryzują seniorów na tle pozostałych grup wiekowych jest zastanawiający. Może on sugerować występowanie wśród kobiet w okresie wczesnej dorosłości zjawiska określanego przez E. Palmore’a (1999) jako pozytywne uprzedzenia wiekowe, tj. uprzedzenia „na korzyść” osób starszych.

Z kolei obraz ludzi starszych wśród mężczyzn zawiera więcej – w porównaniu do kobiet – elementów neutralnych, pozbawionych aspektów ewaluacyjnych. To z kolei może oznaczać większy dystans mężczyzn wobec seniorów, a także ich bardziej powierzchowną znajomość osób z tej grupy wiekowej, analiza treści wypowiedzi neutralnych wskazuje bowiem, iż zazwyczaj zawierają one oczywiste informacje na temat osób starszych, dotyczące np. ich wyglądu zewnętrznego („mają zmarszczki”, „są siwi”) lub sytuacji życiowej typowej dla okresu starości („są na emeryturze”, „mają wnuki”).

Choć generalnie obraz ludzi starszych wśród młodych dorosłych jest pozytywny, jednocześnie jest on wewnętrznie złożony a jego pozytywny vs negatywny charakter zależy od branego pod uwagę aspektu. Obraz ludzi starszych jako osób (obraz posiadanych przez nich cech) jest pozytywny, gdy dotyczy znanych osobiście seniorów, gdy natomiast traktowani są oni jako grupa wiekowa – pozytywny charakter obrazu zostaje zachowany tylko w grupie kobiet, nie natomiast wśród mężczyzn. Z kolei bardziej pozytywny obraz znanych osobiście seniorów niż całej grupy wiekowej, do której przynależą, to rezultat korespondujący z wynikami wielu badań nad stereotypami starości i uprzedzeniami wobec osób starszych.

Stereotypy i uprzedzenia te ujawniały się zazwyczaj, gdy badania dotyczyły ludzi starszych generalnie, nie występowały natomiast, gdy badanych pytano o „konkretne” osoby starsze.

Jednocześnie należy wziąć pod uwagę ograniczenia związane z doborem do próby osób badanych. W skład próby wchodził m.in. studenci psychologii i pedagogiki, którzy z dużym prawdopodobieństwem w trakcie edukacji uczulani byli na problemy osób starszych, w tym zjawisko ageizmu oraz na ich potencjał, co mogło ukształtować u nich bardziej pozytywny wizerunek seniorów. Z racji typowej dla tych kierunków studiów struktury płci, większość studentów psychologii i pedagogiki w prezentowanych badaniach znajduje się w grupie kobiet. W celu weryfikacji możliwości oddziaływania nie tyle płci, ile studiowanego kierunku (lub obu tych zmiennych) na charakter obrazu ludzi starszych należałoby przeprowadzić porównanie tego obrazu wśród studentów różnych kierunków (w grupach zrównoważonych ze względu na płeć).

Podsumowując, obraz ludzi starszych wśród młodych dorosłych nie ma charakteru jednoznacznego. Ta wewnętrzna złożoność może sugerować proces zachodzenia zmian, jednak może ona również stanowić stałą cechę charakterystyczną społecznego obrazu seniorów. Możliwe jest bowiem, że próba udzielenia jednoznacznej odpowiedzi na pytanie o społeczny wizerunek osób starszych wprowadza nadmierne uproszczenie a ważnym zadaniem badawczym byłoby rozpoznanie czynników mogących ów wizerunek różnicować.

D. Kessler

Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk

GAME AS A MODEL FOR STUDYING THE PHENOMENON OF COMPETITION

Today there are a lot of a lot of issues on the topic of the phenomenon of competition. Perhaps it is through the game you can explore and understand the phenomenon.

Therefore, the object of our research is the game. The subject is displaying of competition in the game.

During our research, we proposed a hypothesis: people, who are not afraid of competition, involved in the game and increase their feeling of competitiveness.

The game is a meaningful activity, a set of meaningful actions, united by the unity of motives. The widespread idea that the game is only an operation,

generated by the fact that the game is played not for the practical effect that it has on the played-off subject.

The game is the main activity of the child, but adults also play them. For adults, the game is also formed based on their needs and interests and serves the development of certain abilities or personality traits.

For people of any age the game gives the opportunity to present themselves in a certain role, copy a once seen action thus acquiring certain skills that may come in handy. People analyze certain situations in games, draw conclusions which help them in similar situations in the future.

Competitiveness is a dynamic, systematic, multi-personal entity that provides inner confidence, harmony with yourself and the environment, characterized by higher levels of manifestation abilities as human capabilities to achieve competitive advantages in a certain field.

Our empirical research was based on the assumption that people who are not afraid of competition involved in the game easily and increase their feeling of competitiveness. To verify the hypotheses we formed two teams of 19-year-old students of Practical Psychology Department. The study involved 12 people. For the experiment it was taken the well-known game “Rock, Paper, Scissors.” Each team had per 6 students but only 2 students from each team played against each other. Other participants made bets on who would win the game.

The results indicated that participants who are not afraid of the competitive environment, with some features of a competitive personality, involved the game very easily and showed a great interest. Some participants chose a strategy of cooperation but they were also interested in the game and felt comfortable. But, there were also those for whom the competitive environment was not pleasant, they did not feel comfortable and wanted to finish this game as soon as possible.

Thus, through the game you can study the phenomenon of competition. The process of the game can create a competitive environment. In a competitive environment we can identify a person’s feelings, whether he/she is competitive or not, and many other factors. The easiest way to do this to observe sports games, entertainment or gambling games (provided that the winner will receive a prize). In these games, most people show their traits of competitiveness, for example, such as: the end result desire, communication skills, leadership skills, creativity and others. We can also notice those people who choose a different strategy – cooperation, as well as those who generally feel uncomfortable in such games.

Scholar Supervision by Associate Professor: V.V. Kyrichenko.
Language Supervision by Senior Lecture: N.O. Chernyak.

DIAGNOSIS OF COPING – STRATEGIES

The problem of coping behavior has become popular in psychology recently. It was dictated by specifics of human behavior in a difficult situation, in a situation of decision-making, which sometimes inhibits the leading manifestations of the person's activity.

Relevance of the research topic. In general, the concept of coping is used in psychology to describe the typical behavior of people in a variety of difficult situations and in decision-making situations. Reduction of stress effects of the situation, that is, to overcome it and to have the normal level of functioning can be considered as the ultimate goal of this behavior and simultaneously measure of its effectiveness. Coping behavior is implemented by using coping strategies. The choice of these strategies is influenced by various factors, for example: age or gender characteristics. Most often scholars distinguish two determinants of coping behavior – personality and situational. Relevance of research the problem of coping strategies in the decision-making situation is obvious. People have to face with the problem of decision-making every day. The knowledge of appropriate coping strategies and their skillful use could considerably facilitate the choice of the most optimal solutions. Study of coping strategies or the ways of overcoming the negative consequences of crisis situations is the natural basis for the development of technologies for psychological support of the population.

The purpose of this study is the particular qualities of personality's coping strategies.

The research tasks are to analyze the theoretical approaches to the problem of coping strategies and their role in the development of personality, as well as to determine empirically the dominant coping strategy of the person.

Psychological significance of coping is the effective adaptation of the person to the requirements of any stressful situation, which allows controlling it better and reducing stressful impact of it.

The study involved 20 3rd year students from the Practical Psychology Department at Alfred Nobel University. Dnipropetrovsk. The age of the group was between 18 and 21 years old. The empirical study was done to identify the dominant coping strategies of the adolescence.

The students were given questionnaires “Indicator-coping strategies” (V. Aamir Khan) with demonstration of several possible ways to overcome the problematic situation. They were required to determine the options they usually would use under the given conditions. It was as well asked to recall one of the major problems, which caused worry, they faced in the last year. The statement

was presented with three possible outcomes. The students had to choose the most appropriate variant from their prospective answer for each statement.

The study had the following results:

level	Solving Problems	Search of social support	Avoidance of problems
Very low	–	5%	15%
Low	35%	15%	75%
Average	65%	80%	10%
High	–	–	–

65% of respondents preferred leading coping strategy aimed on solving the problems, which reflects a person’s ability to determine the problem and find alternative solutions, to deal effectively with stressful situations, thereby contributing to the conservation of both mental and physical health. The results suggest that, the middle level of three basic productive strategies is dominated among all respondents. This indicates sufficient adaptive capacity of the individual.

35% of respondents demonstrated a low level of expression of this strategy, indicating its use depending on the situation. 80% of respondents aimed to find social support, which allow by using external social resources successfully, cope with stressful situation.

75% of respondents had the lowest severity index strategy aimed at avoiding problems.

Therefore, due to our study we obtained the following results: the leading strategies were strategies aimed at solving problems and finding social support. The coping strategy aimed at avoiding failure was not typical. The results obtained at the stage of the research on the technique “indicator coping strategies” allow us make the conclusion that, from four levels of three productive basis strategies the middle one was the most spread among all the respondents. This indicates sufficient adaptive capacity of the individual.

Scholar Supervision by Associate Professor: V.V. Kirichenko.

Language Supervision by Senior Lecture: N.O. Chernyak.

O. Valiakhmetova
Alfred Nobel University, Dnipropetrovsk

UNDERSTANDING AND MEMORIZING OF PICTURES

The focus on memorization may have a different impact on the understanding that we remember. In some cases, it can interfere with

the understanding, lead to mechanical memorization. In other cases focus on memorization, especially consciously on the task to remember, gives understanding a positive coloring. Memorizing based on understanding, in all cases, of course is more productive than memorization, which is not based on understanding.

Relevance of this topic is that a meaningful memorization forces a person to search methods and technologies of meaningful memorization which are the basis of logical memory. Logical memory is based on understanding and comprehension as well as on the work of mental operations and processes as a means of remembering. The better a person has developed mental operations, the better they establish associative relations and the more effective methods are chosen for memorizing and playback of information.

The aim of this work is to establish the relationship between the supporting information and memorizing simple schematic drawings and keeping them in memory. This objective is achieved by solving the several interrelated research task: 1) determine the relationship between memory and understanding; 2) to analyze the data for each experiment; 3) analysis of the results.

Methods of research in the first experiment demonstrate the role of understanding picture in facilitating the process of remembering. The subjects were 10 students aged from 18 to 24 years. Each of them was tested individually, and they were divided into two groups at random, the subjects from the first group heard interpretation of all the drawings during the presentation (group 1), the subjects from the second group simply considered ambiguous drawings (Group 2). All subjects were presented 12 series of puzzling drawings, each of them was placed on the card size (12 x 12 cm) and was in front of the eyes of the subjects for 5 seconds. During the presentation of the drawings, the subjects from the first group were given a reasonable explanation by the experimenter while the subjects from the second group were not given any explanation.

The second experiment was focused on checking the direct effects of interpretation that connects the drawings. Each subject was asked to consider attentively 20 pairs of drawings that were presented at the rate of one pair for 6 seconds. The pictures were made on cards size 12 x 12 cm, one picture on a blue card and the other – on a red one. During the presentation of each pair of cards, the subjects from the first group heard interpretation of two cards, which connects two pictures into one story, from the experimenter. The other group did not have such an opportunity. Then experimenter gave any blue card and asked each subject to reproduce the drawing from the red card, which was the pair of the blue one.

The average number of correctly reproduced drawings upon presentation of supporting pictures in group 1 (where explanations and interpretations were given) was (70%) and in group 2 (without interpretation) – (45%). In the second experiment, the average number of correctly reproduced pictures

upon presentation of supporting figures in the first group was (65%) and in the second group was (40%).

Thus, we can conclude that some understandable things are memorized faster and stronger because their contents are associated with existing knowledge of the past human experience. On the contrary, something unclear or poorly understood always appears in human consciousness as something separate, unrelated with the experience. The unexplainable material does not usually cause interest. Our research has shown that memorization is better if the material elements during the information reproduction are in the same context as during the learning process (the effect of a context). People remember even ridiculous pictures much better if they can put any sense in them. Two experiments confirmed this.

---

*Scholar Supervision by Associate Professor: V.A. Bykova.
Language Supervision by Senior Lecture: N.O. Chernyuk.*

А. Александрова
Днепропетровский университет имени Альфреда Нобеля

ОЦЕНКА НЕРВНО-ПСИХИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ В СТРЕССЕ У СТАРШЕКЛАССНИКОВ

Никогда прежде жизнь не была такой напряженной, а слово «стресс» – таким распространенным. Это состояние испытывал на себе каждый современный житель нашей планеты. Среди психологических расстройств стресс является самым распространенным: человек может испытывать стресс по несколько раз в день. И естественно такая частота стрессовых ситуаций не может не отразиться на физическом и психическом здоровье человека, на его поведении и жизнедеятельности.

В наши дни много говорят о стрессе, связанном с профессиональной деятельностью, с загрязнением окружающей среды, с выходом на пенсию, с физическим напряжением, семейными проблемами или смертью родственника. Но многие ли из горячих спорщиков, защищающие свои твердые убеждения, утруждают себя поисками подлинного значения термина «стресс» и механизмов его формирования?

История изучения стресса связана с именем Г. Селье. В 1936 г. в английском журнале «Nature» им было опубликовано письмо в редакцию, которое называлось «Синдром, вызываемый различными повреждающими агентами». По определению Селье, стресс есть неспецифический ответ организма на любое предъявление ему требования. Психическим проявлениям синдрома, описанного Г. Селье, было присвоено наименование «эмоциональный» стресс [Л.А. Китаев-Смык, ст. 21].

Понятие стресса используется для характеристики обширного круга состояний человека, возникающих в ответ на чрезвычайные или экстремальные события, обстоятельства жизнедеятельности, стрессогенные факторы внешней среды. В обиходной речи под стрессом понимается состояние, противоположное покою и душевному равновесию, а при чрезмерном стрессе – горе, страдание и другие проявления дистресса.

Оптимальный уровень стресса способен вызвать положительные эффекты: приятное возбуждение, душевный и творческий подъем, сверхмобилизацию адаптационных возможностей. Стрессорный эффект зависит от интенсивности требований к приспособительной способности организма. Г. Селье полагает, что неспецифическая адаптационная активность в биологической системе существует всегда, а не только в ситуациях, достигших какого-то критически опасного уровня взаимоотношений со средой, что «полная свобода от стресса означает смерть», и в метафорической форме назвал стресс вкусом и ароматом жизни. С другой стороны, стрессом называются все раздражители (физические, социально-психологические), которые вызывают состояние высокой напряженности, физического и психического дискомфорта, душевного потрясения и другие стресс-эффекты [Водопьянова Н. Е., с.16].

Итак, термин «стресс» встречается в современной литературе как обозначающий следующие понятия:

1) сильное неблагоприятное, отрицательно влияющее на организм воздействие;

2) сильная неблагоприятная для организма физиологическая или психологическая реакция на действие стрессора (первоначально широко распространенный в настоящее время этот вариант почти не используется);

3) сильные как неблагоприятные, так и благоприятные для организма реакции разного рода;

4) неспецифические черты (элементы) физиологических и психологических реакций организма при сильных, экстремальных для него воздействиях, вызывающих интенсивные проявления адаптационной активности;

5) неспецифические черты (элементы) физиологических и психологических реакций организма, возникающих при всяких реакциях организма.

Проблема стресса в последние годы становится одной из самых актуальных тем в мировой психологической науке и практике. В настоящее время, с одной стороны, накоплено значительное количество многоплановых исследований различных видов стресса – стресс жизни, посттравматический, профессиональный стресс и т.п., с другой, – многие авторы отмечают сложность и во многом противоречивость, недостаточность концептуальной и методологической разработки данного психофизиологического феномена. В настоящее время отмечаются методологические и методические трудности диагностики и измерения психологического стресса.

Таким образом, целью нашего исследования явилась вероятность возникновения нервных срывов у старших школьников. При этом, мы предположили, что результаты проективных методик будут выше, чем результаты теста, так как проективные методики – это методики для которых характерен глобальный подход к оценке личности, а не выявление отдельных ее черт. Наиболее существенным их признаком является использование неопределенных стимулов, которые испытуемый должен сам дополнять, интерпретировать, развивать и т. д. При этом происходит проекция (перенос) психических свойств испытуемого на материал задания, что позволяет выявить его скрытые личностные особенности. Цель проективных методик относительно замаскирована, что уменьшает возможность испытуемого давать такие ответы, которые позволяют произвести желательное о себе впечатление.

Для этого нами были использованы: методика «Прогноз» для оценки нервно-психической устойчивости в стрессе, а также проективные методики «Человек» и «Человек под дождем» для диагностики особенностей совладания со сложными ситуациями, готовности справляться с трудностями, а также применяемые защитные механизмы.

Независимо от характера и успеваемости дети оказываются в стрессовом состоянии из-за повышенной тревожности, которая отмечается у подавляющего количества современных школьников 9-11 классов в связи с предстоящими экзаменами.

В исследовании приняло участие 72 школьника старших классов СОШ № 39 г. Днепропетровска.

Полученные результаты показали, что у 92% испытуемых отмечается высокая вероятность нервных срывов по проективным методикам, средняя и низкая по тестам. Таким образом, можно отметить, что после проведения исследования нами было предложено учащимся 11-го класса принять участие в тренинге по снятию напряжения.

Результаты, полученные после проведения тренинга показали, что у 52% испытуемых со средней или высокой вероятностью нервных срывов эти показатели снизились до низких, у 43% испытуемых показатели остались без изменений, а у 5% испытуемых – показатели вероятности нервного незначительно повысились.

Анализируя полученные результаты можно придти к следующим выводам:

1. Результаты тестового исследования дают менее точные показатели вероятности возникновения нервных срывов.
2. Тренинги, направленные на повышение стрессоустойчивости дают неоднозначные результаты, что может быть объяснено индивидуальностью восприятия стрессогенной информации, и, соответственно, неоднозначностью реагирования.

Научный руководитель: Т.В. Ермолаева, старший преподаватель.

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОНФЛІКТІВ МЕНЕДЖЕРІВ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Сфера менеджменту займає одне з провідних місць за рівнем конфліктності, тому формування та визначення психологічної готовності фахівця, особливо до розв'язання організаційних конфліктів, завжди є актуальним аспектом. Саме від сформованості професійних вмінь, рівня розвитку конструктивної взаємодії, компетентності спеціаліста в професійній діяльності залежить успішність адаптації в професійному середовищі, якість виконання функціональних обов'язків та майбутнє самого підприємства. Отже, з «психологічною готовністю» пов'язують здатність спеціаліста ефективно вирішувати професійні завдання.

Психологічна готовність особистості розглядається як складний, динамічний та багатограний феномен, оскільки давно займає розуми вчених та зарубіжних науковців та практиків. Оскільки перші розробки вивчення феномену були досягненні в рамках військової, спортивної психології, психології праці, інженерної психології, тому готовність розглядалася як короточасний стан і визначалася через поняття «боеготовність», «пильність», «передстартовий стан», «оперативний спокій», «мобілізаційна готовність». В подальшому, усвідомлюючи через призму соціальної та педагогічної психології, готовність почали співвідносити із особистими характеристиками індивіда, такими як «здатність», «спрямованість», «професіоналізм», «компетентність».

Науковці зазначають, що становлення готовності відбувається в ході психологічної, моральної, професійної та фізичної підготовки, тобто є результатом всебічного особистісного розвитку людини до особливостей конкретної професії або діяльності. Така різноманітність дефініцій висвітлює єдність когнітивної складової та професійної придатності щодо стану готовності фахівця до професійної діяльності. Найчастіше готовність ототожнюють з професійною придатністю, але психологічна готовність скоріше є однією з ланок формування професійної придатності до будь-якого конкретного роду діяльності.

В останні роки вчені приділяють пильну увагу психологічній готовності менеджерів до управлінської діяльності. Цій темі присвячена низка праць В. Б. Скорікова, В. М. Михайленко, Л. І. Федулова, Л. М. Карамушки та ін. Так, автори розцінюють психологічну готовність працівника як узагальнену соціально – психологічну характеристику індивіда як суб'єкта діяльності, що виявляється в своєрідній активності суб'єкта стосовно її елементів. В даному контексті управління критерієм готовності вже служить показник ефективності працівника в якості керівника.

Деякі автори звертають увагу на доцільність дослідження професійної спрямованості особистості, як важливого чинника психологічної готовності. Під спрямованістю науковці розуміють сукупність відносно постійних тривалих мотивів, інтерес до професії, уявлення про мету та емоційне ставлення до діяльності.

В останні десятиліття сталася переорієнтація оцінки результату освіти з понять «підготовленість», «вченість», «загальна культура», «вихованість» на вираження «компетенція» або «компетентність» суб'єктів професійної сфери. Таким чином, характеристиками професіоналізму менеджера, рівнем його конфліктологічної підготовки О. І. Щербакова вважає – конфліктологічну грамотність, конфліктологічну компетентність та конфліктологічну культуру, які запровадилися видатними науковцями Б. І. Хасаном, А. А. Бодальовим, Н. В. Грішиною, А. Н. Суховим, Д. І. Фельдштейном, Г. Антоновим, М. Васильєвою та Н. Самсоною та ін.

Отже, психологічна готовність – це стійке та ієрархічно організоване зоване утворення особистості, яке включає низку компонентів, адекватних вимогам, змісту та умовам діяльності, які в своїй сукупності дозволяють суб'єкту більш або менш успішно здійснювати діяльність. Вміння конструктивної взаємодії менеджера в ситуації конфлікту розглядаються як особистісні утворення, які гарантують здатність керівника у взаємодії з підлеглими ефективно виконувати діяльність, забезпечуючи продуктивне й успішне розв'язання конфлікту на засадах гуманізму, поваги, взаєморозуміння, співтворчості, можливості особистісного зростання та самоактуалізації. Для ефективності праці, успішної взаємодії необхідним є формування психологічної готовності до конструктивного розв'язання конфліктів, що вміщує в собі конфліктологічну грамотність, конфліктологічну компетентність та конфліктологічну культуру. Навчання через застосування інтерактивних засобів, за допомогою спілкування та досвіду дозволяє не тільки швидко та легко засвоювати знання, але й ставити та вирішувати завдання особистісного зросту, що впливають на усі компоненти конфліктологічної готовності менеджера.

Науковий керівник: В.М. Корольчук, доктор психологічних наук, професор.

Л. Бекинева

Классический приватный университет, г. Запорожье

МУЗЫКОТЕРАПИЯ КАК МЕТОД КОРРЕКЦИИ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ СФЕРЫ БЕРЕМЕННЫХ ЖЕНЩИН

На сегодня исследования влияния музыкального восприятия на эмоциональное состояние беременных женщин малочисленны. Вместе с тем,

привлечение средств искусства, в частности, музыки в коррекционные программы помощи беременным женщинам издавна считалось мягким и эффективным способом влияния на эмоциональное состояние женщин и внутриутробное психическое развитие детей. Эта проблема рассматривается не только в психологии, но также в медицине, музыковедении, музыкальной педагогике, что придаёт ей междисциплинарный характер.

Об эффективности положительного влияния музыки на состояние человека еще в первой половине XX в. писали В.М.Бехтерев (1916), Б.Г.Ананьев (1928), Л.С.Выготский (1925). Специфические особенности психического состояния беременных обусловлены сложностью, стремительностью процессов, происходящих внутри организма и необходимостью адаптации к ним. Значительная часть женщин испытывает трудности адаптации к беременности. Возникает необходимость использовать комплексные подходы в помощи беременным женщинам, включая и позитивное влияние музыки на их самочувствие. Поэтому представляется важным исследование влияния музыки на эмоциональное состояние беременных женщин. В контексте моего исследования понятие музыкальной терапии трактуется как восприятие музыки с коррекционной целью, где главной целью является улучшение эмоционального состояния.

В нашей стране музыкальная терапия пребывает в тени других видов психологической помощи. В последние пятнадцать лет появились отечественные исследования в данной области (В.И.Петрушин, 1997; С.В.Шушарджан, 1998; М.Л.Лазарев, 1996, 1997, 2007; В.М.Элькин, 2000; И.А.Евдокимова, 2007).

Беременность рассматривается как критический период жизни женщины, как кризис развития, характеризуемый глубокими психологическими и соматическими изменениями. Настроение беременной женщины переменчиво. В короткий отрезок времени оно может несколько раз меняться на прямо противоположное: то она счастлива, бодра, весела, то уже в следующий момент расстроена, огорчена, опечалена. Беременная женщина очень чувствительна и раздражительна, она гораздо острее, чем прежде, реагирует на окружающий мир, с трудом справляется с собой.

Беременность делает женщину эмоционально ранимой, склонной к беспокойству, более чувствительной к негативным переживаниям.

Если женщина в процессе беременности будет испытывать негативные эмоции, высокий уровень тревожности, страх, то данные факторы будут оказывать существенное влияние на готовность к материнству. Переживание беременности включает физическое и эмоциональное переживание момента идентификации беременности, переживание симптоматики беременности, динамики переживания симптоматики по триместрам беременности, преимущественный фон настроения по триместрам беременности, переживание первого шевеления, переживание шевелений в течение всей второй половины беременности, содержание активности женщины в третий триместр беременности.

Коррекция эмоционального состояния беременных женщин является необходимой, так как, по данным исследователей (Захаров А.И. Филиппова Г.Г. и др.), негативные эмоциональные состояния, стресс при беременности отрицательным образом сказывается не только на последующем здоровье ребенка, но и на самом течении родов, порождая различные трудности, как со стороны матери, так и со стороны ребенка. Музыка-терапия есть наиболее древней и естественной формой коррекции эмоциональных состояний, которой многие люди пользуются (осознанно или нет) – чтобы снять накопленное психическое напряжение, успокоиться, сосредоточиться.

Музыкотерапия применима ко всем независимо от возраста, здоровья или музыкальных способностей. Детям с умственными или физическими трудностями она помогает в преодолении поведенческих проблем, эмоциональных беспокойств и тревог, связанных с возрастным развитием. Музыка-терапия помогает людям с умственными или физическими недостатками, неврологическими проблемами, помогает пожилыми переживать проблемы острых или хронических болезней. Музыка-терапия помогает облегчению боли и уменьшению нервного напряжения. Эффективно показала себя с детьми и взрослыми – жертвами физического, сексуального или эмоционального насилия.

Выявлено влияние музыки на нейроэндокринную функцию, в частности на уровень гормонов в крови, играющих чрезвычайно важную роль во всех эмоциональных реакциях.

Таким образом, мы не синхронизируем наше поведение с музыкой, когда ее слушаем, но музыкальные импульсы неизбежно оказывают влияние на ритм нашего мышления и поведения. Положительные эмоции при музыкальном прослушивании требуют высочайшей деятельности психики. Мучительные и неприятные аффекты при этом подвергаются некоторой разрядке, уничтожению, превращаются в свою противоположность.

Научный руководитель: В.И. Бочелюк, доктор психологических наук, профессор.

С. Борисенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАЩАДКІВ ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС

Аварія на Чорнобильській АЕС – найбільша еколого-техногенна катастрофа ХХ століття за масштабами впливу на природне середовище та здоров'я населення. За даними МОЗ України постраждалими в результа-

ті аварії визнано 2 640 169 осіб, із них – 552 195 дітей [1]. Для вирішення проблеми їх медико-соціального забезпечення був створений державний реєстр, в який занесена інформація на постраждалих за чотири групи первинного обліку. Діти, які народились від осіб, що постраждали від аварії, віднесені до четвертої групи спостереження.

Дослідженнями встановлено, що в цій популяції у два рази зменшилась чисельність здорових дітей при народженні. Особливо постраждали діти, опромінені внутрішньоутробно: серед них у 1,5 рази зросли показники вроджених аномалій, чисельність інвалідів у чотири рази перевищує середній показник по Україні. Психологічні дослідження вказують на те, що біля 50% з цих дітей мають виражені відхилення у психічному розвитку, аж до неспроможності до занять, які потребують волевих зусиль і уваги[2,3].

Описуються негативні зміни в психічному стані дітей і дорослих та психологічні особливості дітей, постраждалих від аварії, які проявляються у високій емоційності, підверженості депресіям, підвищеній стомлюваності [3,5].

Відбуваються зміни у психічному розвитку і тих дітей, які перебувають під впливом малих доз радіації. Діти більш вразливі до опромінювання, оскільки клітини підостаючого організму більш радіочутливі, ніж зрілі [4,5].

Зміни стану здоров'я, що пов'язані з впливом малих доз радіації, проявляються у найрізноманітніших порушеннях, зокрема емоційно-особистісної та інтелектуально-мнестичної сфери [6,7].

Виявлено тенденції до зниження показників оперативної пам'яті, погіршення стабільності та рухливості нервових процесів, переважання процесів збудження над процесами гальмування, точності реакції на об'єкт, що рухається, рівня продуктивності та швидкості інтелектуальних показників та ін.

Дослідження, які були проведені за весь після аварійний час стосувалися, в основному, психічного стану ліквідаторів аварії, або психічних розладів і порушень когнітивної сфери опромінених дітей. Саме індивідуально – психологічним особливостям дітей, постраждалих внаслідок аварії, приділено недостатньо уваги, що обумовила актуальність дослідження.

Мета роботи: порівняти індивідуально – психологічні особливості дітей, які належать до IV категорії первинного обліку з приводу аварії на Чорнобильській АЕС, з індивідуально – психологічними особливостями дітей, які не стоять на первинному обліку з приводу даної аварії.

Об'єктом нашого дослідження стали індивідуально-психологічні особливості дітей, народжених від осіб, що постраждали від аварії на ЧАЕС. Сформовано дві групи досліджуваних: основна група – 68 осіб, що

відносяться до IV групи первинного обліку у зв'язку з аварією на ЧАЕС, і контрольна група – 68 осіб, які не стоять на обліку у реєстрі.

За загальноприйнятими методиками досліджені такі індивідуально-психологічні особливості: 1) тривожність (ситуаційна і особистісна); 2) самооцінка; 3) агресивність; 4) психологічне благополуччя (самодостатність, позитивні відносини з оточуючими, автономія, управління навколишнім середовищем, мета в житті, особистісне зростання).

Достовірність отриманих результатів перевірена статистичним критерієм перетворення Фішера.

Отримані наступні результати:

– за показниками актуальної тривожності і агресивності достовірні відмінності в порівнюваних групах відсутні;

– за показниками особистісної тривожності (більш висока в основній групі) і самооцінки (більш низька в основній групі) є достовірні відмінності;

– по більшості компонентів психологічного благополуччя є достовірні відмінності, які відображають недостатню ступінь задоволеності своїм життям, відносинами з оточуючими, своєю самодостатністю і особистісним зростанням у дітей основної групи.

Висновок: індивідуально – психологічні особливості дітей – нащадків постраждалих від Чорнобильської катастрофи, мають достовірні відмінності по більшості показників, що характеризують задоволеність своїм життям. Це створює певні проблеми адаптації та професійного становлення в умовах конкурентного середовища.

Список використаних джерел

1. Бобильова О. О. Сучасні уявлення про медичні наслідки Чорнобильської катастрофи в Україні // Довкілля та здоров. – 1998. – №1. – С. 58–60.

2. Дерманова И. Б. Диагностика эмоционально-нравственного развития. – СПб.–124с.

3. Єрошкіна Т.В., Сапа Ю.С., Терещенко Л.А. Організація медико-соціального забезпечення потерпілих від аварії на Чорнобильській АЕС: навч. посіб. – Д.: РВВ ДНУ, 2002. – 64 с.

4. Нягу А. И., Loganovskiy K. N. Психические расстройства у пострадавших в связи с аварией на Чернобыльской АЭС // Актуальные и прогнозируемые нарушения психического здоровья после ядерной катастрофы в Чернобыле: Материалы международной конференции. – Киев, 1995. – С. 114–116.

5. Ливанов М. Н. Некоторые проблемы действия ионизирующей радиации на нервную систему. – М., 1972. – 196 с.

6. Татенко В. И. Психологическая помощь детям Чернобыля // под ред. С.И. Яковенко. – Киев, 1990. – 42 с.

7. Степанова Е.И., Кондрашова В.Г., Пасечник Л.И. Психовегетативный статус детей, облученных внутриутробно // Тези доповідей. – Київ, 1995. – 270 с.

Науковий керівник: Т.В. Єрошкіна, доктор медичних наук, професор.

М. Ващук

Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЛЮДЕЙ РАНЬОЇ ТА ПІЗНЬОЇ ЗРІЛОСТІ НА ЕТАПІ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН

Цінності та ціннісні орієнтації людини завжди були одним з найбільш важливих об'єктів дослідження філософії, етики, соціології та психології. За кількістю і широтою досліджень цінностей людського буття сучасний етап розвитку науки можна з повним правом назвати аксіологічними. Ряд вітчизняних авторів (К.А. Абульханова-Славська, В.Н. Дружинін, Е.Ф. Зеєр, Н.С. Пряжников та ін) однозначно висловлюють впевненість у тому, що високий рівень розвитку духовних цінностей і прагнення до розвитку себе – показник гармонійно розвиненої особистості.

При цьому в сучасній психологічній науці склалася ситуація, коли, за словами Б. Г. Ананьєва, «... в центрі психологічного пізнання розвитку людини виявилися ранній і пізній онтогенез, а «на периферії» саме ті фази людського життя, які є найбільш продуктивними, творчими і соціально активними».

Період ранньої зрілості характеризується здійсненням намічених раніше життєвих цілей і планів, а також їх коригуванням при труднощах у досягненні. У цей час людина створює власну сім'ю, реалізує себе у професійній діяльності, кар'єрі, суспільному житті. Особливе місце при цьому займають питання максимальної реалізації власних можливостей, особистісного зростання, саморозвитку.

Людина продовжує структурувати і реструктурувати своє розуміння світу, навіть далеко переступивши тридцятирічний рубіж. Як механізм такого розвитку – триваючий розвиток смислових систем, що служать джерелами поведінки особистості. Відповідно, найбільш значні зміни в зрілому віці система цінностей зазнає в періоди криз розвитку. На думку А. Г. Асмолова, «кризи розвитку зрілої особистості неминуче супроводжуються перебудовою системи цінностей». Криза середини життя – психологічний феномен, пережитий людьми, що досягли віку 40-45 років, і який полягає в критичній оцінці та переоцінці того, що було досягнуто в житті до цього часу. Дуже часто ця переоцінка призводить до розуміння того, що доведеться розпрощатися зі своїми юнаць-

кими мріями, багато хто вважає, що кращі роки вже позаду, а попереду у них застій і страхи, пов'язані з втратою здоров'я і неможливістю реалізуватися в цьому житті.

На якісну характеристику системи цінностей впливають соціальні фактори. Так, ціннісні орієнтації людей ранньої та пізньої зрілості, відрізняються, в силу того, що сформовані на різних етапах соціального розвитку та змін суспільства. Таким чином можна припустити, що ціннісні орієнтації сформовані радянським суспільством сприймалися людиною, як свої особисті. А цінності, які утворилися на етапі існування незалежної України, більш суб'єктивні, і менш колективні.

У радянському суспільстві була орієнтація цінностей на утворення сім'ї, її збереження будь-яким шляхом. Перша мета яку ставили перед собою молоді люди в СРСР – була сім'я. Що стосується сучасного етапу, то пріоритетним є самореалізація і побудова кар'єри, досягнення престижу і багатства, а потім вже освіту сімейного інституту.

Минуло всього 20 років, але такий перехід від одного устрою життя до кардинально іншого наклав відбиток на особистість і її цінності.

Науковій керівник: А.О. Застело, кандидат психологічних наук, доцент.

А. Вилко, Е. Зинченко, В. Глоба
Днепропетровский университет имени Альфреда Нобеля

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОМОЩЬ И СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА ВИЧ-ИНФИЦИРОВАННЫХ ДЕТЕЙ

Дети с ограниченными возможностями, что мы понимаем под этим, ставшим модным сейчас, сочетанием слов? Для многих из нас это словосочетание лишь повод, чтобы отмахнуться, стыдливо отвести глаза или того хуже, бросить презрительный взгляд в сторону. Другие дети, не такие как все-это выражение, конечно же, не так режет слух, как дети инвалиды, калеки или уроды.

И, для того чтобы узнать как в нашей школе старшеклассники относятся к таким детям мы решили провести опрос. Результаты опроса показали, что большинство детей относятся к таким детям положительно. Один из вопросов был таковым «Как бы вы отнеслись к тому, чтобы в вашем классе (школе) учились ВИЧ-инфицированные дети?». На что большее количество ответило, что они не против этого, и будут им во всем помогать. Но есть один минус, и он заключается в том, что не все дети понимают, как нужно к ним относиться.

Люди, живущие, с ВИЧ, даже при условии удовлетворительного состояния физического здоровья могут испытывать значительный стресс из-за своего заболевания и необходимости скрывать его, а также из-за постоянного опасения разглашения своего ВИЧ-статуса и, как следствие этого, страха стигматизации и дискриминации. Состояние хронического стресса может отрицательно сказаться на общем самочувствии, привести к нервным срывам, различным соматическим заболеваниям и невозможности качественно и профессионально исполнять свои обязанности.

В учреждениях системы образования должна проводиться соответствующая разъяснительная работа среди сотрудников, учащихся и их родителей с целью недопущения стигматизации и дискриминации людей, живущих с ВИЧ или затронутых эпидемией ВИЧ-инфекцией. В случае появления предположений или достоверных сведений о том, что у кого-то из сотрудников учебного заведения ВИЧ-инфекции, руководитель учреждения должен сделать все возможное, чтобы пресечь распространение слухов, домыслов и панических настроений среди сотрудников, учащихся и их родителей, и предоставить потерпевшему работнику соответствующую социально-психологическую помощь.

Социально-психологическая помощь может быть предоставлена как в самом учреждении, если для этого есть кадры (специально подготовленные психологи, социальные работники, другие специалисты), так и за его пределами (в специализированных организациях).

Характер и объем социальной помощи людям, живущим с ВИЧ, определяется Законом Украины «О противодействии распространению болезней, обусловленных вирусом иммунодефицита человека (ВИЧ) и правовой и социальной защите людей, живущих с ВИЧ», а также нормативно-правовыми актами, защищающими права инвалидов.

Дополнительную помощь (психологическую, социальную, юридическую) и другую поддержку людям, живущим с ВИЧ или затронутым эпидемией ВИЧ-инфекции, могут предоставлять неправительственные организации и группы поддержки или взаимопомощи ВИЧ – положительных людей, действующие на их базе либо на базе медицинского или социального учреждения. Основа деятельности таких групп – личный практический опыт участников. Группы помогают людям, живущим с ВИЧ, и их близким избавиться от ощущения изоляции, одиночества и непонимания со стороны окружающих. Они помогают объективно оценить свою ситуацию и найти из нее выход, получить практическую помощь и эмоциональную поддержку.

Научный руководитель: О.И. Крамар, преподаватель.

РОЛЬ ГОРМОНІВ У ЖИТТІ ЛЮДИНИ

В організмі людини нараховується приблизно 100 трильйонів клітин різної будови і призначення, які формують цілий ряд високоспеціалізованих тканин, органів і систем. Єдність і цілісність функцій і реакцій організму забезпечується тим, що всі процеси, які перебігають у клітинах, тканинах, органах і системах органів, взаємозв'язані і взаємопідлеглі. Цей взаємозв'язок зумовлений наявністю в організмі двох систем регуляції і узгодження функцій: нервової і гормональної (ендокринної).

Наші гормони впливають на всі аспекти життя – з моменту зачаття й до самої смерті. Вони будуть впливати на ріст, половий розвиток, формування наших бажань, на обмін речовин в організмі, на міцність м'язів, на гостроту розуму, поведінку і навіть на наш сон. Термін «гормон» походить від грецького *hormao*, що означає «збуджувати», «приводити в рух». Ендокринна і нервова системи разом забезпечують постійність внутрішнього середовища, гомеостаз. Кожний гормон впливає на відповідну функцію організму. У процесі обміну гормони змінюються функціонально та. Гормони є переносниками інформації між клітинами організму. На організм людини гормони діють по-різному: змінюють інтенсивність обмінних процесів, активність ферментних систем, впливають на гомеостаз, будову та функції окремих органів тощо. Гормони справляють регуляторну дію не лише на ті чи інші органи, а й на самі ендокринні залози, тобто здійснюють хімічну регуляцію. Гормони – це те, що робить нас особливими і несхожими на інших. Вони визначають наші фізичні й психічні особливості.

Ми часто чуємо такі слова, як «емоції», «почуття», «настрій», або такі, як «стрес», «пристрасть». Але чи ми замислюємося, що вони означають? Чим відрізняються один від одного? Чи правильно ми їх використовуємо?

Адже наш словниковий запас дуже бідний, щоб висловити те, що ми відчуваємо. Хіба можна стверджувати, що, кажучи «я люблю морозиво», «я люблю своє місто», «я люблю гуляти», «я люблю цю людину», «я люблю маму», людина відчуває одні й ті ж почуття? За всіма цими словами стоять певні психічні явища, які люди постійно і багаторазово відчувають протягом життя. В результаті поступово накопичується досвід емоційного відображення навколишнього світу, формуються індивідуальні уподобання. Тут не обійтися без уміння аналізувати себе і своє ставлення до того, що нас оточує. У житті людини у формуванні та розвитку її особи емоції і почуття грають величезну роль. Емоції виникли в ході еволюції як способи поведінки організмів у типових ситуаціях – це найбільш старо-

давні за походженням психічні стани і процеси. Емоціями називають такі стани як страх, гнів, радість, ніжність.

Життя без емоцій була б неможлива, як і без відчуттів. Емоції, стверджував Чарльз Дарвін, виникли як засіб, за допомогою якого живі істоти встановлювали значимість тих чи інших умов для задоволення своїх потреб. Завдяки емоціям організм добре пристосований до навколишніх умов, оскільки він, навіть не встановлюючи параметри впливу, може з рятівною швидкістю відреагувати на них певним емоційним станом, тобто визначити, чи корисно шкідливо ця конкретна дія.

Біологічний результат дії кожного гормону вельми специфічний. Хоча в клітці-мішені гормони змінюють зазвичай менше 1% білків і РНК, цього виявляється цілком достатньо для отримання відповідного фізіологічного ефекту. Від роботи гормонів безпосередньо залежать багато наших почуттів і емоцій. Простежується прямий зв'язок між гормонами – емоціями і реакціями в тілі. Є безліч предметів, до яких у нас сформувалося певне відношення. І треба помітити, що об'єкти наших пристрастей можуть сильно відрізнитися від того, що подобається іншим людям, навіть дуже близьким. Можна сказати, що все наше життя складається з суцільного вибору за принципом «подобається – не подобається».

Науковий керівник: А.С. Ніколенко, кандидат медичних наук, доцент.

К. Галумова
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Дошкільний вік – найважливіший етап у розвитку особистості. Це період початкової соціалізації дитини, прилучення його до світу культури, загальнолюдських цінностей, час встановлення початкових відносин з провідними сферами буття – світом людей, світом предметів, світом природи і власним внутрішнім світом.

Актуальність обраної теми роботи зумовлена тим, що для розуміння людини ми повинні мати уявлення не тільки про його думки, а й про емоції і почуття. Згідно з даними досліджень (В.З. Дениска, Є.Є. Дмитрієва, Л.А. Дружиніна, Д.М. Маллаєв), в корекційній психології та педагогіці в даний час не тільки для нашої країни, а й для країн всього світу характерним є збільшення кількості дітей, які мають різні порушення розвитку. При цьому порушення емоційної сфери як вторинний дефект у даній категорії дітей стають все більш різноманітними і важкими для здійснення корекційної підтримки.

Емоції і почуття як специфічне відображення зовнішнього світу, що виявляється у суб'єктивному ставленні людини до дійсності, залежать від того, наскільки повно, точно, всебічно відбивається навколишній світ і що саме є об'єктом відображення. Зрозуміло, відсутність зору, звужуючи сферу чуттєвого пізнання, не може вплинути на найбільш загальні якості емоцій і почуттів, їх номенклатуру, значення для життєдіяльності та т.п. Сліпота, як показують спостереження, може вплинути лише на ступінь прояву окремих емоцій, їх зовнішнє вираження і на рівень розвитку окремих видів почуттів.

Існуючі в тифлопсихології відомості про силу і глибину емоційних переживань сліпих дуже суперечливі. Одні автори вважають, що сліпі менш емоційні, ніж зрячі, інші, навпаки, підкреслюють інтенсивність емоційного життя сліпих. Однак це питання навряд чи може бути вирішене однозначно. Очевидно, що ряд потреб (наприклад, в їжі або у сні) задовольняється сліпими так само успішно, як і зрячими, і емоції, що виникають при задоволенні цих потреб, залежатимуть лише від того, яке місце займає дана потреба в структурі потреб і наскільки повно вона задоволена. Тому в даному випадку навряд чи будуть спостерігатися які б то не було різниці між сліпими і зрячими.

За результатами теоретичного аналізу нами визначено, що діти з порушеннями зору рідко вловлюють зміни в настрої партнера по спілкуванню, їх знання про емоційні модальності мають вузько ситуативний характер. Вони менше, ніж зрячі діти, звертають увагу на вираз обличчя (рот, очі та ін.) так як порушення зорових функцій не дозволяє їм тонко диференціювати мімічні зміни залежно від зміни емоційного стану людини. Разом з тим дошкільнята з порушеннями зору набагато гірше, ніж їх однолітки володіють не тільки невербальними засобами спілкування (в процесі його вони майже не використовують виразних рухів, жестів, міміки), але і відрізняються недостатністю словесного опосередкування емоцій. Вербальні позначення емоцій або не знайомі слабозрячим дошкільнятам, або мають тільки одне словесне визначення, за яким не стоїть розуміння причин і наслідків переживання певних емоцій, уявлення про способи їх вираження. У процесі взаємодії з дорослими і з однолітками вони майже не використовують виразні рухи, жести, і міміку. Дуже рідко вловлюють зміни настрою партнера.

Отже, можна зробити висновок про те, що у дітей з порушенням зору спостерігається скутість, незручність загальних рухів, неадекватність міміко-жестової мови, що ускладнює спілкування дітей цієї категорії між собою і дорослими. Нерозуміння з боку однолітків і дорослих часто стає причиною страху, відчуженості, ворожості і навіть агресивності у дітей з порушенням зору, що так само впливає на їх успішність в міжособистісному спілкуванні. Не менше значення мають здатності слухати і розуміти

самого себе, тобто усвідомлювати свої почуття і дії в різні моменти спілкування з іншими людьми.

Науковий керівник: А.О. Застело, кандидат психологічних наук, доцент.

Е. Гармаш
КЗОСЗШ № 39, м. Дніпропетровськ

НАСИЛИЕ В СЕМЬЕ

Исследование насилия в любой семье над детьми является самой актуальной проблемой на данный момент. Жестокое обращение с детьми вызывает отклонение в их физическом и психическом развитии, и приводит к эмоциональным сбоям. Такое обращение наносит большой вред здоровью, психологическому состоянию ребенка, начинает развиваться замкнутость его личности, а также приводит к нарушению в социальной среде ребенка.

Непосредственное жестокое влияние ребенка может перерасти в травму на всю жизнь. По статистическим данным дети младше 15 лет ежегодно чувствуют на себе насилие со стороны своих родителей.

Ежегодно дети около 14 лет убегают из дома, спасаясь от жестокого обращения, но в самом худшем случае эти дети способны на суицид.

Насилие и жестокое обращение, пренебрежение нуждами детей в наше время есть одними из важнейших факторов, ведущих к детскому травматизму.

У детей возникает разочарование в доброте, в вере и в любви родителей. И поэтому они становятся очень замкнутыми для общества или, в крайнем случае, очень агрессивными.

Агрессия является защитной маской в социальной среде. Формы жестокого обращения с детьми бывают нескольких видов:

1. Физическое насилие.
2. Психологическое насилие.
3. Сексуальное насилие.
4. Пренебрежение нуждами ребенка.

Физическое насилие влечет за собой неосторожное нанесение травм ребенку, которые вызывают психологическое или физическое нарушение здоровья.

Психологическое насилие это такое воздействие родителей на ребенка, которое приводит к нарушениям психологического и эмоционального развития.

Сексуальне насилля – вплив батьків на дитину з метою отримання сексуального задоволення.

Пренебреження потребами дитини – обмеження основних потреб дитини: в вихованні, в освіті, в їжі і т.д.

Існують різні фактори, які підштовхують батьків до жорстокого поводження з дітьми. Це нерідкі конфлікти, сварки в родині, алкоголізм батьків, депресивні захворювання батьків (раздражливість, агресивність, низький рівень самоконтролю, страх перед неправильним поведінкою дитини, фізичні покарання і власний дитячий досвід до себе).

Незалежно від видів насилля, у дітей можуть спостерігатися різні захворювання: ожиріння або, навпаки, різка втрата ваги, виникають нервово-психічні захворювання – заїкання або постійні страхітки в легкій формі.

Висновок: всі діти, які пережили жорстоке насилля, відчувають порушення взаємовідносин з ровесниками, з дорослими і не можуть в подальшому пристосуватися до свого життя. Також часто виникає у таких дітей пристрасть до алкоголю, до наркотиків, а також виникає потреба в кримінальних діях. В зв'язі з цим мені було дуже цікаво дізнатися, чи піддаються діти нашої школи насиллю в своїх родині. Було досліджено 42 учнів у віці 10 років. В результаті цього дослідження було встановлено, що більше половини опитаних учнів нашої школи, на жаль, вже відчули на собі жорстоке поводження з боку батьків (моральне і фізичне насилля).

Насилля в родині завдає великої шкоди дитині, тому потрібно берегти своїх дітей і батькам приймати заходи по самоконтролю, адже діти – це наше велике щастя і наше майбутнє!

Науковий керівник: О.І. Крамар, викладачка.

Д. Горбачова
Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

ОСОБИСТА КАЗКА БАТЬКІВ ТА СТИЛЬ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИН

Питання виховання є одним з найважливіших питань людського існування, так як має прямий і безпосередній зв'язок з еволюцією людства. Традиційно основним інститутом виховання людини, починаючи з моменту його безпосереднього народження і закінчуючи, часом, його становленням як зрілої особистості, була і залишається сім'я. Сім'я є тим чарівним дзеркалом, в якому, як у казці, відбиваються всі перипетії особис-

того та суспільного життя її членів, рівень морального розвитку і культурний рівень даного народу і народності. Зв'язки «батько-дитина» мають найважливіше значення для розуміння сформованої структури сім'ї, її актуального стану і напрямків майбутнього розвитку. У світлі вищезазначеного актуальним стає дослідження тих особистісних рис батьків, які можуть детермінувати формування дитячо-батьківських відносин. Такі риси можуть бути виявлені в особистій казці батьків. Тому *метою* нашого дослідження було обрано визначення особливості характеру взаємозв'язку особистої казки батьків зі стилем дитячо-батьківських відносин. В якості *гіпотези* висунуто припущення про існування взаємозв'язку між особистістю казкою батьків та стилем дитячо-батьківських відносин.

У дослідженні взяли участь 38 осіб (19 сімей), це батьки дітей шкільного року 10–11 років, яким пропонувалося заповнити наступну методику: опитувальник «Методика діагностики батьківського ставлення А.Я. Варга, В.В. Столина», та написати особисту казку.

Результати дослідження свідчать, що у відсотковому співвідношенні серед батьків переважає стиль відношення за шкалою «Кооперація» 71% (27 осіб), 13% (5 осіб) – стиль відношення за шкалою «Контроль» та 16% (6 осіб) – стиль відношення за шкалою «Симбіоз».

У 27 осіб виявляється високий бал за шкалою «Кооперація». Це говорить про те, що дорослий виявляє щирі цікавість до того, що цікавить дитину, високо оцінює здібності дитини. Батько довіряє дитині, намагається стати на його точку зору в спірних питаннях.

У 6 осіб був виявлений високий бал за шкалою «Контроль». Це говорить про те, що доросла людина поводить себе занадто авторитарно по відношенню до дитини, вимагаючи від нього беззастережного послуху і задаючи йому суворі дисциплінарні рамки. Батько пильно стежить за соціальними досягненнями дитини, його індивідуальними особливостями, звичками, думками, почуттями.

У 5 осіб був виявлений високий показник за шкалою «Симбіоз». Можна зробити висновок про те, що батько прагне до симбіотичних відносин з дитиною, не встановлює психологічну дистанцію між собою і дитиною, намагається завжди бути ближче до нього, задовольняти його основні розумні потреби, захистити від неприємностей.

Аналізуючи казки, можна простежити взаємозв'язок особистої казки та стилю дитячо-батьківських відносин. У батьків була виявлена модель виховання, яку вони описували в особистій казці. Наприклад, в одній казці головна героїня була втрачена мамою, коли була маленька, але незабаром знайшлася, а наприкінці казки була написана така фраза «Не кидайте Ваших дітей, дорогі батьки, будьте відповідальними!». У батьків цієї казки був виявлений високий показник по шкалі «Симбіоз».

Високий показник за шкалою «Симбіоз» і «Контроль» був виявлений у батьків, у казці, головна героїня якої була попелушкою. Її було хвали-

ли, більше лаяли, вона мріяла про прекрасного принца, якого і знайшла. Можна припустити, що батьки поводитися занадто авторитарно по відношенню до дитини, вимагаючи від нього беззастережного послуху і задаючи йому суворі дисциплінарні рамки, в одночас прагне до симбіотичних відносин з дитиною, не встановлює психологічну дистанцію між собою і дитиною.

Науковий керівник: О.А. Дніпрова, кандидат медичних наук, доцент.

Є. Данич
*Мелітопольський інститут екології
та соціальних технологій Університету «Україна»*

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ

Проблемну поведінку часто називають девіантною. Психологічні труднощі, емоційні розлади і порушення поведінки досить часто зустрічаються у більшості дітей. Це – невід’ємна частина розвитку. На практиці психологи нерідко стикаються з тим, що дорослі (вчителі, батьки та ін.) не сприймають адекватно відхилення в поведінці підлітків.

Психологічний словник дає таке визначення девіантної поведінки: «стійка поведінка особистості, яка відхиляється від соціальних норм, що причиняє реальну шкоду суспільству або самої особистості, а також супроводжується її соціальною дезадаптацією».

На думку М.Ю. Кондратьєва, О.Б. Крушельницької та Н.І. Озерецького девіантом можна називати того підлітка, хто «не просто одноразово й випадково відхилився від поведінкової норми, а постійно демонструє девіантну поведінку», яка носить соціально-негативний характер.

Змановська О.В. виділяє основні критерії, що свідчать про наявність розладу поведінки підлітка:

- поведінка підлітка відхиляється від найбільш важливо прийнятих в даному суспільстві на даний час соціальних норм, тобто їм здійснюються будь-які дії, що не відповідають існуючим законам, правилам, традиціям і соціальним установкам;
- поведінка і особистість викликає несхвалення (негативну оцінку і осудження) з боку інших людей. Несхвалення в даному випадку виконує функцію соціальної санкції – покарання небажаного явища;
- поведінка наносить реальну шкоду самій особистості або оточуючим людям. Це може бути дестабілізація існуючого порядку, заподіяння моральної і матеріальної шкоди іншим людям, фізичне насилля;
- поведінку переважно можна охарактеризувати як таку, що стійко повторюється (багаторазова або тривала);

- розлад поведінки як би узгоджується з загальною спрямованістю особистості;
- розлад поведінки має виражену індивідуальну своєрідність, тобто одні і теж види девіантної поведінки по-різному проявляються у різних людей.

Соціологія розглядає розлади поведінки як соціальне явище, які можна класифікувати по наступним ознакам:

- «соціальний масштаб» порушень: індивідуальні і масові;
- значимість наслідків для самого індивіда і соціуму;
- суб'єкт порушень: розлад поведінки окремих осіб, неформальних груп (наприклад, кримінальні підліткові групування), умовних соціальних груп (наприклад, зловживання психоактивних засобів серед неповнолітніх);
- об'єкт порушення: економічні, побутові, майнові порушення, злочин проти особистості і інші;
- часовий критерій: одноразовий і тривалий;
- характер наслідків: безпосередньо викликають шкідливі наслідки і створюють потенціальну небезпеку;
- активність суб'єкта.

Медична класифікація поведінкових розладів оснований на психопатологічних і вікових критеріях. Відповідно з ними, в рамках клінічного підходу виділяються різні поведінкові порушення, що відповідають медичним діагностичним критеріям, тобто певного рівня хвороби.

Психологічний підхід розглядає девіантну поведінку у зв'язку із внутрішньоособовим конфліктом, деструкцією і саморуйнуванням особистості, блокуванням особистісного росту, а також станами розумових дефектів, дегенеративності, слабоумства та психопатії. Так, причиною виникнення девіацій у поведінці та розвитку дитини може бути недостатня сформованість певних функціональних систем мозку, що забезпечують розвиток вищих психічних функцій (мінімальні мозкові дисфункції, синдром дефіциту уваги, синдром гіперактивності).

Науковий керівник: О.О. Корабельська, старший викладач.

Ф. Демченко
Днепропетровский университет имени Альфреда Нобеля

ВЗАИМОСВЯЗЬ ЭМПАТИИ И УВЕРЕННОСТИ В СЕБЕ В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ

Феномен эмпатии играет весьма важную роль в межличностных отношениях подростков. В этом возрасте велика потребность в общении с

другими людьми, будь то одноклассники, друзья или другие сверстники. Потребность в дружеских отношениях, которые предполагают стремление к полному пониманию и принятию другого человека, определяет интимно-личностный характер общения со сверстниками, а позднее и с более взрослыми людьми. При этом, эмпатия рассматривается как условие, необходимое для успешного осуществления процесса межличностного взаимодействия. В подростковом возрасте интенсивно развиваются жизненные перспективы, нравственные ценности, взгляды на жизнь и на отношения между людьми, поэтому развитие эмпатии безусловно важно в этот период.

Но что же такое эмпатия? В современной психологии эмпатию принято трактовать либо как способность понимать мир переживаний другого человека, либо как способность приобщаться к эмоциональной жизни другого, разделяя его переживания. Эмпатия – понимание чувств других людей и готовность оказать эмоциональную поддержку. Это способность поставить себя на место другого человека, способность к сопереживанию, способность воспринимать внутренний мир другого с точным сохранением эмоциональных и смысловых оттенков.

Можно сказать, что чем более высока у человека способность к эмпатии, тем более он будет стремиться к общению. И на оборот, если способность к эмпатии развита слабо, то человек будет избегать общения, в результате чего, у него будет страдать и процесс идентификации, что, в свою очередь, приведет к неудовлетворенности других жизненно важных потребностей. Склонность к интроспекции и, как правило, ощущение сниженного чувства собственной достоверности, чувства внутренней пустоты, склонность к «рассуждательству», а также низкому аффективному фону и заниженной самооценке, порождает чувство собственной ущербности и неуверенность в себе, что мешает самоутверждению и самореализации в жизни.

Таким образом, цель нашего исследования – взаимосвязь между уверенностью в себе и уровнем эмпатии. Объектом нашего исследования стал феномен эмпатии в подростковом возрасте. Для проведения исследования были использованы следующие методики:

1. Диагностика уровня поликоммуникативной эмпатии (И.М. Юсупов).
2. Диагностика эмпатических способностей В.В.Бойко.
3. Уверенность в себе (Тест Райдаса).

В исследовании приняли участие 70 учеников 10 – 11 классов средней общеобразовательной школы №39 г. Днепропетровска.

Анализ полученных результатов по трем методикам показал, что у испытуемых с низким уровнем эмпатии отмечается низкий уровень уверенности в себе. А у испытуемых со средним или высоким уровнем эмпатии, уровень уверенности в себе не опускался ниже среднего. Проведен-

ний статистический анализ результатов по критерию Стьюдента показал наличие статистически достоверной взаимосвязи между этими двумя показателями.

Неуверенность в себе мешает самореализации, достижению целей, налаживанию отношений. Однако следует отметить, что неуверенность имеет и защитную функцию: помогает сохранить в жизни текущее состояние, защищает от трудностей и возможных потерь. На вопрос, что же такое уверенность в себе, психологи не могут дать однозначного ответа. Это обусловлено, в первую очередь, сложностью и многогранностью самого феномена, во-вторых, раскрытием и проявлением его через другие понятия, такие как: смелость, решительность, застенчивость, самооценка, воля. Отсюда и свободное использование понятия «уверенность» разными авторами. К ним относится и уверенность, как мера поведения, и как вероятностная характеристика, связанная с оценочной деятельностью человека, и как состояние, в той или иной мере, выражающее черты характера человека, а также как состояние, которое возникает при оценке результативности своих действий и формировании самооценки своих возможностей.

Таким образом, подтверждение выдвинутой нами гипотезы дает нам возможность разработать план психокоррекционных мероприятий для проведения их в старших классах общеобразовательных школ с целью повышения эффективности учебного процесса и дальнейшей самореализации личности подростка.

Научный руководитель: Т.В. Ермолаева, старший преподаватель.

Г. Денісова
Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

ВИВЧЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ

Ціннісні переваги особистості визначають головні і відносно стійкі відносини людини до всіх основних сфер життя – до світу, до інших людей, до самої себе. Людина активно діє тільки у зв'язку з тим, що представляє для неї певну цінність.

Проблема вивчення ціннісних орієнтацій недостатньо представлена як в рамках теорій вітчизняної психології, так і зарубіжними авторами. Саме від системи цінностей, що склалися на сьогоднішній день, залежить соціальна активність, вчинки, які в подальшому будуть визначати цінність особистості та її ставлення до суспільного життя, кар'єри, сім'ї.

У нашому суспільстві відбуваються процеси демократизації і гуманізації, що сприяють створенню рівних можливостей для реалізації осо-

бистості незалежно від соціального походження, стану, національності, віку і статі. Однак свідомості представників тої чи іншої статі властиві стереотипні уявлення про роль в житті, положення, статус, різні ціннісні орієнтації. Ці стереотипи накладають свій відбиток при бажанні мобілізувати свої можливості і реалізуватися як особистість. У силу цього вивчення відмінностей життєвих цінностей представляється дуже актуальним.

Гіпотеза даного дослідження полягала в тому, що існують відмінності в ціннісно-смысловий сфері студентів заочної та денної форми навчання, метою його було дослідити ціннісно-смыслову сферу студентів.

Для практичного дослідження за темою нами була обрана група з 35-ти студентів 3-го курсу психологічного факультету Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля, з яких 18 навчаються за денною формою навчання (вік 19-25), 17 – навчаються заочно (вік 20-42).

Для проведення емпіричного дослідження й перевірки гіпотези нами була обрана Методика Шварца для вивчення цінностей особистості. За методикою відокремлюють наступні 10 типів цінностей: влада, досягнення, гедонізм, стимуляція, самостійність, універсалізм, доброта, традиції, конформність, безпека, які відрізняються за мотивацією та охоплюють базові типи. Опитувальник дозволяє дослідити термінальні й інструментальні цінності.

За загальними результатами дослідження ми отримали наступні дані. Для студентів денної форми навчання загалом найбільш характерні наступні цінності: гедонізм, а саме прагнення до задоволення, цінності самостійності та прагнення досягнень. Для студентів заочної форми навчання загалом найбільш характерні наступні цінності: на першому місці розташувалися цінності самостійності, на другому – прагнення досягнень, наступний по ступені вираженості показник прагнення до задоволення, тобто гедонізму. Відмінності стосуються значимості таких типів цінностей як гедонізм (значимість більше виражена для групи денного навчання й займає першочергове положення), універсалізм (більш виражена для групи заочного навчання), стимуляції (більш виражена для групи заочно навчання) й безпеки (більш виражена для групи заочного навчання).

За результатами для типів цінностей на рівні нормативних ідеалів та індивідуальних пріоритетів для обох груп ми отримали наступні дані. Для студентів денної форми на рівні нормативних ідеалів та на рівні індивідуальних пріоритетів для групи найбільш виражена значимість тих самих цінностей як і за загальними показниками для групи, це – гедонізм, самостійність й досягнення. Для студентів-заочників на рівні нормативних ідеалів більше виражені показники досягнення, самостійності й безпеки. Це відрізняється від показників на рівні індивідуальних пріоритетів, тут домінує цінність самостійності, гедонізму й універсалізму, тобто направленість на захист благополуччя групи або людей загалом.

Таким чином, ми дослідили відмінності в ціннісно-смысловій сфері двох груп студентів, денної й заочної форми навчання й підтвердили робочу гіпотезу дослідження, в якій ми припустили, що існують відмінності в ціннісно-смысловій сфері, ці відмінності між групами стосуються наступних цінностей: на рівні нормативних ідеалів студенти денної групи навчання мають більш високий показник значимості гедонізму, самостійності й стимуляції, а заочники – показники значимості цінності універсальності й безпеки.

Отримані дані можуть бути використані для подальших досліджень ціннісно-смысловій сфері, а також бути використані й враховані при розробці психолого-педагогічних заходів та програм у ВНЗ.

Науковий керівник: В.В. Кириченко, кандидат біологічних наук, доцент.

Ю. Долуда
КЗОСЗШ № 39, м. Дніпропетровськ

ВПЛИВ КОЛЬОРУ НА ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ЛЮДИНИ

Ми рідко замислюємося над тим, яке значення в нашому житті відіграє колір. Блакитне небо, червона кров, зелена трава – ці явища стали для нас звичними. Кольори – це невід’ємна частина нашого життя. Починаючи з найдавніших часів колір був сильною, але все ж невлливою силою, що визначає поведінку людини. Життя повне тоді, коли воно наповнене фарбами, кольорами та відтінками. Проведено велику кількість дослідів, написано багато статей і все ж таки, до сьогодні, колір – це явище загадкове. На даний момент добре відомо, що оточуючі нас кольори є одними з найважливіших факторів встановлення суспільства.

В сучасному, швидкоплинному, урбанізованому світі з величезним потоком інформації, критичним є показник самогубств та депресій, має місце загострення соціальних суперечностей, які обумовлюються індивідуальною психоемоційною неузгодженістю людей. Дуже багато випадків, коли люди, потрапляючи із села в місто, стають заручниками долі. На них сильно впливають кольори, що їх оточують. Сірі стіни будівель дуже пригнічують, втомлюють. У таких людей постійні депресії та стреси, адже ці кольори не є кольорами природного середовища. Колір впливає на людину, на її підсвідомість, успішність, настрій, поведінку. За кольоровими перевагами, можна виявити темперамент, характер та психоемоційний стан особистості.

Був проведений тест Люшера. Процедура тестування полягає в сортуванні кольорових карток по мірі позитивного до них відношення. Інструк-

цією передбачена прохання відвернутися від асоціацій, прив'язаних до моди, традицій, загальноприйнятим смакам і прагнути здійснювати свій вибір, лише виходячи з особистого відношення.

При опитуванні 100 учнів: хлопців і дівчат різних вікових груп виявилось, що в їхньому одязі зустрічається : синій колір – 38%, червоний – 20%, зелений – 12%, чорний – 8%, рожевий – 6%, жовтий – 5%, білий – 3 %, фіолетовий – 3 %, коричневий -2 %, сірий – 1 %, помаранчевий – 1 %. Як бачимо, улюблений колір людей – синій. Хоч цей колір є холодним, для більшості опитуваних він асоціюється з гармонією, дружелюбністю і нудьгою. Одягаючи одяг певного кольору, потрібно усвідомлювати, що саме він означає. Колір ниточки, яким створюється візерунок, може підкреслити, сплести, гармонізувати. Наші пращури про це добре знали.

Значення кольорів:

1. Червоний – вогонь, жара, життя, воля, боротьба.

Психологія і колір: наділяє відчуттям безпеки, упевненістю в завтрашньому дні, допомагає простіше впоратися з неприємностями. Формує лідера. Помаранчевий – рух, швидкість, ритм, радість, залежність.

Психологія і колір: Очищає від неприємних відчуттів, допомагає прийняти негативні події в допомагає пробачити іншу людину, відпустити нерозв'язну ситуацію.

2. Жовтий – день, сонце, свобода, свято, критичність.

Психологія і колір: наводить відчуття в рух, звільняє від негативу, який підриває упевненість в своїх силах. Допомагає легше сприймати нові ідеї і приймати різні точки зору. Він сприяє кращій самоорганізації і концентрації думки. Для дітей: підвищує пізнавальний інтерес. Можна використовувати для дитячих кімнат, але в обмеженій кількості, інакше діти не зможуть спокійно заснути.

3. Зелений – природа, життя, доброта, віра, гармонія.

Психологія і колір: є проміжним між чорним і білим кольорами, тому вважається нейтральним кольором.

допомагає нам бути ближче один до одного. Коли вам бракує зеленого кольору, ви позбавляєтеся гармонії.

4. Блакитний – вітер, небо, розмова, чистота, байдужість.

Психологія і колір: цей колір пов'язаний з інтелектом і умінням утихомирювати за допомогою слів. Чесність і щирість також пов'язані з блакитним кольором.

За допомогою блакитного можна відмовитися від зовнішнього світу і, залишившись наодинці зі своїми думками, споглядати і спокійно роздумувати.

5. Чорний – ніч, спокій, таємниця, виклик, придушення.

Психологія і колір: чорний обдаровує відчуттям власної гідності і влади, проте, може послужити перешкодою у відносинах між людьми. Його завжди краще доповнювати іншими кольорами.

6. Білий – світло, спокій, безтурботність, чистота, порожнеча, самота. Це позитивний колір, що містить в собі всі кольори спектру.

7. Сірий – нерухомість, стабільність, розсудливість, туга.

Психологія і колір: є проміжним між чорним і білим кольорами, тому вважається нейтральним кольором.

Сірий колір не депресивний, але і радощі з ним ми теж не випробуємо. Сірий – це колір «сірої речовини», тобто мозку. Це колір інтелекту.

8. Коричневий – надійність, відданість, витривалість, працьовитість нудьга.

Науковий керівник: О.І. Крамар, викладач.

Ю. Дутчак

Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

САМООЦІНКА І САМОСТАВЛЕННЯ ДІВЧАТ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ ТА СТИЛЬ ОДЯГУ, ЯКОМУ ВОНИ НАДАЮТЬ ПЕРЕВАГУ

Проблема розвитку самооцінки, як найбільш значущого структурного компоненту самосвідомості і Я-концепції особистості, вже давно знаходиться в центрі уваги вітчизняної та зарубіжної науки. Вагомий внесок у вивчення цього конструкту внесли такі дослідники як Л. С. Виготський, І. С. Кон, В. М. Мясищев, Л. І. Божович та багато інших. Завдяки їх роботам в сучасній психології дослідження самооцінки особистості перетворилося на самостійний науковий напрям. Життєвий темп сучасної особистості зростає, а разом з ним – її внутрішня напруга і тривога, які не рідко пробуджують сумніви та невпевненість у собі і, як результат, зниження самооцінки.

Серед чинників, які впливають на формування та прояв самооцінки, істотну роль відіграє мода. Слідування їй є одним із способів, за допомогою якого особистість самовиражається. Одяг, як зовнішній прояв моди, містить більш глибинний особистісний зміст ніж може здаватися на перший погляд. Передусім, він є зовнішньою формою внутрішнього, тобто проекцією основних структурних компонентів «Я», зокрема і самооцінки. Численні приклади говорять про те, що, отримуючи підтвердження адекватності свого способу самовираження через моду, людина стає більш впевненою у собі. Особливо це твердження є справедливим для дівчата юнацького віку, самооцінка яких багато в чому визначається їхнім уявленням про власну привабливість.

Тому, ймовірно, що змінюючи стиль одягу, варто очікувати й зміну у самооцінці. Однак, це питання не знайшло свого вирішення в психології.

Відтак, *метою* нашого дослідження було обрано, дослідження відмінностей у прояві самооцінки та самоставлення дівчат юнацького віку в залежності від стилю в одязі, якому вони надають перевагу.

В якості *гіпотези* висунуто припущення про існування відмінностей у вираженості самооцінки та компонентів самоставлення в залежності від переважаючого стилю одягу.

У дослідженні взяли участь 38 дівчат віком від 18 до 23 років, яким пропонувалось заповнити наступні методики: тест-опитувальник самоставлення (В. В. Столін, С. Р. Пантелеєв), тест «Вербальна діагностика самооцінки особистості» (М. П. Фетіскін) та авторський опитувальник для виявлення переважаючого стилю в одязі. Знаходження відмінностей здійснювалося за допомогою U-критерію Манна-Уїтні.

На першому етапі досліджувані були розділені на 2 групи в залежності від обраного стилю. До першої групи (26 дівчат) увійшли особи, які віддають перевагу повсякденному, класичному та романтичному стилю, як більш традиційним, стандартним та звичним для жінок. Другу групу (12 осіб) становили ті дівчата, які обрали драматичний, креативний та спортивний стилі одягу як більш сміливі та незвичні. На другому етапі перевірялась гіпотеза дослідження. Отримані результати вказують на відсутність значущих відмінностей у рівні самооцінки та проявах самоставлення (табл.1).

Таблиця 1

Відмінності у прояві самооцінки та самоставлення між двома групами дівчат залежно від обраного стилю в одязі

Шкала	Середній показник 1 група	Середній показник 2 група	U-критерій
Самооцінка	60,4	48,4	99
Самовпевненість	4,5	4,7	144
Ставлення до інших	5,8	6,1	140
Прийняття себе	4,8	5,3	132
Самоуправління	4,5	4,6	156
Самозвинувачення	5,4	5,6	148
Інтерес до себе	5,7	6,5	104
Саморозуміння	2,7	2,7	151
Інтегральний показник самоставлення	15,5	17,4	106

Проте, можна констатувати існування тенденції, згідно якої особи, які увійшли до другої групи мають більш високі показники самооцінки ($\bar{X}$ (перша група) = 60,4; $\bar{X}$ (друга група) = 48,4, при цьому чим нижчий показник, тим вище рівень самооцінки). Так само вони демонструють більш високі показники за всіма шкалами самоставлення.

Ймовірно, відсутність значущих відмінностей пояснюється недостатньою кількістю досліджуваних. Однак, виявлена тенденція наштовхує на роздум про існування певного зв'язку між стилем та самооцінкою. Вочевидь тяжіння до сміливого вбрання сприяє зросту впевненості у собі. З іншого боку, сама по собі наявність задоволеності собою спонукає особистість до більш яскравого прояву себе за допомогою одягу.

Таким чином, гіпотеза дослідження не знайшла свого підтвердження, проте перспективою подальших досліджень вважаємо подальші емпіричні пошуки у даному напрямі, збільшивши кількість досліджуваних.

Науковий керівник: О.О. Лоза, викладач.

О. Жукова

Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКІ СТОСУНКИ ТА РОЗВИТОК СПІВЧУТТЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ

Зміни в системах цінностей і відносин людей позначаються на зміні соціально-психологічного клімату в родині. Все частіше ми бачимо приклади байдужості, бльознірства, аморальності, душевної глухоти. Проблеми емпатії в теперішній час розробляються для вирішення таких практичних завдань, як: полегшення взаємодії людей у групі, ефективність управління різними соціальними групами, удосконалення техніки психотерапії, адаптація дитини до оточення дорослих.

Адаптація дитини в суспільстві починається з її безпосереднього, найближчого оточення, – з родини. Сім'я – це заснована на шлюбі або кровній спорідненості мала група, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємодопомогою. Вона володіє сукупністю норм, санкцій та зразків поведінки.

У даній роботі найбільший інтерес представляє вивчення взаємозв'язку дитячо-батьківських стосунків та емоційне становлення дитини, розвиток у неї емпатичних почуттів: співпереживання і співчуття. Від того, як вона буде сприймати себе, батьків, навколишній світ, буде залежати її становлення як особистості, способи встановлення соціальних контактів, особливості вибудовування відносин і поведінки.

У роботі була поставлена проблема взаємозв'язку між дитячо-батьківськими стосунками та рівнем співчуття у дошкільників.

У сучасній психології всякий прояв емоційної активності дитини по суті є співпереживанням, співчуттям, внутрішнім сприянням, розглядається в рамках єдиної проблеми емпатії.

Емпатію прийнято трактувати або як здатність людини розуміти світ переживань іншого, або як здатність брати участь в емоційному житті іншого. Як правило, в якості об'єкта емпатії розглядається інша людина, але в ряді досліджень в якості об'єкта емпатії виступає нейтральний предмет, природа чи образ мистецтва, антропоморфізованим спостерігачем в процесі сприйняття. Сучасними дослідниками емпатія розглядається і як емоційне явище, і як процес розуміння, і як вчувствование в іншого, в його думки і переживання.

Як відомо, саме сім'я є тим першим соціальним інститутом, через який відбувається зв'язок дитини з суспільством, знайомство з його правилами, нормами, моральними та етичними установками, їх прийняття. На основі свого життєвого досвіду й узагальнення його доступними інтелектуальними засобами, дитина може прийти до різних внутрішніх позицій. Вони в загальній формі відображають, як дитина сприймає відношення батьків до себе і як вона сама ставиться до себе.

Існують досить суперечливі дані про вплив виховання на характер особистісних особливостей дитини. Автори виділяють різні фактори, що впливають на переважання того або іншого типу батьківських відносин до дитини. І однозначно можна стверджувати, що емоційна адекватність реагування дитини на навколишній світ цілком залежить від системи дитячо-батьківських відносин; від повноцінного, грамотного побудованого процесу спілкування батьків та дитини.

І в той же час не можна упускати з уваги питання про особливості розвитку, перетворення емоційної сфери на кожному з вікових етапів онтогенезу окремої людини. Дитина не просто продукт виховних впливів батьків. Дитина активна – вона правомірний учасник взаємодії, вона сама осмислює сім'ю і себе в ній, визначає свою поведінку, ставлення до сім'ї і до себе самої.

Аналіз результатів проведеного дослідження показав, що специфіка сімейного виховання виявляє помітний взаємозв'язок з особливостями розвитку емпатичних почуттів, але паралельно цьому простежується ще ряд додаткових факторів, вплив яких не можна заперечувати, відводити на другий план, пояснюючи весь процес формування емпатичної чутливості тільки сімейною взаємодією. Такими факторами можуть бути авторитетність і значимість для дитини тих чи інших батьків, стиль поведінки і реагування якого дитина бере за приклад, ціннісна ієрархія сім'ї, темперамент, індивідуальний досвід дитини і т.п. Можна з упевненістю говорити про внутрішній взаємозв'язок дитячо-батьківських стосунків та розвиток соціальних емоцій.

У нашому дослідженні ми ще раз отримали підтвердження того, що емпатія є соціокультурна особливість і вирішальною для неї є, насамперед, суспільно-культурна система цінностей, обумовлена соціальними,

економічними, культурними, освітніми та іншими аспектами життя, що змінюються з плином життя.

Були зроблені наступні висновки:

1. Специфіка системи внутрішньосімейних стосунків виявляє помітний розвиток у формуванні особистісних особливостей дошкільників.

2. Емпатійність як одна з характеристик особистісних особливостей людини є зумовленою взаємодією батьківського ставлення до дитини.

3. Невід'ємною умовою розвитку емпатичної чутливості також є ціннісна ієрархія сім'ї, ступінь емоційної виразності батьків, темпераментальні особливості дитини, його індивідуальний досвід і т.п.

4. Результати дослідження показали переважну тенденцію контролюючих способів виховання з високим ступенем суворості і строгості заходів, що застосовуються до дитини, жорсткості правил, які встановлюються між нею і батьками.

5. В сучасних сім'ях акцент виховання на морально-етичний аспект зміщується з молодшого шкільного віку на старший дошкільний. Тобто, дитині пред'являються високі вимоги з очікуванням високого рівня відповідальності перед суспільством за свою поведінку, у той час як його здатність до рефлексії в цьому віці ще не сформована.

Науковий керівник: О.А. Дніпрова, кандидат медичних наук, доцент.

А. Зайцева
Днепропетровский университет имени Альфреда Нобеля

МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ ОТНОШЕНИЯ МОЛОДЕЖИ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ

В настоящее время не нужно доказывать, что межличностное общение – совершенно необходимое условие жизнедеятельности людей, что без него невозможно полноценное формирование личности. В отрыве от общества человек не сможет полноценно развиваться, невозможно полноценное развитие ни одной психической функции и процесса. Межличностные отношения оказываются таким процессом, при котором мы находим пути взаимодействия с окружающими нас людьми, тем самым процесс социализации в обществе.

В процессе межличностных отношений и взаимодействий у современного школьника возникает ряд проблем, связанных с созданием новых способов отношений. Особенно важно сформировать навыки положительных отношений у учащихся старших классов, т.к. неспособность налаживания связей может явиться барьером для благоприятного освоения в социуме. Важно учитывать особенности данного возраста и влиять

на развитие межличностных отношений с учетом специфики поведения, интересов и ценностей переживаемого периода.

Объект исследования – межличностные отношения.

Предмет – особенности межличностных отношений в процессе общения.

Цель исследования – выявить особенности межличностных отношений старшеклассников.

Задания:

1. раскрыть понятие межличностных отношений;
2. проанализировать научные подходы по теме межличностных отношений;
3. подобрать психодиагностический инструментарий;
4. провести диагностическое исследование по выявлению преобладающего типа межличностных отношений.

Раскрывая понятие межличностных отношений, мы будем опираться на такое определение: межличностные отношения – это система установок, ориентаций, ожиданий, стереотипов и других черт, через которые люди воспринимают и оценивают друг друга.

При исследовании межличностных отношений выделяют два фактора: доминирование-подчинение и дружелюбие-агрессивность (М.Аргайл).

Зарубежные психологи подходят к пониманию межличностных отношений через: межличностную привлекательность и межличностные отношения (Т.Хустон, Г.Левингер).

Отечественные исследователи межличностные отношения рассматривают через: взаимоотношения (В.Н. Мясищев); общественные отношения (Г.М.Андреева); «субъект-субъектные» связи (Н.Н. Обозов, Р.В. Овчарова, И.В.Дубровина).

Для проведения диагностического исследования нами был подобран психодиагностический инструментарий:

1. Методика диагностики межличностных отношений Лири;
2. Методика «Субъективная оценка межличностных отношений» С.В.Духновского.

В диагностическом исследовании принимало участие 20 учеников 11 класса (15-18 лет) КУО УВК №41 СО ШСР города Днепропетровска.

По методике «Диагностика межличностных отношений» Лири были получены такие результаты:

1. эгоистичный тип (12 человек). Такие люди характеризуются ориентацией на себя, склонностью к соперничеству;
2. авторитарный тип (10 человек). Это уверенные в себе люди, но не обязательно лидеры, упорные и настойчивые;
3. агрессивный тип (8 человек). Такие люди характеризуются как упорные, настойчивые и энергичные;

4. подозрительный тип (7 человек). Эти люди критичны по отношению ко всем социальным явлениям и окружающим людям;

5. дружелюбный тип (7 человек). Такие люди склонны к сотрудничеству, кооперации;

6. подчиняемый тип (5 человек). Для таких людей характерны такие черты как робость, уступчивость, эмоциональная сдержанность, способность подчиняться;

7. зависимый тип (5 человек). Такой человек характеризуется как конформный, мягкий, ожидает помощи и советов, доверчивый, склонный к восхищению окружающими, вежливый;

8. альтруистический тип (4 человека). Такие люди характеризуются как ответственные по отношению к людям, деликатные, мягкие, добрые.

Из показателей мы можем наблюдать, что современная молодежь имеет такие ярко выраженные типы отношений: эгоистичный (12 человек), авторитарный (10 человек), агрессивный (8 человек).

По методике «Субъективная оценка межличностных отношений» С.В.Духновского получены следующие результаты:

1. напряженность отношений (13 человек);

2. отчужденность отношений (8 человек);

3. конфликтность в отношениях (5 человек);

4. агрессия в отношениях (3 человека).

По результатам показателей мы можем наблюдать ярко выраженную тенденцию к таким отношениям: напряженность (13 человек), отчужденность (8 человек), конфликтность (5 человек), агрессия (3 человека).

Таким образом, результаты диагностического исследования показали, что современная молодежь, в межличностных отношениях имеет тенденцию к таким типам отношений как: эгоистичный, авторитарный, агрессивный. Эти типы характеризуются такой субъективной оценкой их отношений как: напряженность, отчужденность, конфликтность, агрессия.

Научный руководитель: Н.В. Ткаченко, кандидат психологических наук, доцент.

А. Иванова, Н. Буряк
Дніпропетровський юридичний ліцей

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ У ПРОФІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Вибір професії для кожної молодої людини – це вибір свого місця в житті, подальшого шляху навчання і праці. І хоча сьогодні існує безліч ці-

кавих професій, зробити правильний вибір буває дуже непросто. Чим займаються люди різних професій, якими навичками та здібностями їм необхідно володіти, які можливості для розвитку надає той чи інший вид діяльності? Відповісти на ці та інші питання молоді покликана профорієнтаційна робота в закладі освіти.

Професійна орієнтація – це система науково–практичної діяльності загальноосвітнього навчального закладу, низки інших суспільних інститутів, метою яких є професійне самовизначення учнів, що відповідає індивідуальним особливостям кожної особистості й потребам суспільства в кадрах [2, 95].

Відповідно до вимог часу Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля спільно із школами–партнерами впроваджує проекти «Стань студентом на один день», «Клуб майбутніх професій» та інші. У Дніпропетровському юридичному ліцеї добре розуміють, що ці проекти сприяють професійному самовизначенню учнів, насамперед, виявленню й розвитку їх схильностей і здібностей, формуванню мотивів вибору професії, професійних інтересів, моральних та інших якостей, важливих для майбутньої трудової діяльності.

В умовах профільного навчання ліцеїсти мають можливість знайомитися зі своєю майбутньою професією під час вивчення шкільних предметів до яких проявили здібності та інтереси. Але науковці застерігають, що рання професіоналізація й спеціалізація знань припускає вибіркоче навантаження на окремі сторони психіки дитини. Без грамотного психологічного супроводу ці обставини можуть призвести до нерівномірності інтелектуального й особистісного розвитку дітей.

Профорієнтаційна робота з учнями в умовах профільного навчання має свої специфічні риси. Одна з особливостей полягає в тому, що більшість профільних класів уже так чи інакше, вільно або вимушено вибрали певну спеціалізацію навчання. У більшості випадків підліток має вже готовий план навчання у виші й професіоналізацію. Така форма професійного самовизначення «ззовні» може призвести до пасивності, втрати мотивації навчання, зниження інтересу до власної особистості. Іншою крайністю є передчасне обмеження світогляду й самосвідомості старшокласника, пов'язане з вузько утилітарним ставленням до освіти. Профорієнтаційна робота у профільному закладі повинна активізувати учня, сформулювати у нього прагнення до самостійного вибору професії з урахуванням отриманих знань про себе, своїх здібностях і перспективах їх розвитку. В цьому йому повинні допомогти батьки, вчителі та психолог.

Важливу роль у психологічному супроводі, пов'язаному з професійним самовизначенням, виконує психологічна діагностика, що має на меті вивчення індивідуально-психологічних особливостей учнів шкіл. Професійна придатність при цьому діагностується як властива людині якість, яка підкріплюється інтересами, здібностями суб'єкта, його професійни-

ми намірами. Найбільш поширеними психодіагностичними методиками, спрямованими на виявлення загальної професійної спрямованості, є методика ДДО (диференційно-діагностичний опитувальник) та «Карта інтересів» Є.А.Клімова.

У дослідженні інтересів та схильності до певного типу професійної діяльності взяли участь 45 учнів 11-х класів юридичного ліцею. Для діагностики був використаний тест Є.А. Клімова «Карта інтересів» який дозволяє визначити інтереси та схильність до педагогіки чи психології, історії та юриспруденції, журналістики, іноземних мов, математики, економіки. Інтереси до юридичних професій у випускників профільного юридичного ліцею виявляють 28 респондентів, що становить 62%, тільки у 8 респондентів інтереси переросли у схильність. Це свідчить про свідомість у виборі професії, активність та позитивну мотивацію, прагнення до оволодіння обраним фахом. Виявлено, що так само високий рівень інтересів ліцеїстів до журналістики, педагогіки та психології, відповідно 55% та 66%. Щодо інших, запропонованих опитувальником, сфер професійної діяльності, то інтереси до них ліцеїсти проявляють менше. А саме, до журналістики – 25 учнів (42 %), до економіки – 16 учнів (35%).

За ступенем сформованості професійних планів можна визначити, принаймні 3 категорії школярів. Роботу з кожною окремою категорією проводити різними способами й прийомами. Для проведення індивідуальних та групових консультацій рекомендується наступний алгоритм дій:

1. *Вже визначили своє майбутнє покликання.* Вони мають потребу в тому, щоб їм було вказано шляхи подальшого здобуття освіти, вибору навчального закладу, в якому можна здобути спеціальність, перспективи роботи. Іноді необхідно підказати шляхи самовиховання, самоосвіти, підготовки себе до опанування професії.

2. *Обрали свою майбутню професію, але з певних причин опанування професії або істотно обмежене для них, або зовсім протипоказане (за станом здоров'я; за наявності суттєво завищеного рівня домагань, за неадекватної самооцінки).* Учням необхідна робота з переорієнтації. Завданням діяльності шкільного психолога має стати визначення системи педагогічних і психологічних впливів на школяра з метою його переорієнтації. Переорієнтація передбачає вирішення підлітком досить складного протиріччя між власним бажанням, з одного боку, і неможливістю (або обмеженістю) займатися цією діяльністю – з іншого.

3. *Обрали одразу кілька професій, часто протилежного характеру.* Ця чисельна група учнів характеризується тим, що у визначенні свого професійного вибору школярі орієнтуються винятково на поради й думки товаришів і оточення, не замислюючись над своїми можливостями та переваги професії.

Думки й поради бувають суперечливими, тому професійне самовизначення цих учнів стає надзвичайно складною справою. Саме такі шко-

лярі найбільше потребують допомоги з боку шкільного психолога. Основною метою роботи шкільного психолога з учнями є не тільки вирішення протиріч, а й здійснення стійкого й цілеспрямованого професійного вибору.

Список використаних джерел

1. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. – Ростов н/Д., 1996.
2. Омельченко Г. Профорієнтація та професійний профіль // Журнал «Директор школи, ліцею, гімназії»; 2008.-№2.

Науковий керівник: В.О. Бикова, викладач.

Р. Иващенко
Днепропетровский университет имени Альфреда Нобеля

ПРОБЛЕМА ОДИНОЧЕСТВА В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ

Когда мы слышим слово «одиночество», ни у кого из нас не возникает вопроса: «А что, собственно, это такое?». Каждый человек в той или иной степени понимает, о чем идет речь. Каждый вкладывает в это понятие свой индивидуальный смысл, который сложился в его личном жизненном опыте.

Одиночество как психическое состояние, имеющее ярко выраженную негативную окраску, известно человечеству, по крайней мере, с античных времен. Платон и Аристотель определяли одиночество как зло, избавление от которого они видели в наслаждении благом дружбы и любви. В истории философско-психологической мысли осмысление и объяснение проблемы одиночества достаточно многообразно: от преклонения перед ним на Древнем Востоке до неприятия в Древней Греции, от осознания необходимости одиночества для самопознания человека, его творческого развития до понимания его как проклятья человечества.

В психологических словарях одиночество трактуется как один из психогенных факторов, влияющих на эмоциональное состояние и психическое здоровье человека. Условиями для его проявления определяется изоляция: физическая или эмоциональная. В таких условиях (экспериментально созданных или естественных) резко актуализируется потребность в общении, неудовлетворение которой может вызывать острые психические состояния, например, напряженность, тревожность, опустошенность, депрессию, сопровождающиеся выраженными вегетативными реакциями. Иногда наблюдаются психические расстройства: реактивные галлюцинации, деперсонализационные переживания, сверхценные идеи.

Одиночество может уничтожить личность, но может направить ее на путь восхождения к индивидуальности. Оно может очень серьезно тормозить творческий процесс, не оставляя человеку сил буквально ни на что, кроме осознания собственного состояния, но может являться абсолютно необходимым условием для реализации творческого потенциал.

Целью нашего исследования является выявление индивидуально-психологических аспектов состояния одиночества личности подростков. Мы предполагаем, что существует связь между состоянием одиночества и определенными личностными особенностями и коммуникативными качествами подростка.

В исследовании приняли участие 134 школьника 13-16 лет (у 59 из них был диагностирован высокий уровень ощущения одиночества). В дальнейшем были сформированы: экспериментальная группа, которая состояла из 38 человек с нормальным уровнем ощущения одиночества и контрольная группа (38 человек), имеющими нормальный уровень ощущения одиночества. Все они являются учениками 8–10-х классов средней школы № 57 г. Днепропетровска.

При проведении исследования использовались: метод социометрии для изучения межличностных отношений в группе на основе выбора (предпочтения); шкала «UCLA» для измерения одиночества (Д. Рассел); методика определения коммуникативных и организаторских склонностей (КОС); личностный опросник «НЭП» (Айзенк); методика исследования самооценки (Т.В. Дембо и С.Я.Рубинштейн).

44% подростков, принявших участие в исследовании, показали положительный результат по шкале одиночества. При этом, у подростков с высоким уровнем одиночества была выявлена более низкая направленность на внешний мир и более острое реагирование на внешнее воздействие, чем у подростков контрольной группы.

Следует отметить, что уровень развития коммуникативных качеств у подростков с высоким уровнем одиночества значительно ниже, чем у подростков контрольной группы. Можно также говорить об определенной связи между подростковым одиночеством и отрицательным отношением одноклассников, поскольку больше трети испытуемых являются «отвергаемыми» в своём классе.

Метод ранговой корреляции показал, что результаты по шкале одиночества не коррелируют с такими личностными качествами, как экстраверсия, нейротизм, психотизм. Однако, была выявлена значимая связь показателей по этой шкале со сниженными коммуникативными свойствами подростков. Таким образом, не отвергая значимости личностных качеств при переживании подростками одиночества, мы можем утверждать, что проблема подросткового одиночества связана, прежде всего, с проблемами общения, с недостаточностью коммуникативных умений и навыков.

Таким образом, в психологической работе с подростками, переживающими диффузное одиночество, важно уделять внимание самоанализу, рефлексии, обучению давать и получать адекватную обратную связь. Психологическая помощь должна быть нацелена на усиление процессов самопознания и рефлексии, формирование навыков саморегуляции и построение новых конструктов сознания.

Результаты данного исследования могут быть использованы в работе школьных психологов и педагогов, работающих с подростками. Проблема подросткового одиночества остаётся актуальной и требует дальнейшего изучения.

Научный руководитель: Т.В. Ермолаева, старший преподаватель.

Е. Игнатович
КЗОСОШ №39, г. Днепрпетровск

ЭМОЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ У ПОДРОСТКОВ

В эмоциональной сфере между людьми обнаруживаются особенно яркие индивидуальные различия. Все особенности личности, ее характера и интеллекта, ее интересов и отношений к другим людям проявляются и отвечиваются в радуге эмоций и чувств.

Подростковый возраст занимает в формировании личности человека особое место. В этот период происходят глубокая перестройка и мощный подъем жизнедеятельности организма, бурное развитие самосознания и энергичный рост физических, моральных и интеллектуальных сил, закладываются основы мировоззрения, начинают формироваться идеалы и убеждения. В результате и под воздействием этих социально-личностных факторов перестраивается вся система отношений подростка с окружающими его людьми и изменяется его отношение к самому себе. Таким образом, подростковый возраст является одним из ключевых этапов в процессе становления эмоционально – волевой регуляции ребенка.

Для детей в подростковом возрасте характерна легкая возбудимость, резкая смена настроений и переживаний, многообразие переживаемых чувств. Говоря о различных видах эмоциональных образований и состояний, нужно выделить настроение.

Настроение – эмоциональное состояние, которое характеризуется диффузностью, отсутствием четкой осознанной привязки к определенным предметам или процессам, и достаточной устойчивостью, которая позволяет рассматривать настроение в качестве отдельного показателя темпе-

раamenta. Основой признак того или иного настроения – эмоциональный тон, положительный или отрицательный.

Две основные черты характеризуют настроение в отличие от других эмоциональных образований. Эмоции, чувства связаны с каким-нибудь объектом и направлены на него: мы радуемся *чему-то*, огорчаемся *чем-то*, тревожимся из-за *чего-то*. Настроение не предметно, а *лично* – это во-первых, и, во-вторых, оно не специальное переживание, приуроченное к какому-то частному событию, а разлитое *общее* состояние.

Был проведен тест «Самооценка психических состояний (по Айзенку)» среди учеников 9-11 классов на определение их тревожности, фрустрации, ригидности и агрессивности.

Испытуемым читалось 40 вопросов, на которые требовалось отвечать быстро.

1-10 вопрос – тревожность;

11-20 вопрос – фрустрация;

21-29 вопрос – агрессивность;

31-40 вопрос – ригидность.

Тревожность – индивидуальная психическая особенность, проявляющаяся в склонности человека к частым и интенсивным переживаниям состояниям тревоги, а также в низком пороге его возникновения. Здесь тревога выступает как переживание эмоционального дискомфорта, связанное с ожиданием неблагополучия, с предчувствием опасности, грозящей или кажущейся таковой.

Фрустрация – психическое состояние, вызванное неуспехом в удовлетворении потребности, желания. Проявляется в отрицательных переживаниях, разочаровании, раздражении, тревоге, отчаянии и т.п.

Ригидность – неспособность (вплоть до невозможности) изменения намеченной субъектом программы деятельности в условиях, объективно требующих ее перестройки. Противоположное по значению свойство личности – пластичность.

Агрессивность – субъективная, ничем не спровоцированная враждебность человека по отношению к другим людям и окружающему миру. Проявляется в действиях с тенденциями к нападению, причинению неприятностей и вреда людям, животным, природе. Иногда проявляется в форму демонстрации превосходства в силе по отношению к человеку или иному социальному объекту.

Диагностика показала, что большая часть детей подросткового возраста имеют среднюю оценку по интерпретации, но приближенную к высокой. Таким образом, в ходе исследования гипотеза данной работы подтвердилась.

Научный руководитель: О.И. Крамар, преподаватель.

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛА В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА

Вступ. Професіонал-особа, що володіє спеціальними навичками та знаннями в певній галузі, що має спеціальність.

Професіоналізм – сукупність досягнутих індивідом теоретичних знань, практичного досвіду і професійних навиків у визначеній підлозі праці сфері людської діяльності.

Конкуренція – одна з форм організації соціальної й міжособистісної взаємодії, характеризує досягненням індивідуальних або групових цілей, інтересів в умовах протисторства.

1. Методологія дослідження.

Мета дослідження: простеження формування професіонала в умовах конкуренції.

В цій статті використовуються методи:

– емпірії – заснований на певному досвіді.

– спостереження – збір та групування емпіричних фактів.

Об'єкт дослідження: властивості поведінки людини у професійній сфері людини.

2. У становленні професійної самосвідомості індивіда важливу роль відіграють:

– «образ світу» професіонала – особисте сприймання навколишнього світу з суб'єктивної позиції, сюди можуть відноситись досвід, набутий за життя людиною, ситуації та події, які сприяли на формували індивіда в соціумі.

– спрямованість особистості – певні вміння та навички, набуті в процесі життя, пізнання речей та самого себе.

– професійна ідеологія – орієнтування суб'єкта праці на певні ідеали, можливо, недосяжні для будь-якого професіонала, але, які існують в підсвідомості людини, допомагаючи приймати вірні рішення та йти до нових професійних звершень.

– баланс між попереднім навчанням та особливостями самої роботи – це одна з найголовніших складових у праці, тому що пізнати весь сенс певної роботи можливо тільки при досконалому знанні теоретичного матеріалу, але, який можна застосовувати на практиці.

Процеси розвитку професіоналізму суб'єкта характеризуються:

– уявленнями про професію, та критерії її оцінки;

– наявністю адекватної самооцінки реальних досягнень;

– готовністю до диференційованої оцінки наявного рівня професіоналізму тощо.

А.К.Маркова виділяє такі психологічні критерії професіоналізму:

– об'єктивні критерії: наскільки людина відповідає вимогам певної професії, вносить відчутний внесок у практичну діяльність.

– суб'єктивні критерії: наскільки професія відповідає вимогам людини, її мотивам, схильностям, наскільки людина задоволена працею в професії.

– результативні критерії: чи досягає людина бажаних сьогодні суспільством результатів своєї праці.

– творчі критерії: чи прагне людина вийти за межі своєї професії, перетворити її досвід, збагатити професію своїм особистим творчим внеском.

– критерії соціальної активності та конкурентоспроможності професії в суспільстві: чи вміє людина зацікавити суспільство результатами своєї праці, привертати увагу до насущних потреб професії, коли причини низької ефективності професії людина шукає всередині, в рамках самої професії.

– критерії професійної прихильності: чи вміє людина дотримуватися честі і гідності професії, бачити її специфічний неповторний внесок у суспільство.

Конкуренція-досить неприємне явище для багатьох суб'єктів праці, але неминуче в сучасному суспільстві.

Специфіка психологічних проблем сучасного періоду визначається необхідністю освоєння нового професійного досвіду. Доведено, що тривалий час конкурентоспроможною може бути лише людина, яка займається улюбленою справою, що дає їй задоволення, попри великі часові й енергетичні затрати.

Висновок. На мою думку, конкуренція є важливою складовою у становленні справжнього професіонала, розвитку професіоналізму. Саме конкуренція рухає ринок праці в усіх державах, завдяки цьому йде постійне вдосконалення існуючих систем.

До сучасних професіоналів, вимоги щодо їх професійної придатності змінилися разом із попитом і пропозицією ринку праці. Отже, професійні навички потребують постійного корегування для задоволення вимог, стосовно професіонала.

Науковий керівник: А.О. Смоктій, кандидат філософських наук, доцент.

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ З РІЗНИМ СКЛАДОМ ЗЛОЧИНІВ

Актуальність. Злочинність неповнолітніх завжди була і залишається гострою актуальною правовою та суспільною проблемою, що постійно привертає увагу вчених і практиків. Вона є складовою загальної злочинності та засвідчує тенденції її розвитку в майбутньому. Це зумовлено не лише тим, що неповнолітні завжди визнавалися злочинцями особливо-го роду, а й тим, що на сьогодні це – одна з найбільш кримінально уражених верств населення.

Розглядаючи проблему злочинності серед неповнолітніх, необхідно виділити сукупність обставин та факторів, що сприяють підвищенню її рівня. Серед них перше місце посідає сім'я, в якій виховується майбутній правопорушник (злочинець), відсутність контролю з боку суспільства (серед неповнолітніх спостерігається незайнятість, не всі діти навчаються у навчальних закладах), відсутність профілактичної та попереджувальної роботи, алкоголізм і наркоманія серед однолітків, тощо. Так, кожен 8–9 злочин в Україні вчинюється неповнолітніми. Близько 11% серед осіб, які беруть участь у скоєнні злочинів, – неповнолітні. Поширення злочинності серед них випереджає її загальне зростання, а кількість підлітків, що вчинили злочин повторно, за останні роки збільшилась більш як на 19%. Майже кожен другий злочин скоюється підлітками у групі; частіше з особливою жорстокістю і цинізмом.

Метою нашої роботи є теоретично та емпірично дослідити психологічні характеристики неповнолітніх засуджених з різним складом злочинів.

Методи дослідження. З використанням *організаційних* методів проведено аналіз психологічних особливостей людини. Це фактори: поведінкова регуляція, комунікативний потенціал, моральна нормативність, особистісний адаптаційний потенціал, астеничні, психотичні стани та реакції.

Для перевірки гіпотез дослідження використано *психодіагностичні* засоби: опитувальник «Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність»» (Маклаков А.Г. і Чермяніна В.С.); методика діагностики рівня дезадаптаційних порушень «ДАП», яка включена в методику Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» Маклакова А.Г. і Чермяніна В.С.

Обробка результатів дослідження проведена за допомогою t-критерія Стьюдента та *інтерпретаційних* методів (класифікація й узагальнення емпіричних даних).

Базою дослідження слугував Дніпропетровський слідчий ізолятор. У дослідженні взяли участь 2 групи досліджуваних: першу групу складають неповнолітні засуджені, які скоїли злочини легкої(жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК), чи піддроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут) та середньої тяжкості(крадіжка – таємне викрадення чужого майна (ст. 185 КК), давання хабара (ст. 369), ухилення від призову на строкову військову службу (ст. 335 КК), другу групу складають неповнолітні засуджені, які скоїли тяжкі(умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК), контрабанду – переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю (ст. 201 КК) та особливо тяжкі(бути умисне вбивство (ст. 115 КК) чи організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб (ст. 257 КК) злочини. Кожна із двох груп налічувала по 20 осіб.

Теоретичне дослідження проблеми психологічних характеристик неповнолітніх засуджених з різним складом злочинів дозволяє говорити про те, що:

1. Криміналізація свідомості порушує процес соціалізації, руйнує особистість, заважає їй брати відповідальність на себе за своє майбутнє, гідно розкривати себе, функціонувати у суспільстві згідно з прийнятими соціальними нормами та правилами. За даними кримінолістів, в останні роки зростає кількість молодіжних злочинів і, насамперед, серед неповнолітніх. Неповнолітніми скоюється все більше жорстоких, зухвалих злочинів-навмисних вбивств, тяжких тілесних ушкоджень, розбійних нападів. Водночас ефективність діяльності органів державної системи профілактики правопорушень серед неповнолітніх, основним з яких є служби у справах неповнолітніх, залишається вкрай низькою.

2. Багато процесів, які нині відбуваються у суспільстві і впливають на зростання злочинності, взагалі не досліджені. Потребують теоретичного і практичного дослідження причини і умови злочинності неповнолітніх, співвідношення біологічного і соціального у формуванні антисуспільної установки у свідомості неповнолітніх на основі подій і процесів, які реально відбуваються у нашій країні. Слід також систематизувати існуючі заходи впливу на неповнолітніх як тих, що вже вчинили злочин, для їх перевиховання, так і схильних до скоєння останніх.

3. Внаслідок впливу на особистість людини умов пенітенціарного стресу виникає життєва криза, відбувається перебудова структури самосвідомості, має місце негативна трансформація ціннісно-мотиваційної сфери, зростає агресивність.

Отримані результати емпіричного дослідження показало що:

1. Підлітки, які перебувають в умовах покарання мають низькі показники адаптаційного потенціалу. В I групі Хсер.-2,3стени, а в II групі-

2,2стена. Різниця середніх показників адаптаційного потенціалу між групами неповнолітніх з легким та тяжким складом злочинів складає 0.1 стена, що свідчить про незначну різницю між рівнем адаптаційного потенціалу двох груп.

2. Неповнолітні, засуджені за легкими статтями та статтями середньої тяжкості мають дещо вищі показники комунікативного потенціалу-3.2 стена та моральної нормативності-3.3 стена, ніж у неповнолітніх, засуджених за тяжкими статтями, показники комунікативного потенціалу яких-2.83 стенив, а моральної нормативності -2.6 стенив. Статистична обробка за t-критерієм Стьюдента показала наявність статистично значущих відмінностей.

3. У підлітків, які скоїли злочини мають місце астенічні стани. В I групі Хсер.-2,6стени, а в II групі-2,8стена. Вони проявляються у високому рівні тривожності, афективній лабільності з переважно заниженим настроєм, проявляється плаксивість, гнітюча безвихідність, постійна туга, сприйняття свого теперішнього та майбутнього лише з негативної сторони, наявність суїцидальних думок, відсутність мотивації до будь-якої діяльності, швидке виснаження, слабкість, погіршення сну, низькій рівень толерантності до фруструючих факторів, іпохондричні фіксації. Показники по шкалі Психотичні Стани (ПС) знаходяться в межах норми, проти дуже наближаються до низьких (В I групі Хсер.-3,4 стени, а в II групі-3,1стен, норма починається з показника в 3 стена). Отже, можна говорити, що у неповнолітніх засуджених за легкими статтями та статтями середньої тяжкості засуджених менш виражені психотичні реакції, проте вони теж мають місце. Вони виявляються у нервово-психічному напруженні, імпульсивних реакціях, нападах неконтролюємої агресії, погіршенні міжособистісних контактів, порушенні морально-ціннісних орієнтацій, відсутності прагнення до виконання соціально-прийнятих норм поведінки, переважанні делінквентних проявів поведінки, черезмірна агресивність.

Висновки. Отже у неповнолітніх, які скоїли злочини різної тяжкості мають місце психотичні та астенічні стани, дезадапційні порушення. Також неповнолітнім засудженим характерні низькі показники моральної нормативності, поведінкової регуляції, поведінкового та адаптаційного потенціалу.

Науковий керівник: В.І. Лазаренко, кандидат соціологічних наук, доцент.

ВОЛЬОВА САМОРЕГУЛЯЦІЯ В УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

В 11 класі перед учнями стоїть велике завдання: успішне закінчення середньої освіти, складання екзаменів та ЗНО та вступ до вищого навчального закладу за обраною спеціальністю. Це вимагає великої відповідальності та концентрації. У сучасному світі у юнаків та дівчаток існує багато речей, які займають велику кількість вільного часу, котрий вони могли б використати на повторення або вивчення матеріалу. Тому учням важливо докласти зусиль для того, щоб час не пройшов марно. У цьому їм допоможе власна сила волі та вольова саморегуляція.

Предметом цього дослідження є вольова саморегуляція.

Об'єкт дослідження: сила волі.

Мета: визначити рівень вольової саморегуляції в учнів 11-х класів.

Завдання:

1. розкрити поняття волі та її компонентів;
2. проаналізувати наукові підходи до волі;
3. підібрати психодіагностичний інструментарій;
4. провести емпіричне дослідження вольової саморегуляції в учнів

11-х класів.

Аналізуючи та систематизуючи наукові підходи щодо розкриття змісту «сили волі», ми будемо опиратися на таке визначення цього поняття – це свідоме управління людиною своєю діяльністю та поведінкою, що виявляється у прийнятті рішення, подоланні труднощів і перешкод на шляху досягнення мети, виконання поставлених завдань.

Волю в психології найчастіше визначають:

- через довільну регуляцію поведінки;
- через вольові якості особистості – ініціативність, самовладання, витримку, наполегливість, рішучість, цілеспрямованість тощо;
- через вольові дії (усвідомленість, цілеспрямованість, подолання перешкод, ініціація дії, наявність вольового зусилля, відсутність залежності від актуальної потреби).

Аналіз літературних джерел дав можливість визначити основні наукові підходи щодо вивчення волі:

1. Мотиваційний підхід:
  - воля як категорія психології мотивації (Е.Гартман, А.Шопенгауер, Г.Челпанова);
  - воля як початковий момент мотивації дії (Т.Гоббс, Т.Рібо, К.Левін);
  - воля як спосіб подолання перешкод (Ю. Куль, Х. Хекхаузен, Д.Узнадзе, Н. Ах, Л. Виготський).

2. Підхід вільного вибору – співвідношення вольових процесів з проблемою вибору (І.Кант, У.Джемс, С.Л.Рубінштейн).

3. Регуляційний підхід – співвідношення волі з функцією контролю, управління та саморегуляцією (М.Я.Басов, К.Левін).

Для проведення емпіричного дослідження нами був підібраний психодіагностичний інструментарій:

1. Методика дослідження вольової організації особистості.

2. Тест «Самооцінка сили волі».

3. Тест-опитувальник А.В.Зверькова та Є.В.Ейдмана «Дослідження вольової саморегуляції».

В емпіричному дослідженні приймали участь 32 учні 11-х класів (16-17 років) НВК №137 м. Дніпропетровська.

За результатами дослідження «Методика вольової організації особистості» ми отримали такі показники:

– Низький рівень: 1 учень (3%) – вольові якості потребують розвитку.

– Середній рівень: 20 учнів (63%) – вольові якості особистості розвинуті у достатньому розмірі. Високий рівень: 11 учнів (34%) – спроможність реально ставити для себе цілі, шляхи та способи її досягнення.

Після проведення тесту «Самооцінка сили волі» були отримані такі результати:

– Низький рівень: 0 осіб (0%)

– Середній рівень: 15 осіб (47%) – діють по-різному, іноді переважає податливість, а іноді – наполегливість.

– Високий рівень: 17 осіб (53%) – вольова людина. Наполегливість – головна риса, але слід пам'ятати, що компроміси та переговори також ведуть до успіху в спілкуванні.

За результатами теста – опитувальника «Дослідження вольової саморегуляції» ми бачимо, що:

– Низький рівень: 5 учнів (16%) – такий рівень переважає у людей чутливих, емоційно нестійких, невпевнених у собі. Їм властива імпульсивність.

– Високий рівень: 27 учнів (84%) – підходить для емоційно зрілих, активних, незалежних, самостійних людей. Їх відокремлює спокій, впевненість у собі, реалістичність поглядів. Як правило, вони гарно рефлексують особисті мотиви, можуть розподіляти зусилля і спроможні контролювати свої вчинки, мають виражену соціально-позитивну направленість.

Отже, за результатами емпіричного дослідження можна зробити висновок, що серед учнів 11-х класів превалює високий рівень вольової саморегуляції. Тобто, учні старших класів мають високу спроможність контролювати свої дії та вчинки, прагнуть до завершення початих справ. Можуть володіти своєю поведінкою в різних ситуаціях, спроможні свідомо керувати своїм станом і збудженням.

Науковий керівник: Н.В. Ткаченко, кандидат психологічних наук, доцент.

СПІЛКУВАННЯ У СІМ'Ї – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ВИХОВАННЯ ДИТИНИ

Спілкування є універсальною формою суспільного, економічного, й духовного життя людини. Спілкування – невідмінна умова інтелектуальної і соціальної діяльності людини, її всебічного духовного і фізичного розвитку, найважливіше пізнання світу, збагачення знань, думок, почуттів, духовності людини та її особистого самовираження.

Спілкування відіграє особливу роль у формуванні особистості, організації і взаємодії людей. Спілкування в сім'ї між батьками, та дітьми, достатнє за кількістю та відповідне за змістом і формою, має бути однією з найважливіших турбот сім'ї. Причин для конфліктів наше сьогодення не життя підкидає чимало, та в усіх випадках, вважаю, людина повинна розібратись, оцінити ситуацію й прийняти правильне рішення. Гарячковість, поспіх, неувага й неповага одне до одного, байдужість, черствість, жорстокість, пияцтво й алкоголізм – ті причини, що призводять до сімейних сварок, конфліктів, розлучень, трагедій. Якщо люди твердо вирішили створити міцну сім'ю, в якій були би щасливі самі й росли фізично й морально здоровими їхні діти, вони повинні повсякчас опановувати мистецтво спілкування. Головне в спілкуванні подружжя-взаємна повага, взаєморозуміння і взаємодія. Адже чим кращі відносини між чоловіком і жінкою, тим легше їм виховувати дітей, для яких вони – найперший взірєць для наслідування.

В умовах конфліктної сім'ї діти набувають негативного досвіду спілкування, відчувають вороже, недобррозичливе ставлення батьків одне до одного. Вони зневірюються у можливості існування дружніх і довірливих стосунків між людьми, передчасно розчаровуються у людських взаєминах і не набувають позитивного досвіду співіснування, такого необхідного для повноцінного життя.

Спілкуючись зі своїми дітьми, батьки передусім мають дбати про збагачення їх різноманітною інформацією про навколишній світ, навичкам спілкування з іншими людьми, дорослими і ровесниками. За тим наступна функція спілкування в сімейному вихованні – контроль поведінки дітей та рині їх загального розвитку. Отже, для повноцінного, ефективного спілкування батьків і дітей величезне значення мають такі три характерні риси як інтенсивність, зміст, стиль. Усі вони взаємопов'язані і порушення якоїсь із них, обов'язково призводить до порушення всієї системи виховання дитини.

Здавалось б ми всі прагнемо виховати дітей такими, щоб вони принесли радість сім'ї. Чому ж дитина часто діє всупереч благородним намаганням батьків? Відповісти на це не просто.

Річ у тім, що дитина розвивається одночасно і як продукт суспільного виховання (дитячий садок, школа, оточення близьких), і як індивід з притаманним лише йому сприйняттям дійсності, темпераментом, спадковість тощо.

Усі дорослі причетні до процесу виховання повинні пам'ятати, що дитина – не розумна машина, не комп'ютер, куди досить закласти відповідні відомості і матимеш жаданий результат. Щоб інформація “спрацювала”, потрібне постійне спілкування з дитиною. Адже інтенсифікація навчання у школі, великий обсяг домашніх завдань, телебачення, комп'ютеризація створюють дефіцит спілкування з дорослими.

Правильно роблять ті батьки, які велику увагу приділяють повсякденному спілкуванню з дитиною. Вони розповідають багато цікавого, читають книжки, складають казки, обговорюють події дня, цікавляться подіями які відбуваються у садочку чи в школі тощо.

Звичайно, спілкування не виключає вимогливості, але вона не повинна домінувати у відносинах дітей і батьків. Не помічати “дрібниць” означає бути зовсім не проти “дрібниць”. Їх треба виправлять, реагувати на них, але інколи вміти і не бачити. Пам'ятаймо, що діти люблять не тільки слухати, але й думати, висловлювати власні судження, тобто вони хочуть брати участь у спілкуванні. Радійте вашій дитині. Слухайте дитину. Пважайте її думку. Будьте терплячими.

В. Козинець
Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСОБИСТОГО ПРОСТОРУ ПІДЛІТКІВ

Великі чи малі поселення, житло, меблі, техніка, практично весь матеріальний світ, який оточує людину, – штучне середовище, створене її руками, яке, в свою чергу, формує людину. Однак, сказати це, значить ще нічого не сказати.

Інтенсивність соціально-історичних процесів у суспільстві вимагає особливого ставлення до особистої автономії, наявності свого психологічного простору, волі та відповідальності кожної людини. Проблема порушення психологічного простору, є найактуальнішою, оскільки стосується відразу двох царин життя людини – її індивідуальності та взаємодії в соціумі. Незважаючи на те, що всі ми істоти соціальні, і щодня поруч із нами перебуває безліч людей, родичів, дітей, колег, незнайомих, тим не менше, кожному з нас потрібен особистий простір, простір недосяжності для оточуючих, в якому ми можемо побути наодинці з собою, привести до ладу думки, заспокоїтися, зосередитися, помріяти. Тому, протягом всього життя у кожної особи формується свій психологічний простір,

який може містити різні компоненти: власне тіло, речі, житло, смаки, погляди, цінності.

Кожна людина має певну територію, яку вона вважає своєю, так, наче цей простір є продовженням її фізичного тіла. Розміри цього особистого простору залежать від національних традицій, соціального статусу людини, від того, проживає вона в густонаселеному місті чи в сільській місцевості. Вторгнення у цей простір інших осіб викликає, зазвичай, відчуття психологічного і фізичного дискомфорту, до негативних фізіологічних реакцій в організмі.

Але не менш важливим для людини є її внутрішній, душевний особистий простір. У кожного – своя межа цього простору. І ми відчуваємо напругу і дискомфорт, болісно реагуємо на вторгнення сторонніх, або навіть і близьких людей, коли вимушені оберігати цю свою «внутрішню територію».

Дорослішаючи, дитина, підліток потребує все більшого особистого простору, все більшого ступеня внутрішньої свободи. Нажаль, дорослі не завжди бажать це зрозуміти.

Таким чином, метою нашої роботи є дослідження особливостей уявлення про свій особистий простір у підлітків. Ми припускаємо, що уявлення про особистий простір у підлітків пов'язано з предметним світом (своєю кімнатою).

Перевірку нашої гіпотези ми проводили за допомогою методики семантичного диференціала.

У дослідженні взяли участь 30 учнів 10-го класу (15-17 років). У цьому віці особистий простір відіграє дуже велику роль в житті людини. Це те місце, в якому вона почувається комфортно, захищено. Результати дослідження виявили розподіл відповідей респондентів наступним чином: 37% опитаних вважають особистим простором свою кімнату, 37% – внутрішній світ або фізичні предмети, 13% – все те, що належить тільки їм, 13% – свій будинок.

Відповіді респондентів щодо порушення меж їхнього особистого простору розподілилися наступним чином: 26.6% – позитивне реагування, 36.6% – негативне реагування, 16.6% – позитивне/негативне реагування в залежності від особи, яка порушила простір, 20% – змішано реагують.

Таким чином, більшість випробовуваних в якості особистого простору визначають не духовну складову (думки, внутрішній світ, стан душі і та інш.), а щось предметне (кімната, будинок, все те, що належить випробовуваному).

На наш погляд, це пов'язано з тим, що в підлітковому віці для людини фізичний простір і є особистим простором. Через недостатню сформованість внутрішнього світу підліток не має можливості чітко диференціювати зовнішнє та внутрішнє. Саме тому, більшість респондентів вва-

жають свій особистий простір приємним, міцним і енергійним, маючи на увазі місце, де можна відчувати себе вільно, комфортно, може розслабитися і займатися тим, що йому подобається.

Аналіз відповіді вибірки хлопців і дівчат за факторами оцінки, сили та активності показав, що хлопці вважають свій особистий простір владним за фактором сили, що може говорити про необхідність самоутвердження чоловічої, а не дитячої позиції.

Таким чином, ми дійшли висновку, що наявність окремої кімнати (спальне місце, письмовий стіл, особисті речі: одяг, навчальні приладдя, книги, іграшки), яка ідентифікується підлітком, як особистий простір, надає можливість формування у нього: стійких психологічних кордонів; відчуття цінності та унікальності його внутрішнього світу, самоповаги; почуття безпеки і вміння проявляти себе; уміння структурувати простір навколо себе і свій внутрішній світ.

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, старший викладач.

О. Крупенко

Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

ВИВЧЕННЯ САМООЦІНКИ СУЧАСНОГО ПІДЛІТКА

В наш час, щоб досягти успіху, потрібно докласти багато зусиль. Але не всі люди, особливо, які тільки почали формуватися як особистість та аналізувати свої вчинки, можуть сприйняти доросле життя сповна. Підлітковий вік у житті кожної людини – криза, тобто період великих змін та новоутворень. У цей період кожен підліток оцінює свій вигляд, свої вчинки, ставлення та вчинки однолітків, батьків. Підліток порівнює себе з іншими та ставить собі певну оцінку, яка виражає його місце у суспільстві. Ця оцінка впливає на розвиток особистості усе подальше життя. Щоб цей розвиток пройшов успішно та з користю, ми повинні знати, яка оцінка себе для сучасного підлітка являється актуальною.

Предметом цього дослідження є самооцінка підлітка.

Об'єктом дослідження є рівень самооцінки підлітка.

Мета: визначити рівень самооцінки сучасного підлітка.

Завдання:

1. розкрити поняття «самооцінка»;
2. проаналізувати наукові підходи щодо самооцінки;
3. підібрати психодіагностичний інструментарій;
4. провести емпіричне дослідження щодо виявлення рівня самооцінки у підлітковому віці.

Обґрунтовуючи наукові підходи щодо розкриття поняття «самооцінка» та «рівня самооцінки», ми будемо спиратися на таке визначення:

Самооцінка (англ. self – esteem) – цінність, значущість, якою індивід наділяє себе в цілому і окремі сторони своєї особистості, діяльності, поведінки. Самооцінка виступає як відносно стійке структурне утворення, компонент Я-концепції, самосвідомості, і як процес самооцінювання. Основу самооцінки складає система особових сенсів індивіда, прийнята ним система цінностей. Розглядається в якості центрального особового утворення і центрального компонента Я-концепції (Б.Г. Мещеряков, В.П. Зинченко).

Самооцінка в психології найчастіше визначається через такі рівні:

- 1) занижений;
- 2) завищений;
- 3) адекватний.

Аналіз зарубіжних літературних джерел дав нам можливість визначити основні наукові підходи до вивчення самооцінки:

- залежність самооцінки від характеру взаємовідносин індивіда з іншими людьми (У. Джемс);
- самооцінка як сукупність всіх уявлень індивіда про себе (Р. Бенс);
- самооцінка з точки зору науциння (Г. Мід, Б. Скінер);
- дифузія самооцінки під дією різних чинників (А. Маслоу, Р. Мей, Г. Олпорт, К. Роджерс);
- самосвідомість як здатність освоїти іншу позицію (Ч. Кулі, Дж.Мід).

Аналіз вітчизняних літературних джерел дав нам можливість обґрунтувати такі основні наукові підходи до вивчення самооцінки:

- взаємозв'язок самооцінки підлітка з його соціально-психологічним статусом (Я.Л. Коломинський);
- самооцінка розглядається у вигляді основної структури особистості (С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонт'єв);
- формування самосвідомості та особистості як взаємопов'язаний процес (Л.С. Виготський).

Для проведення емпіричного дослідження нами був підібраний психодіагностичний інструментарій:

- а) Методика «Самооцінка психічних станів» (за Айзенком);
- б) Опитувальник «Вивчення загальної самооцінки» (Казанцева Г.Н.);
- в) Тест «Вивчення самооцінки особистості старшокласника» (Головей Л.А., Рибалко Е.Ф.).

В емпіричному дослідженні приймало участь 57 учнів 6-8 класів (13-16 років) КЗО СЗШ №50, КЗО СЗШ №14 м. Дніпропетровська.

За методикою «Самооцінка психічних станів» (за Айзенком) ми отримали такі показники:

- занижений рівень самооцінки мають 52% (30 підлітків);
- завищений рівень самооцінки мають 26% (15 підлітків);
- адекватну самооцінку мають 22% (12 підлітків).

За методикою «Вивчення загальної самооцінки» (Казанцева Г.Н.) ми отримали такі результати:

- занижену самооцінку мають 47% (26 підлітків).
- завищену самооцінку – 26% (15 підлітків).
- адекватну самооцінку – 27% (16 підлітків).

За тестом «Вивчення самооцінки особистості старшокласника» (Головей Л.А., Рибалко Е.Ф.) ми отримали такі показники:

- а) занижений рівень самооцінки – 55% (31 учнів).

Отже, більшість сучасних підлітків болісно сприймають критику в свою адресу, намагаються завжди рахуватися з думкою інших та часто страждають від «комплексу неповноцінності».

- б) завищений рівень самооцінки – 20% (11 учнів).

При високому рівні самооцінки у підлітків проявляється тенденція до правильного реагування на зауваження інших та рідке вагання у своїх діях.

- в) адекватний рівень самооцінки – 25% (15 учнів).

Підлітки з адекватною самооцінкою характеризуються сформованою Я-концепцією, Я-реальне і Я-ідеальне доповнюють одне одного.

Таким чином, за результатами нашого емпіричного дослідження ми бачимо, що у сучасних підлітків переважає занижений рівень самооцінки: за першою методикою – 52% (30 підлітків), за другою методикою – 47% (26 підлітків) та за третьою методикою – 55% (31 підлітків). Власне, це говорить про те, що сучасні підлітки мають «комплекс неповноцінності» і є конформними особистостями.

Науковий керівник: Н.В. Ткаченко, кандидат психологічних наук, доцент.

Ю. Кучер
*Мелітопольський інститут екології
та соціальних технологій Університету «Україна»*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ СІМ'Ї

Сім'я займає головне місце в моральному формуванні особистості, вона бере з перших днів життя дитини на себе турботу про її здоров'я і виховання, сім'я дає дітям початкові знання про навколишній світ, виробляє певні уявлення і навички, допомагає здійснювати контакти з багатьма іншими людьми тощо.

Сім'єю називають соціальне об'єднання, члени якого пов'язані спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю і взаємодопомогою. По суті сім'я являє собою систему стосунків між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми, засновану на шлюбі або кровній родинності та яка має історично визначену організацію.

В якості основних підходів до дослідження сім'ї виступає її аналіз як соціального інституту і малої групи. Сім'я аналізується як інститут у тих випадках, коли особливо важливо з'ясувати, наскільки спосіб життя сім'ї, її функціонування у визначених рамках відповідає або не відповідає тим або іншим сучасним суспільним потребам, модель соціального інституту украй важлива для прогнозу майбутніх змін сім'ї.

У вивченні сім'ї як соціального інституту можна виділити два основних підходи. Перший із них, еволюційний підхід до вивчення сім'ї як соціального інституту, розглядає зміни форм сім'ї в ході історії, при збереженні своєї специфічної суті. Функціональний підхід – друга складова частина вивчення сім'ї як соціального інституту – також спрямований на пошук того загального, що властиве різним типам сімей у ході історії, проте концентрує увагу не тільки на універсальності сім'ї, на історичних формах реалізації «ідей» сім'ї, але зосереджений більш на самому сімейно-домашньому житті, на соціокультурних функціях сім'ї як соціального феномена і на взаємозв'язках соціокультурних ролей, пов'язаних зі шлюбом і батьківством.

Як мала соціальна група сім'я розглядається насамперед у тих випадках, коли дослідженню піддають стосунки між індивідами, які складають сім'ю. Такий підхід дозволяє успішно встановити мотиви і причини розлучень, характер відносин між батьками і дітьми. Розуміння сім'ї як малої соціальної групи також сфокусовано на закономірностях становлення, функціонування і розпаду сім'ї як автономної цілісності. Мільйони сімей у країні знаходяться на різних стадіях сімейного циклу життя, характеризуються різноманітною структурою і специфікою життєдіяльності, при цьому окрема сім'я одночасно виявляє у своєму поведженні ознаки самостійної соціальної одиниці й ознаки, пов'язані з її природою як складової частини соціуму.

У 19 ст. емпіричне, вивчення сім'ї акцентувало увагу на емоційній близькості членів сім'ї, на їхніх потребах і потягах, що в остаточному підсумку допомагало розкрити опори зміцнення окремих сімей і самого інституту сім'ї. Родоначалником цієї соціологічної традиції є Фредерик Ле Пле.

Інша традиція вивчення сім'ї як соціально-психологічної групи йде від ідей У. Томаса, Ф. Знанецького, Ж. Піаже, З. Фрейда. Взаємозв'язок особистості і суспільства розглядається тут на рівні первинних, міжособистісних стосунків. Емпіричні дослідження взаємовідносин у сім'ї поши-

рюються спочатку в США, потім у Європі і концентруються на взаємодіях членів сім'ї в різноманітних соціальних і сімейних ситуаціях, на організації сімейного життя і факторах усталеності сім'ї як групи. Міжособистісні комунікації і міжособистісна згода, близькість, єдність – ось основні перемінні, вивченню яких надається велике значення в межах групового підходу.

Великий внесок в аналіз теоретичних схем і концепцій дослідження сім'ї вніс Р.Хілл, який поставив завдання виявлення серед них насамперед таких, у яких містяться терміни, що дозволяють описувати сім'ю і як інститут, і як групу. Відповідно до Р.Хілла, існують п'ять підходів до вивчення сім'ї:

1. Інтераціоналістський підхід, у межах якого досліджується взаємодія членів сім'ї, які займають визначені, пов'язані з відповідними ролями позиції усередині сім'ї.

2. Структурно-функціональний підхід, для якого характерним є аналіз сім'ї як соціальної системи. З цієї точки зору сім'я складається з індивідів, які мають свої статуси і ролі. Зв'язок між сім'єю і суспільством визначається через поняття функції.

3. Ситуаційний підхід, який фіксує увагу не на взаємодіях між членами сім'ї, а на цінностях і нормах у сфері шлюбно-сімейних відносин, розглядає останні як соціальну ситуацію, що визначає функціонування різноманітних типів сімей.

4. Інституціонально-історичний підхід, пов'язаний із найбільш ранніми дослідженнями сім'ї і шлюбу і тому близький до культурно-історичного аналізу шлюбно-сімейних відносин. Інституціоналісти розглядають сім'ю як соціальну систему, яка є одним із основних соціальних інститутів. У цих дослідженнях центральними поняттями є індивід і культурні цінності, що він поділяє.

5. Дивелопменталістський підхід, що аналізує розвиток життєвого циклу сім'ї.

Таким чином, в останні роки дослідження сім'ї як соціального інституту в контексті загальних змін здійснюються не так інтенсивно, як у 50-60-і рр., у пору розквіту функціоналізму й еволюціонізму. На сьогодні все популярнішими є мікродослідження сім'ї, коли внутрішньосімейні зміни усе частіше пояснюються тими ж внутрішньосімейними феноменами і процесами.

Науковий керівник: М.О. Мілушина, кандидат психологічних наук, доцент.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ. МЕТОД ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ

Интерактивные методы (от англ. interaction – взаимодействие, воздействие друг на друга) – методы обучения, основанные на взаимодействии обучающихся между собой. Интерактивное обучение – это:

- «обучение, построенное на взаимодействии учащегося с учебным окружением, учебной средой, которая служит областью осваиваемого опыта»;
- «обучение, которое основано на психологии человеческих взаимоотношений и взаимодействий»;
- «обучение, понимаемое как совместный процесс познания, где знание добывается в совместной деятельности через диалог, полилог».

Интерактивные методы обучения наиболее соответствуют личностно-ориентированному подходу, так как они предполагают со-обучение (коллективное, обучение в сотрудничестве), причем и обучающийся, и педагог являются субъектами учебного процесса. Педагог чаще выступает лишь в роли организатора процесса обучения, лидера группы, фасилитатора, создателя условий для инициативы учащихся. Интерактивное обучение основано на собственном опыте обучающихся, их прямом взаимодействии с областью осваиваемого профессионального опыта.

Обучение с использованием интерактивных образовательных технологий предполагает отличную от привычной логику образовательного процесса: не от теории к практике, а от формирования нового опыта к его теоретическому осмыслению через применение.

Дискуссия (от лат. discussion – рассмотрение, исследование) – это публичное обсуждение или свободный вербальный обмен знаниями, суждениями, идеями или мнениями по поводу какого-либо спорного вопроса, проблемы. Ее существенными чертами являются сочетание взаимодополняющего диалога и обсуждения-спора, столкновение различных точек зрения, позиций.

Метод анализа конкретных ситуаций (АКС). Под конкретной ситуацией понимается событие, которое включает в себя противоречие (конфликт) или выступает в противоречии с окружающей средой. Как правило, эти ситуации характеризуются неопределенностью, непредсказуемостью появления и представляют собой нежелательное нарушение или отклонение в социальных, экономических, организационных, педагогических, производственных и технологических процессах.

Игра – это форма деятельности (чаще – совместной деятельности) людей, воссоздающая те или иные практические ситуации и систему вза-

имоотношений, одно из средств активизации учебного процесса в системе образования.

Тренинг – один из интерактивных методов обучения и социально-психологического развития личности. Тренинги состоят из комплекса разнообразных упражнений и игр, объединенных в систему небольшими теоретическими модулями (по 5–15 минут). Они достаточно разнообразны по своему целевому назначению (от обучающих и развивающих до психокоррекционных и психотерапевтических), содержанию, формам (тренинги, семинары-тренинги, тренинги-марафоны и др.) и техникам проведения.

Метод проектов – система обучения, при которой учащиеся приобретают знания и умения в процессе самостоятельного планирования и выполнения постепенно усложняющихся практических заданий – проектов. Проект – это комплекс поисковых, исследовательских, расчетных, графических и других видов работ, выполняемых учащимися самостоятельно, но под руководством преподавателя, с целью практического или теоретического решения значимой проблемы.

Портфолио представляет собой технологию работы с результатами учебно-познавательной деятельности студентов, использующуюся для демонстрации, анализа и оценки образовательных результатов, развития рефлексии, повышения уровня осознания, понимания и самооценки результатов образовательной деятельности.

Рассмотренные в настоящей статье интерактивные методы обучения и образовательные технологии направлены, прежде всего, на повышение собственной активности обучающихся и их мотивации к учебно-профессиональной деятельности. Они позволяют перейти от пассивного усвоения знаний студентами к их активному применению в модельных или реальных ситуациях профессиональной деятельности, что, безусловно, повышает качество подготовки будущих специалистов.

Список использованных источников

1. Красностанова, М. В. Assessment Center для руководителей. Опыт реализации в российской компании, упражнения, кейсы / М. В. Красностанова, Н. В. Осетрова, Н. В. Самара. – М. : Вершина, 2007. – 208 с.

2. Масалков, И. К. Стратегия кейс стади: методология исследования и преподавания: учебник для вузов / И. К. Масалков, М. В. Семина. – М. : Академический Проект ; Альма Матер, 2011. – 443 с.

Научный руководитель: Н.П. Волкова, доктор педагогических наук, профессор.

ВЕРБАЛЬНОЕ И НЕВЕРБАЛЬНОЕ ВЫРАЖЕНИЕ МЕЖЛИЧНОСТНОГО ОТНОШЕНИЯ К УЧАСТНИКАМ ГРУППЫ

Человек живет и трудится совместно с другими людьми, образуя с ними разнообразные общности, которые в обычной жизни представлены в виде многочисленных групп. Немаловажным и существенным являются межличностные отношения в студенческой группе. Если между членами группы царит непонимание, разные ценностные ориентации, а так же разные типы межличностных отношений, то это сказывается на работоспособности людей.

Нас интересует ответ на вопрос: Какой тип межличностного отношения преобладает в группах студентов психологов, и есть ли различие между вербальным и невербальным выражением типов отношений?

Цель – выявить различия между вербальным и невербальным выражения отношения в группах студентов-психологов.

Объект – выражения типа отношения к другому человеку.

Предмет – вербальное и невербальное выражения типа отношения.

Согласно современному психологическому словарю малая группа это – относительно небольшое число непосредственно контактирующих индивидов, объединенных целями и задачами.

Зарубежный психолог Р.Бейлз подходит к понятию «малая группа» через:

-взаимодействия человека друг с другом в виде встреч при которых каждый член группы получает некоторые впечатления или восприятие каждого другого члена;

Отечественные психологи Г.М. Анреева, А.В.Петровский, М.Г.Ярошевский определяют малую группу как: -собрание индивидов, которое вступает во взаимодействие друг с другом; -число их ограничено: -они идентифицируют себя как члены одной группы; -вырабатывают общую нормы и специфическую культуру; -у них есть цель, которую они оценивают как цель группы.

Согласно краткому психологическому словарю межличностные отношения это – субъективно переживаемые взаимосвязи между людьми, объективно проявляющегося в характере и способах взаимных влияний, оказываемых людьми друг на друга в процессе совместной деятельности и общения.

В процессе работы в группе между ее членами возникают следующие типы межличностных отношений (Е. Мелибруд): дружеская кооперация, взаимопомощь, основанная на полном доверии; дружеское соревнование в виде соперничества в отдельных сферах, в рамках позитивных взаимо-

отношений; невмешательство, дистанцирование друг от друга при отсутствии как сотрудничества, так и соперничества; соперничество, ориентация на индивидуальные цели даже в условиях совместной работы, основанное на общем взаимном недоверии; кооперация антагонистов – соперничество в рамках общей деятельности и негативных отношений друг к другу.

Согласно современному психологическому словарю вербальное общение – процесс обмена информацией с помощью речевых средств, а невербальное общение – это сторона общения, состоящая в обмене информацией между индивидами без помощи речевых средств, представленных в какой-либо знаковой форме.

В исследовании принимали участие студенты-психологи I -III курса. Испытуемым предложили выразить свои типы межличностных отношений к каждому из участников группы с помощью знака и с помощью слова. Знаки были закодированы таким образом (в линиях):

1. (~~~~~) – дружеская кооперация, взаимопомощь, основанные на полном доверии;
2. (~~~~~) – дружеское соревнование в виде соперничества в отдельных сферах, в рамках в целом позитивных взаимоотношений;
3. (——) – невмешательство, дистанцирование друг от друга при отсутствии как сотрудничества, так и соперничества;
4. (——) – соперничество, ориентация на индивидуальные цели даже в условиях совместной работы, основанное на общем взаимном недоверии;
5. (~~~~~) – кооперация антагонистов – соперничество в рамках общей деятельности и негативных отношений друг к другу.

На втором этапе испытуемым для выражения отношения были предложены следующие слова:

- а) друг;
- б) друг-соперник;
- в) одноклассник;
- г) соперник;
- д) антагонист.

Результаты исследования представлены в таблице 1.

Таблица 1

Сравнительный анализ отношения участников группы

Невербальное выражение (линии)	%	Вербальное выражение (слово)	%
1. Дружеская кооперация	44,50	1. Друг	23,40
2. Дружеское соревнование	21,50	2. Друг-соперник	5,60
3. Невмешательство	26,20	3. Одноклассник	64,20
4. Соперничество	15,30	4. Соперник	1,30
5. Кооперация антагонистов	2,50	5. Антагонист	5,61

Самым важным моментом является то, что по вербальному выражению типов отношений (слова), мы представили по той же типологии как и по невербальному выражению отношений (знаки), только в более обычном виде.

Из табл. 1 мы видим, что невербальное и вербальное выражение по всем компонентам имеют большой разрыв, что говорит нам о том, что студенты наделяют слова большим смыслом, чем знак. Это говорит о том, что они пытаются быть более осторожными и внимательными, ведь за нашими словами стоит не только наш смысл, но и культурные нормы, стереотипы.

Благодаря этому исследованию, мы узнали, как современные студенты-психологи относятся к тем людям, с которыми учатся, ведь одной из наиболее важных способностей человека является профессиональная компетентность, и главный ее компонент – это способность работать в группе, взаимодействовать, функционировать.

Научные руководители: В.В. Кириченко, кандидат биологических наук, доцент; Н.В. Ткаченко, кандидат психологических наук, доцент.

І. Мазурик
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНО-РОЛЬОВИХ ОЧІКУВАНЬ МОЛОДІ В ПЕРІОД ПОШУКУ ШЛЮБНОГО ПАРТНЕРА

Актуальність даної теми обумовлюється тим, що наші уявлення про шлюб та сім'ю чим далі, тим більше зменшуються, насичуються подробицями, оскільки сім'я нині все менше відповідає сформованій у віках схемою рольового функціонування. Так як, в наш час відбувається трансформація уявлень молоді про те які функції і ролі повинні виконувати чоловіки і жінки в шлюбі. Тому ми вирішили подивитися, які сімейно-рольові очікування притаманні молоді у наш час.

Під очікуванням психологи розуміють оцінку особистістю своїх передбачуваних здатностей і можливостей, очікування у майбутньому такої їх реалізації, яка б задовольнила її плани і запити. Рольові очікування є складовою диспозиційної структури особистості, яка включає в себе спрямованість на певні соціальні цілі, інтереси і моделі. Тим самим вони пов'язуються з очікуваннями і вимогами особистості до людей і до самого себе. Одним з видом рольових очікувань є шлюбно-сімейні очікування (складна структура, взаємопов'язаними компонентами якої є очікування стосовно шлюбного партнера як супутника життя та батька / матері).

Сімейно-рольові очікування формуються в процесі гендерної соціалізації з раннього дитинства. Сімейно-рольові очікування і домагання, які

належать до структури життєвих домагань особистості, є суб'єктивним чинником. Вони формуються під впливом, перш за все, суспільних і особистісних потреб, також на це безпосередньо впливає батьківська сім'я, яка опосередковує усі впливи зовнішнього соціального оточення.

За результатами теоретичного аналізу нами визначено, що молоді чоловіки, вступаючи у шлюб, вже володіють певним уявленням про сімейну роль своєї дружини, як господині, годувальниці, прибиральниці, няньки для дітей, постійної коханки, а ще й до цього – соціально активної працівниці. Щодо жінок, то у більшості випадків, вони є прихильницями егалітарного типу розподілу ролей у сім'ї, при якій ці самі сімейні ролі діляться між чоловіком та дружиною порівну, чи по складності, або по можливості виконання.

За результатами проведеного емпіричного дослідження ми можемо зробити висновок, що до гендерних особливостей сімейно-рольових очікувань молоді в період пошуку шлюбного партнера є:

а) різна ступінь значущості сексуальних відносин у майбутній сім'ї для жінок й чоловіків: для жінок – високе значення, а для чоловіків навпаки недооцінка;

б) наявність різного ставлення до особистісної ідентифікації з майбутнім шлюбним партнером: у чоловіків присутній амбівалентний характер установок щодо власної автономії та ідентифікації себе з партнером, а жінкам притаманне прагнення до особистісної ідентифікації себе з майбутнім шлюбним партнером;

в) різний характер очікувань по відношенню до реалізації господарсько-побутової функції: жінкам притаманна установка на власну участь у веденні домашнього господарства, тоді як чоловіки не пред'являють до майбутньої дружини високих вимог у веденні господарства;

г) різні очікування щодо участі майбутнього шлюбного партнера у вихованні дітей: жінки надають високого значення ролі матері у сім'ї та очікують від майбутнього шлюбного партнера активної участі у вихованні дітей, тоді як чоловіки більш орієнтовані на власну участь у вихованні дітей;

д) різне ставлення до зовнішнього вигляду: чоловіки надають високого значення відповідності зовнішнього вигляду сучаснім зразкам моди, тоді як для жінок більш характерним є загальне прагнення привабливо виглядати.

Такі розбіжності сімейно-рольових очікувань молоді, закріплення соціальних ролей за певною статтю, призводить до виникнення рольових конфліктів, як внутрішньо-особистісних, так і міжособистісних, що, у свою чергу, може призвести до сімейних конфліктів.

Науковий керівник: І.В. Тисячник, кандидат психологічних наук, доцент.

СПОСОБЫ ЗАПОМИНАНИЯ НОВЫХ ТЕРМИНОВ СТУДЕНТАМИ-ПСИХОЛОГАМИ

В процессе интеллектуального становления и обучения, мы сталкиваемся с множеством малознакомых нам понятий терминов, не употребляемых в повседневном, бытовом лексиконе. Способность к запоминанию и умению оперировать научным языком – важная часть профессионализации специалиста. Память является одним из ценнейших свойств человеческой жизни. В психологии она считается одним из основных познавательных процессов. Кроме того – она является своеобразной основой всякого познания.

Память – это психический процесс, состоящий в запоминании, сохранении и последующем воспроизведении (узнавании) или забывании чего-либо. Запоминание – это процесс памяти, в результате которого происходит закрепление нового путем связывания его с усвоенным ранее. Основу запоминания составляет связь материала со смыслом в одно целое.

Первые психологические исследования памяти были проведены Германом Эббингаузом в рамках ассоциативной психологии в 1885 г. Это открытие основывалось на ассоциациях, Г. Эббингауз считал, что если какие-либо психические новообразования возникают в сознании одновременно или непосредственно друг за другом, то между ними возникает ассоциативная связь, и повторное появление какого-либо элемента этой связи любой ценой вызывают в сознании образы всех его элементов.

В конце XIX в. Гештальтисты говорили о том, что память несет в себе целостную организацию – гештальт. Они пришли к выводу о том, что при запоминании и воспроизведении материал выступает в виде целостной структуры, но не случайного набора элементов, которые сложились на ассоциативной основе.

Исследования памяти человека с точки зрения онтогенетического подхода проводили советские учёные П.П. Блонский, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев и др. Отечественные психологи полагали, что порядок процесса запоминания, сохранения и воспроизведения определяется тем, какое место в деятельности человека занимает данный материал. Вопросом изучения исследования закономерностей произвольного запоминания занимались такие психологи как А.Р. Лурия, П.И. Зинченко, А.В. Запорожец, А.А. Смирнов.

Сегодня, в мире высокоразвитых и многофункциональных технологий в структуре образования не изменяются методы, направленные на эффективное запоминание материала. По сей день ученики, студенты пользуются стандартными способами для заучивания информации. Самый

широко и хорошо известный нам метод – конспектирование. Зачастую, человек слушает и автоматически записывает, не углубляясь в самую суть услышанного. В связи с этим возникает вопрос, какой метод запоминания является эффективнее – услышанный или записанный?

Объект данного исследования – запоминание, предмет – способ запоминания информации. Цель – исследовать способность к запоминанию профессиональных терминов у учащихся высшего учебного заведения. Задача – определить способ запоминания научной терминологии учащихся психологического факультета.

В исследовании принимали участие студенты психологи I-III курса. Из психологического словаря были выбраны термины, не встречающиеся в процессе обучения. В данном исследовании было 2 этапа проведения эксперимента с изменяющимися условиями. Участникам была дана инструкция прослушать 10 определений, а затем воспроизвести их на 1-м этапе предварительно законспектировав услышанные определения, на 2-м этапе без конспектирования. В контрольной группе испытуемые сидели по одному, без возможности общаться. В экспериментальной группе была возможность общаться, испытуемые сидели рядом друг с другом.

Таблица 1

**Сумма средних показателей правильных ответов
и правильных определений разных групп**

Способы запоминания информации	I курс	II курс	III курс (экспериментальная группа)
1 этап без конспектирования (слуховой)	27,6%	31,8%	8,3%
2 этап с конспектированием (механический)	51,1%	28,2%	21,7%

Эксперимент был направлен на выявление более эффективного способа запоминания терминов. Эти данные свидетельствуют о том, что контрольной группе сложнее воспроизвести услышанную информацию, нежели второй группе при условии, что есть возможность разговаривать. Однако анализируя данные контрольной группы в механическом запоминании, им это далось легче, т.к. была возможность повторить записанную информацию, а экспериментальной группе II курса это задание далось сложнее, но разрыв показаний незначителен. У студентов I курса ярко выражено преобладание механического способа запоминания. Анализируя отдельно полученные данные по каждой экспериментальной группе можно сделать вывод о том, что при предварительном записывании, информация запоминается и воспроизводится эффективнее, нежели просто услышанная.

Научный руководитель: В.В. Кириченко, кандидат биологических наук, доцент.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ВИДІВ ЛІНІ СЕРЕД СТУДЕНТІВ

Уявлення про людину як про ледачу або працювиту формується суспільством на основі певних критеріїв її поведінки. Однак, в будь-якому разі, прояви ліні не схвалюються, а особистість, яка її демонструє вважають ненадійною, на яку не можна покластися та довірити виконання важливого завдання. Свідчення цьому можна знайти як у науковій, так і в популярній літературі.

Стурбованість проблемою ліні та її негативним впливом на результати праці змушує фахівців різних країн шукати способи її вирішення. Власне, цим питанням займалися О.Л. Михайлова, В.Л. Леві, Ю.В. Проскура, В.В.Воробйова, І.С. Якіманська та ін. Однак, дотепер ця проблема існує і є особливо поширеною серед студентів. При цьому батьки і викладачі не можуть знизити її вираженість у юнаків. Пояснити це можна використанням неефективних засобів протидії, оскільки причин виникнення ліні є багато, тому і видів ліні є декілька. Відтак і способи управління нею мають бути різні.

Тому, щоб зрозуміти, яку систему заходів треба розробити для подолання ліні у студентів, важливо визначити, який саме вид ліні притаманний даній особистості. Отже, метою роботи обрано проведення емпіричного вираженості видів ліні серед студентів.

Вибірку дослідження становили студенти 2 курсу факультету психології ДУ ім. Альфреда Нобеля. Всього 19 осіб. Для визначення домінуючого виду ліні використано опитувальник «Діагностика мотиваційного дефіциту» Ю. В. Проскури.

Отримані результати свідчать, що в студентській групі переважає вид ліні *внаслідок відсутності інтересу*. Він притаманний 29,16% досліджуваних (6 осіб) і проявляється внаслідок невідповідності характеру діяльності структурі потреб особистості. Небажання виконувати учбові завдання виникає через те, що вони є нецікавими («...я не можу примусити себе займатися тим, що мені нецікаво...») і вважаються безглуздими («... ця робота нічого не дає для мого професійного росту...»). Тобто зміст навчання не відповідає інтересам, мотивам, особистісній спрямованості студентів. Вони не бачать особистісного сенсу в ньому і, ймовірно, мали дещо інакше уявлення про специфіку навчання на факультеті. Це вказує на існування своєрідного рівня розчарування окремими дисциплінами, які викладаються на другому курсі.

Другу сходинку за розповсюдженістю серед студентів займає *доцільний вид ліні* – 27,26% досліджуваних (5 осіб). Ця лінь виникає внаслідок невизначеності очікуваного результату або його невідповідності витра-

ченим зусиллям. У процесі навчання головну роль в її детермінації відіграє система оцінювання знань. Вочевидь, студенти другого курсу часто залишаються невдоволені отриманими оцінками, відчувають невідповідність між докладеними зусиллями для виконання завдання та результатами його оцінювання. Тому, з часом, починають лінуватися.

Найменш поширеною серед студентів виявилась *захисна лінія* (16,89%, 3 особи). Даний вид блокує виконання потенційно «небезпечної» діяльності, тобто такої, яка містить ризик бути виконаною невідповідно, в результаті чого страждає самооцінка особистості. Тому ця лінія виступає як свого роду психологічний захист для особистості, її самоцінності. Ймовірно, що студенти психологи другого курсу не так часто демонструють цей вид лінії, оскільки атмосфера на факультеті є досить безпечною та комфортною, тому вони не бояться зробити помилку, оскільки розуміють, що ставлення до них не зміниться. Або ж навпаки, студенти впевнені у своїх діях та силах, тому не відчувають потреби захищати своє Я.

Як бачимо, студенти демонструють різні види лінії, що ще раз підтверджує думку про необхідність розробки різноманітних заходів щодо її подолання.

Науковий керівник: О.О. Лоза, викладач.

І. Новицька
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

СТАТЕВІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗПІЗНАВАННЯ БРЕХНІ

Розпізнавання лжі є достатньо традиційною психологічною задачею, у рамках якої в основному вивчалися особливості поведінки і мовлення комуніканта, що вказують на бажання ввести в оману. Властивості реципієнта, що сприятимуть викриттю лжі, довгий час лишалися поза зоною наукового інтересу. Проте, на сьогоднішній день, у зв'язку з розвитком сфери захисту інформації, підвищенням суспільного попиту на компетентних фахівців у професіях соціономічного типу, а також інтересом до можливостей людського потенціалу у теоретичній психології, вивчення факторів, що позитивно впливають на розпізнавання лжі, набуває нової актуальності.

Статеві особливості розпізнавання лжі вивчалися переважно зарубіжними дослідниками. Більшість із них не знайшли відмінності у рівнях розпізнавання повідомлень між чоловіками та жінками. Проте, було встановлено, що жінки схильні вірити у правдивість повідомлення (тобто мають *установку на правду*), у той час, як чоловіки характеризуються проти-

лежною установкою – на лжу, що має назву *упередженість*. На практиці це може означати, що жінки будуть краще розпізнавати правдиві повідомлення і гірше лжу, а чоловіки навпаки – краще розпізнавати лжу у порівнянні з правдою. Вплив цих установок на загальний рівень розпізнавання повідомлень (тобто правди+лжі) вивчений недостатньо, проте існують данні, що *упередженість* не впливає на розпізнавання повідомлень, у той час, як *зниження установки на правду* в цілому знижує загальний рівень розпізнавання повідомлень.

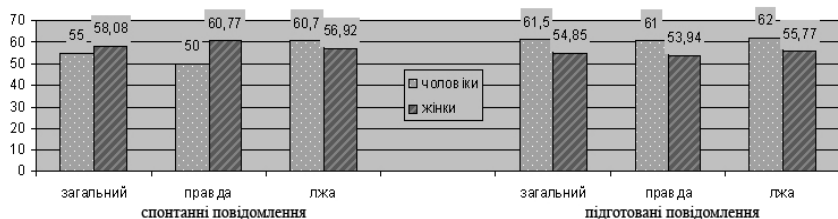
Цікавою для висунення гіпотез є інформація про те, що чоловіки та жінки для оцінки повідомлень використовують різні стратегії. Так, чоловіки звертають увагу на факти і їх невідповідність дійсності (інформаційно-логічний зміст повідомлення), у той час, як жінки шукають протиріччя між вербальною та невербальною поведінкою співрозмовника, звертаючи увагу на більшу кількість сигналів.

Стратегії оцінки повідомлень, що використовують чоловіки та жінки, можуть бути більш успішними по відношенню до різних типів лжі. Так, можна припустити, що жінки краще розпізнаватимуть спонтанні повідомлення, що характеризуються більшою кількістю інформаційних витоків, у той час, як чоловіки будуть успішнішими при детекції спланованих підготовлених виступів.

Для створення повідомлень було запрошено 10 осіб, яким пропонувалося розповісти про свої хобі або життєві переконання. Кожен доповідач робив 4 виступи: спонтанна правда, спонтанна лжа, підготовлена правда, підготовлена лжа, які знімалися на відеоапаратуру для подальшої демонстрації досліджуваним. Для експерименту з «банку даних» було сформовано 4 варіанта по 10 відео: 2 зі спонтанними виступами, 2 – з підготовленими. Вибірку розпізнавачів повідомлень склали 117 осіб (59 жінок та 58 чоловіків) віком від 16 до 42 років.

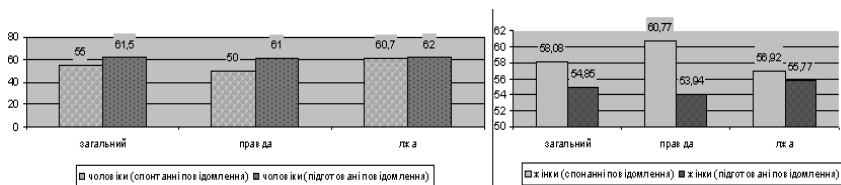
В результаті дослідження було визначено, що чоловіки та жінки не відрізняються у розпізнаванні повідомлень ($f^*=0,1$; $f^*>0,05$) та розпізнаванні лжі ($f^*=1$; $f^*>0,05$), проте жінки трохи краще розпізнають правдиві повідомлення ($f^*=1,76$; $f^*\leq 0,05$), що співвідноситься з результатами інших досліджень. Більш цікаві данні були отримані при аналізі здібності до розпізнавання лжі у підгрупах розпізнавачів спонтанних та правдивих повідомлень.

Так, було встановлено, що *жінки краще розпізнають спонтанні повідомлення* ($f^*=1,7$; $f^*\leq 0,05$) та спонтанну правду ($f^*=2,44$; $\leq 0,01$) у порівнянні з чоловіками, але не відрізняються від чоловіків за рівнем розпізнавання лжі ($f^*=0,63$; $f^*>0,05$). *Чоловіки ж у порівнянні з жінками краще розпізнають підготовлені повідомлення* ($f^*=1,7$; $f^*\leq 0,05$) та на рівні тенденції підготовлену правду ($f^*=1,1$; $f^*>0,05$) і не відрізняються у розпізнаванні лжі ($f^*=0,5$; $f^*>0,05$). Результати представлення на рис. 1.

Рис. 1. Статеві відмінності у розпізнаванні спонтанних та підготовлених повідомлень

При порівнянні чоловіків у різних ситуаціях спілкування, було встановлено, що вони краще розпізнають підготовлені повідомлення ($f^*=1,8$; $f^*\leq 0,05$) та підготовлену правду ($f^*=2,1$; $f^*\leq 0,05$), але не відрізняються у розпізнаванні лжі ($f^*=0,33$; $f^*> 0,05$). Жінки успішніші при розпізнаванні спонтанних повідомлень ($f^*=1,8$; $f^*\leq 0,05$) та спонтанної правди ($f^*=1,67$; $f^*\leq 0,05$) проте не у розпізнаванні лжі ($f^*=0,9$; $f^*> 0,05$), як видно з рис. 2.

Рис. 2. Відмінності у розпізнаванні чоловіків та жінок (залежно від типу повідомлення)

Таким чином, за результатами дослідження чоловіки краще розпізнають підготовлені повідомлення як у порівнянні з жінками, так і у порівнянні з ситуацією, де їм потрібно розпізнавати спонтанні повідомлення. Жінки ж навпаки, краще розпізнають спонтанні повідомлення, що пов'язане з критеріями, котрими користуються для оцінки повідомлень представники різних статей. Результати можуть бути використанні для подальшого навчання представників однієї статі стратегіям розпізнавання лжі, якими користуються представники протилежної статі, оскільки це може покращити їх рівень розпізнавання лжі різних типів.

Науковий керівник: Е.Л. Носенко, доктор психологічних наук, професор.

ПРОТИРІЧЧЯ В КОМУНІКАЦЯХ

Конфлікти є вічним супутником нашого життя. І тому навіть сама послідовна політика гуманізації на підприємствах і в установах і кращі методи управління не захистять від необхідності жити в умовах конфліктів.

«Конфлікт» і «протиріччя» мають самостійну основу: конфлікт – психологічну, а протиріччя – організаційну. Конфлікти відіграють важливу соціально-психологічну роль як в суспільстві, так і в будь-якій компанії, неформальної організації.

Сучасна точка зору полягає в тому, що навіть в організаціях з ефективним управлінням деякі конфлікти не тільки можливі, але і бажані. Звичайно, конфлікт не завжди має позитивний характер. У деяких випадках він може заважати задоволенню потреб окремої особистості і досягненню мети організації в цілому. Наприклад, людина, яка на засіданні комітету сперечається тільки тому, що не сперечатися він не може, певно знизить ступінь задоволення потреби в приналежності і повазі і, можливо, зменшить здатність групи приймати ефективні рішення.

Природно, що в житті не можна уникнути розбіжностей, протиріч і конфліктів. Однак у дійсності найчастіше не самі конфлікти руйнівні діють на людей і ускладнюють їхнє спільне життя, а наслідки деяких форм поведінки в конфліктній ситуації: страх, ворожість, погрози. Якщо ці переживання надмірно інтенсивні і тривалі, у людей може виникнути і закріпитися оборонна реакція, тобто поведінку, яка влітається в структуру особистості та спотворює характер мислення, вчинків і почуттів.

Таким чином, можна зробити висновок, що кожна людина володіє особистими якостями, своїми звичками й упередженнями, які з неминучістю впливають на характер контактів з іншими людьми. Тому спілкування у формі зіткнень є результатом індивідуальних відмінностей між людьми і виникають тоді, коли вчинки учасників однієї ситуації мають антагоністичну спрямованість.

Метою даної роботи було дослідити поняття суперечності, конфлікту, вивчити основні їх типи, причини виникнення, стратегії поведінки людини в конфліктній ситуації. Також ставилося завдання знаходження основних шляхів вирішення конфліктних ситуацій, ефективних прийомів і методів з управління адміністрацією щодо запобігання протиріччя в організації в майбутньому.

В будь-якій організації, існують різні конфлікти. І це аж ніяк не завжди негативним показником якої б то не було діяльності цієї організації. З деяких конфліктів можна винести щось позитивне, за допомогою них можна виявити і виправити недоліки як системи організації в цілому, так

і розбіжності між окремими членами колективу. Причому зміни, які тягне сам дозвіл конфлікту, не завжди можуть бути спрямовані саме на поліпшення ситуації, вони можуть просто нормалізувати її або привести до вихідного стану. Отже, розглянемо декілька прикладів конфліктів, дійсно малимісце в певній державній установі. Один з них – конфлікт, що виник черезнеточного визначення обов'язків співробітників і термінів їх виконання, тобто чисто виробничий конфлікт.

Приклад 1. Кожна державна установа має у своїй структурі відділ, який забезпечує документообіг вхідної та вихідної кореспонденції, а також окремо виділений сектор роботи зі зверненнями громадян. Від своєчасної злагодженої взаємодії вказаного відділу з іншими структурними підрозділами організації залежить вирішення виробничих питань та своєчасне надання відповідей на вхідну кореспонденцію. Однак, під час реорганізації установи коли ще не було чітко налагоджено систему реєстрації, візування та передачі листів на виконання мали місце часті порушення строків виконання завдань та, як наслідок поспіху неякісне виконання функцій покладених на вказану установу. Із-за цього постійно виникали конфлікти як між спеціалістами відділу так і між всіма працівниками установи. Для нормалізації роботи була затверджена методика документообігу в установі та чітко відрегульовано механізм проходження документації. У результаті вжитих заходів вдалося стабілізувати роботу установи та виключити порушення, а також самопокращився клімат в даному відділі, а значить і його продуктивність. Загалом, такого роду конфлікти є показником неблагополучної роботи колективу, тобто організації його роботи, і вирішення таких конфліктів можливе тільки при зміні об'єктивної ситуації та умов праці.

Інший приклад заснований на «людському», суб'єктивному аспекті конфлікту, тобто протиріччя закладені в самих людях, їх діях, вчинках і поведінці – чисто особистісних несприятливих проявах. До цих проявів відноситься схильність наполягати на своїй думці, категоричність суджень, імпульсивність, невміння слухати і переконувати, схильність до обвинувачення партнера і багато інших негативні якості людини.

Приклад 2. Один з керівників установи при спілкуванні зі своїми підлеглими використовував строго наказовий тон. Треба відзначити, що всі співробітники відділу – це спеціалісти, що знають свою справу, вміють працювати висококваліфіковані фахівці, але, тим не менш, керівник не враховував це. У даному випадку нашарування завдань, невміння або небажання визначитипріоритети та послідовність виконання завдань, вимога виконати всі відразу і при тому терміново, тобто підвищені і необгрунтовані вимоги – все це має негативний характер: нервує працівників, вносить негативний клімат у відділ, що, безумовно, відбиває бажання працювати і не сприяє якісному і продуктивному виконанню обов'язків працівниками. В умовах існування певних складнощів при влаштуванні на

роботу і в силу своєї скромності, співробітники довгий час не вирішувалися висловити претензії своєму начальнику. Але така ситуація тривати в прихованій формі нескінченно не могла, і в якийсь момент претензії були частково висловлені. Ненормальна, розбурена обстановка у відділі, як і слід було очікувати, в підсумку привернула увагу вищого керівництва установи. Тут треба також відзначити, що сам цей керівник є хорошим працівником і відмінно виконує свою роботу, і просто звільняти його не було сенсу, – хорошого фахівця не так-то просто знайти. У цій ситуації була зроблена спроба організувати відверту розмову – бесіду керівника і його співробітників, але, на жаль, вона належного результату не мала. Звичайно, певні поліпшення з'явилися, але повною мірою усунути конфліктну ситуацію не вдалося. Тому для повної нормалізації обстановки у відділі зараз проводяться індивідуальні довірчі бесіди з керівником відділу і з кожним із співробітників. З цього прикладу добре видно, що вирішити конфлікт, що виник через якихось особистісних проявів, часом буває складніше, ніж виробничий, оскільки його успішний результат залежить не тільки від знань керівника та вміння правильно поводитися в критичній ситуації (аналіз ситуації, управління нею), але і від бажання самих конфліктуючих.

Отже, ми розглянули два приклади. Природно, існує безліч різних видів конфліктів, але основних такі два: виникли з об'єктивних причин або виникли з суб'єктивних причин. Так, наприклад, виробничий конфлікт може перерости в міжособистісний (якщо через недопрацьовану систему праці виникають розбіжності між людьми, потім переростають у особисту неприязнь) або навпаки (якщо через особистісних протиріч з'являються негативні зміни в системі організації або відбуваються постійні збої в її роботі). Так само можуть відбутися конфлікти між групами людей, цілими організаціями, можуть розвиватися по лінії керівник – підлеглий або підлеглий – підлеглий; бувають так само й інші конфлікти. Але яким би не був конфлікт не варто його уникати і треба пам'ятати, що він є свого роду сигналом до дій, які мають змінити ситуацію і в результаті мають в тій чи іншій мірі привести до поліпшення роботи організації, до її вдосконалення в цілому.

Незважаючи на те, що взаємини з іншими людьми повинні сприяти мир і гармонію, протиріччя неминучі. Кожна розсудлива людина повинна володіти вмінням ефективно залагоджувати суперечки і розбіжності, щоб тканина суспільного життя не рвалася з кожним конфліктом, а, навпаки, міцніла внаслідок зростання уміння знаходити і розвивати спільні інтереси.

Для вирішення протиріч і конфлікту важливо мати в своєму розпорядженні різні підходи, уміти гнучко користуватися ними, виходити за межі звичних схем і чуйно реагувати на можливості і поступати і мисли-

ти по-новому. У той же час можна використати конфлікт як джерело життєвого досвіду, самовиховання і самонавчання.

У даній роботі було проведено дослідження таких понять як суперечності, конфлікт, розглянуто їх класифікація, вивчені основні типи суперечностей і конфліктів, причини їх виникнення, стратегії поведінки людини в конфліктній ситуації. Також були знайдені основні шляхи вирішення конфліктних ситуацій, ефективні прийоми і методи з управління адміністрацією щодо запобігання конфліктів в майбутньому в організації.

Слід підкреслити ще раз важливість точного визначення проблеми конфлікту і того, наскільки вона зачіпає інтереси кожного учасника протистояння. Щоб ефективно управляти розвитком протиріччя, необхідно з максимальною точністю скласти його діагноз. Ідеальним є сприйняття конфлікту таким, який він є насправді. Досягнення відповідності між суб'єктивною оцінкою даного конфлікту керівником і станом об'єктивного розвитку протистояння являє собою серйозне завдання, вирішити яку практично буває дуже важко.

Науковий керівник: В.В. Кириченко, кандидат біологічних наук, доцент.

Є. Пилипенко

Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ ПРИ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ У СУЧАСНІЙ СІМ'Ї

Вивчення гендерних відмінностей в застосуванні Інтернету привертає сьогодні особливу увагу. Головні питання, на які дослідники звертають увагу, стосуються проблем так званого «гендерного розриву», соціально-демографічної та соціально психологічної специфіки жіночої та чоловічої частини інтернет аудиторії, а також гендерних відмінностей інтернет-активності (цілей використання Інтернету, спілкування в Інтернеті, участі та онлайн-іграх).

Під «гендерним розривом» зазвичай розуміється скромна (порівняно з чоловіками) представленість жінок у інтернет-співтоваристві. У кількісному аспекті розрив цей мало відчувається. У всесвітньому масштабі момент кількісної рівності двох статей в Інтернеті ще не прийшла; втім, точних статистичних даних для багатьох територій немає або вони ненадійні. У всьому світі спостерігаються нерівний доступ до комп'ютерів і відносно низька зацікавленість представниць жіночої статі в роботі з інформаційними технологіями. Це частково пояснюється меншим інтересом до

техніки і до точних наук у жінок порівняно з чоловіками. Останні до того ж часто переконані, що жінці слід триматися подалі від комп'ютера.

Віковий розподіл жіночої вибірки користувачів Інтернету відрізняється від чоловічої в віковій проміжки від 16 до 35 років, в більш старшому віці практично ідентична чоловічий. Серед жінок більше молодих користувачів віку 16-26 років і менше користувачів 26-35 років, менше досвідчених користувачів з великим стажем роботи, але більше початківців. Професійний склад жіночої вибірки більш різноманітний, в ній менше представлених фахівців, для яких мережева діяльність є професією жіноча вибірка – в рамках проведеного дослідження – об'єднує так званих непрофесійних користувачів.

Структура інтересів жінок і чоловіків, що використовують Інтернет, різна. Для жінок Інтернет – це в основному спілкування і підтримка соціальних зв'язків; структура ж діяльності чоловіків більш широка. Відносна неувага жінок до сервісів пов'язано, зокрема, з незначною кількістю призначених для них інформаційних ресурсів. При порівнянні сфери інтересів жінок і чоловіків виявляється «зсув» інтересів жіночого контингенту користувачів Інтернету в сторону гуманітарного знання і неформального спілкування; при цьому виявляється досить скромний інтерес до інформації, пов'язаної з політикою, бізнесом, покупками, еротикою і сексом, технічними проблемами.

При дослідженні мотивації користувачів виявилось, що у жінок сильніше, ніж у чоловіків, виражений мотив рекреації, спілкування (особливо неформального), а у чоловіків дещо сильніше виражено пізнавальне прагнення. При спілкуванні за допомогою Інтернету жінки проявляють більшу тривожність і депресивність, їх ставлення до нього менш позитивно, ніж ставлення чоловіків. Варто відзначити, що у чоловіків фіксуються вищі показники за шкалою «самотності складається враження, що жінки, інтенсивно спілкуючись за допомогою комунікативних сервісів Інтернету, компенсую самотність; чоловіки ж, приділяючи менший час комунікації свою самотність лише посилюють.

Чоловіки за допомогою вербальних засобів стверджують свій статус, частіше описують дії або закликають до них, а також обговорюють або повідомляють факти; багато їх судження рішучі і безапеляційні. Повідомлення жінок часто спрямовані на пом'якшення сформованої в групі напруги, на збереження емоційного комфорту і стабільності, а пропонувані думки висловлюються в обережній манері. Жінки в той же час порівняно частіше, ніж чоловіки, ініціюють неприємні обговорення, скандали і сцени (« Флеймінг » або « тролінг »). Слід, однак, визнати, що перераховані вище особливості відносяться до числа тенденцій, а не закономірностей. Освоєння гендерної ролі багато в чому визначається, як зазначалося вище, культурними стереотипами, а серед останніх важливе значення ма-

ють «іграшки, якими ми граємо»: іграшки для дівчаток і для хлопчиків володіють очевидною поло – рольовою специфікою.

Онлайнові, комп'ютерні та відеоігри спочатку орієнтовані на зацікавленість представників сильної статі. Розробникам належало вирішити: чи пропонувати дівчаткам і жінкам випробовувати сили в іграх, популярних серед чоловіків, або ж приступити до створення ігрового простору, призначеного для представниць жіночої статі? Ті, хто пішли по іншому шляху, досягли певних успіхів. Як вважається, в 1989 р. Роберт Вільям почав вводити в комп'ютерні ігри жіночі персонажі, а в 1994 р. була розроблена перша гра спеціально для дівчаток (дизайнер Трина Роберті). Відтоді сектор ринку ігор для дівчаток розвивається, хоча і не так успішно, як ігри, що викликають інтерес у хлопчиків. Наприклад, за даними вітчизняних дослідників, лише половина опитаних дівчаток 7-9 років висловлює готовність ідентифікуватися з ігровим персонажем, а серед їхніх однокласників – хлопчиків таких налічується 90 %.

Г. Яврий відзначає, що аддикти старшого віку і жінки частіше спілкуються в чатах, де вони мають можливість анонімно обмінюватися приватними повідомленнями, особливо на сексуальні теми. Молоді аддикти і чоловіки частіше грають в ігри (наприклад, взаємодіючі рольові ігри) і подорожують по порнографічних сайтів.

Таким чином, вчені приходять до висновку, що комп'ютерними аддиктами не обов'язково стають тільки добре освічені в даний час чоловіки світлої раси, що використовують комп'ютер тільки в пошуках інформації. Сучасні дані вказують на те, що комп'ютерні аддикти можуть бути будь-якої раси, статі, віком від 18 до 55 років, в середньому з 15-річним стажем освіти. Залежними від комп'ютера виявляються більше з соціальних причин, ніж інтелектуальним. Комп'ютерні технології стають все більш доступними і різноманітними, тому незабаром такі характеристики як вік і освіта також втратять значення.

Науковий керівник: А.Є. Ніколенко, кандидат медичних наук, доцент.

А. Поляновська

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ОСОБИСТІСНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Актуальність проблеми визначення психологічних передумов професійного самовизначення школярів насамперед підтверджується тим, що самовизначення є центральним питанням в старшому шкільному віці, але нам хотілось би внести в цю проблему деяке уточнення. Здійснивши

аналіз сучасних теоретичних та емпіричних досліджень, на наш погляд, в старшому шкільному віці формується не саме самовизначення – особисте, професійне, а психологічна готовність до нього, оскільки протягом старших класів молодь переживає безліч вагань, і в остаточному виборі сумніваються навіть тоді, коли підходять до навчального закладу, в якому планують оволодіти обраною професією.

Проблеми професійного самовизначення школярів досліджували в своїх роботах Є. Клімов, Л. Божович, О. Леонт'єв, Н. Пряжников, В. Сидоренко, М. Тітма, Б. Федоришин, О. Мельник, С. Чистякова та ін.

Сутність професійного самовизначення полягає у самостійному та свідомому знаходженні змісту обраної або вже виконуваної роботи. Професійне самовизначення найчастіше визначається як вибір людиною напрямку і змісту свого подальшого розвитку, сфери та засобів реалізації індивідуальних якостей і здібностей, соціального середовища для втілення своєї життєвої мети та моральних цінностей. Це – цілісний, інтегративний процес, у якому реалізуються основні життєві цінності людини і конкретизуються аспекти її життєвого, особистісного, соціального самовизначення.

Попередні автори зазначають, що на професійне самовизначення особистості впливають соціально-економічні умови, міжособистісні взаємини, вікові особливості, ситуативні чинники, але провідне значення в професійному самовизначенні належить самій особистості, її активності, відповідальності за своє становлення. Крім того, професійне самовизначення здійснюється впродовж всього професійного життя: особистість постійно рефлексує, переосмислює своє професійне буття, що й актуалізує дослідження динаміки професійного самовизначення як сучасних старшокласників, так людей, які вже здійснили свій професійний вибір. Тому, професійне самовизначення потрібно розглядати не як одномоментний акт, а продовжений у часі процес, який складається з декількох етапів, тривалість яких залежить не лише від зовнішніх умов, але й від індивідуальних особливостей суб'єкта професійного самовизначення (Є. Клімов, І. Кон, Т. Кудрявцев, Н. Пряжников, С. Чистякова).

Зважаючи на актуальність проблеми, метою нашого дослідження є емпіричне дослідження психологічних характеристик як передумов професійного самовизначення старшокласників.

Дослідження проводилося у навчальному закладі с. Маломихайлівка Дніпропетровської області, навчально-виховному комплексі «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад імені І. Г. Скакуна». У тестуванні взяли участь 50 учнів – старшокласників (46% осіб чоловічої і 54% – жіночої статі).

Для проведення дослідження ми обрали такі методики: «16 – факторний особистісний опитувальник» (16-ФО) Р. Кеттела, форма Р (14-ФО-

142) для обстеження юнацтва, методика Дж. Голланда «Професійний тип особистості».

Отримані результати емпіричного дослідження показали, що:

1) старшокласники, реальний професійний вибір яких збігається з омріяним, мали високі показники таких факторів особистості: контроль бажань – високий самоконтроль, сила волі, уміння контролювати свої емоції та поведінку, планувати майбутнє; сила “над-Я” – розвиненість почуття відповідальності, обов’язковість, порядність; сила “Я” – розуміння вимог реальності. Також були виявлені і низькі показники наступних факторів особистості: гіпертимія – життєрадісність, віра в себе, нечутливість до оцінок оточуючих; флегматичність – урівноваженість, стриманість.

2) старшокласники, реальний вибір професії яких не збігається з омріяним, мали високі показники таких факторів особистості: гіпотомія – тривожність, стурбованість, невіра в себе, недооцінка власних можливостей, знань, здібностей; фрустрованість – емоційна нестійкість, пригнічений настрій, негативне ставлення до критики. Також в цій групі спостерігались низькі показники факторів шизотомії, тобто несхильність до компромісів, негнучкість, холодність, формальність; соціабільність – несамотійність, залежність, потреба в підтримці і схваленні; слабкість “Я” – брак енергії, безпомічність, зневіра у своїй здатності подолати життєві труднощі.

Висновки. Отже, головним аспектом проблеми професійного самовизначення старшокласників є, власне, сам вибір. Вибір професії не є результатом розвиненості відповідних рис характеру молодої особи, її активності чи флегматичності. Таким чином, старшокласники, створюючи образ своєї майбутньої професії, керуються, в першу чергу, своїми власними цінностями, уміннями, талантами, уподобаннями. Але ж у ситуації реального вибору професії на передній план виходять вже зовнішні фактори, що відповідають можливостям здобуття тієї чи іншої освіти.

Психологічний зміст професійного самовизначення полягає не просто у виборі конкретної професії, а в пошуку покликання та знаходженні особистісних основ свого вибору, що відповідає потребі зрозуміти себе та знайти сенс свого життя.

Оптимізація професійного самовизначення на ранніх етапах полягає в спрямуванні особистості на самостійний, свідомий вибір професії, який повинен безпосередньо здійснюватися у результаті аналізу своїх внутрішніх ресурсів, зокрема своїх здібностей, потреб, мотивів, життєвих цілей та співвідношення їх з вимогами та можливостями обраної професії.

Список використаних джерел

1. Лобова Є. В. Процес первинного професійного самовизначення. Збірник наукових статей. Частина 1. – Єкатеринбург, 2003. – С. 463-470.

2. Психодиагностика и профориентация в образовательных учреждениях/ Ред.-сост. Л. Д. Столяренко. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2005. – 416 с.

3. Пряжникова Е. Ю. Профориентация: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. Ю. Пряжникова, Н. С. Пряжников. – М.: Академия, 2005. – 496 с.

Науковий керівник: В.І. Лазаренко, кандидат соціологічних наук, доцент.

І. Охмак

Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

КАЗКА ЯК ФОРМА ПЕРЕБОРЕННЯ СТРАХУ В ДИТЯЧОМУ ВІЦІ

Більшість вчених вважають, що почуття страху притаманне всім вищим тваринам, ще більшою мірою є властивим для людини. Тварина може боятися лише конкретних небезпек, людина ж, завдяки своїй уяві, страшисться ще і уявних бід, більшість з яких вона створює сама. Надмірно розвинена уява людей постійно народжує монстрів і чудовиськ, які руйнують саме їхнє існування. Створити новий страх легко, вбити ж його надзвичайно важко саме через його нематеріальність.

Страх – це «симпатична антипатія і антипатична симпатія», це почуття, опановує людиною, коли у неї зароджується здогад про існування якоїсь сили, що володіє абсолютною невідомими можливостями. Таким чином, подібний «страх настільки сутнісно властивий дитині, що та зовсім не хоче його позбутися; навіть якщо він і страшить дитину, він тут же обплутує її своїм солодким залякуванням».

У кожному віці спостерігаються так звані нормативні страхи, які з'являються як результат розвитку інтелектуальної сфери та уяви.

За сприятливих обставин життя дитини такі страхи зникають: діти з них «виростають». Але бувають випадки, коли страхи накопичуються, наростаючи як сніговий ком, заважають особистісному розвитку дитини і створюють для неї адаптаційні, невротичні та інші проблеми. При формуванні нав'язливих страхів важливу роль відіграють не тільки умовні рефлекси, але й інші механізми. По – перше, це може бути побоювання з приводу реальної, але сильно перебільшеної небезпеки: чи злякала собака, чи впав із висоти, чи старші діти налякали якимсь монстром. З другою боку, нав'язливі страхи далеко не завжди пов'язані з реальною небезпекою: причиною дитячих страхів можуть бути численні заборони з боку батьків та вихователів, а може і загроза чи гнів з їхнього боку. Так, дорос-

лі і є джерелом нав'язаних страхів, які самі того не розуміючи лякають дитину. Дитина, навіть, не може зрозуміти, чому не можна лізти до розетки, а вже її боїться. Дитина не боїться собаки, але після постійного попередження батьків, щоб не підходив до собаки, бо вкусить, дитина починає зі страхітливою упередженістю відноситись до тварини, боїться її.

Таким чином, метою нашого дослідження стало виявлення найбільш розповсюджених та сильних страхів дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. При цьому ми вважали, по-перше, що існують певні особливості страхів у дітей цих вікових груп; по-друге, особисте створення та малювання казки буде мати позитивний ефект у подоланні дитячих страхів.

У дослідженні прийняли участь дві групи дітей: 20 дошкілят 5-6 років (13 хлопчиків і 7 дівчаток); 17 молодших школярів 7-8 років (8 хлопчиків і 9 дівчаток).

Дослідження проходило в три етапи: на 1-му етапі ми виявляли вид страху, до якого схильна дитина за допомогою методики «Страхи в будиночках» (А.І. Захаров, М.А. Панфілова); на другому етапі ми просили дітей намалювати свій страх, враховуючи, що малювання є засіб осягнення власних можливостей моделювання взаємовідносин та оточуючих емоцій, у тому числі і негативних; на третьому етапі діти повинні були придумати і намалювати свою власну «страшну» казку. Робота проводилася індивідуально.

На першому етапі ми не виявили різниці між основними видами найбільш розповсюджених страхів в двох групах. Але молодші школярі можуть пояснити, що це за страх і чому вони його вважають за страх. Вони більш свідомо розуміють свої страхи та й інтенсивність цих страхів менша ніж у дошкільнят. Дошкільнята знають, що Баби Яги не існує, але її все одно боїться на відміну від молодших школярів. Дошкільнята більш довірливі і більш емоційно сприймають страхи.

Так, 72% дівчаток в обох групах виявили наступні страхи: смерті, страшних снів, темряви, стихії, глибини, пожегу, болю, смерті батьків; 86% дівчаток боїться тварин та уколів. А ось дітей і батьків боїться тільки 17% дівчат, а на великих вулицях взагалі нікому не страшно. 63% хлопчиків боїться: померти, смерті батьків, стихії, глибини, пожегу, уколів. Води, великих вулиць, запізнення до садка боїться лише 8% малюків. Окрім того, треба відмітити, що у дівчаток кількість страхів більша, ніж у хлопчиків.

Другим завданням для малюків було малювання страхів, які виявила попередня методика. Малюнки дозволили виявити дітей з емоційним неблагополуччям: дитина тривожна, полохлива, напружена, зі зниженою самооцінкою, невпевнена, до оточуючих людей проявляє підозрілість і недовірливість. Більшість таких дітей мають сім'ї з неблагополучним емоційним фоном.

На етапі створювання казки більшість малюків придумали казку, де страшний персонаж у решті решт був подоланий. Казка дозволила малюкам зробити крок вперед у боротьбі зі своїми страхами. Адже перше завдання – це відтворення своїх страхів на папері, друге – повторна «зустріч» з ними, а вже третє – але не менш важливе, це початок подолання страхів.

Треба відмітити, що у дітей з високим рівнем страху казка мала і страшну кінцівку: герой казки (страх) перемагав або продовжував своє існування в зменшеному розмірі, але мав можливість в майбутньому «набратися сил». У цих випадках ми пропонували дітям винайти спосіб все ж таки перемогти його, використовуючи чари або чарівні предмети, або висміяти страх, перетворивши його у щось смішне. Так хлопчик Діма намалював вовка, тому, що весною у сусідів вовк загриз козу. Ми із Дімою вирішили намалювати вовка дуже смішним: намалювали йому (вовку) спідничку, на передні лапи взули ролики, на задні – ковзани, одягли в дівочий капелюх, а на морду почепили залізний намордник. І вовк став для хлопчика дуже смішним, пізніше Діма домалював ще й арену цирку для виступу клоуна – вовка.

Необхідно відзначити, що боязкість і страх в дошкільному віці не є стійкою рисою характеру і вони оборотні при адекватному до них підході з боку дорослих. Тим не менш, важливість активної роботи з дитячими страхами обумовлена тим, що сам по собі страх здатний надавати патогенний вплив на розвиток різних сфер особистості. Тож, на нашу думку, щоб позбутися страху потрібно, насправді небагато: знати, як він виникає (тобто, основні причини страху); розуміти, що відбувається в нашому тілі при виникненні страху (щоб уміти вчасно розпізнавати його і вживати відповідних заходів, а також для того, щоб оцінити, як він зменшується після роботи над ним); вміти класифікувати свої страхи за видами (тому, що кожна група страхів вимагає своїх методів роботи); навчитися підбирати свої «ліки» для кожного страху.

Таким чином, ми можемо сказати, що казкотерапія, як один з найменш травмонебезпечних та безболісних способів психотерапії, надає можливість ефективно рухатись в напрямку подолання страхів. В казці, як і в малюнку дитина робить перші маленькі кроки на шляху подолання: у казці дитина покаже всі свої переживання, надасть головним персонажам риси, які її хвилюють; у казці дитина може придумати найрізноманітніший спосіб подолання, переборення страшного персонажу, а отже і самий страх. Малюнок, як засіб візуалізації, закріпить позитивний результат.

Науковий керівник: Т.В.Єрмолаєва, старший викладач.

КАЗКОТЕРАПІЯ ДИТЯЧИХ СТРАХІВ

Для того щоб стати напрямом практичної психології, казкотерапія пройшла великий шлях. Вона була і продовжує бути засобом передачі досвіду і знань «з вуст у вуста». Вона служила і донині продовжує вірно служити багатьом психологам, психотерапевтам і педагогам як метод психологічної допомоги та навчання.

Казка доносить до нас не лише глибокий сутнісний струмінь моральності народу, вона ще й дивує своїм чудоліком. Психологи та педагоги вже давно говорять про терапевтичні властивості казки, про те, що від вподобань дитини серед цього жанру можна також дізнатись, які труднощі та страхи дитина найбільше переживає, а ще як основні риси улюбленої казки можуть відповідати вмінням та схильностям дитини.

Занурюючись у казку, діти, підлітки і дорослі можуть накопичити сили, відкрити нові можливості для творчі конструктивної зміни реальної ситуації. У казкотерапії немає вікових меж: в кожному віці своя казка, міф, притча, легенда, байка, балада, пісня тощо. Казкотерапія застосовується для вирішення найрізноманітніших проблем: від труднощів у навчанні до гострих життєвих криз. І в кожному випадку свої комбінації, акценти, “посили”. Важливою умовою для використання казкотерапії є внутрішнє бажання людини поринути у світ дитинства, фантазії і творчості, де все можливо.

Таким чином, казкотерапія не тільки володіє великою привабливістю і цінністю, але також є універсальним і дуже доступним в практичній роботі психокоррекційним методом.

Проаналізувавши літературу, та після проведення експериментального дослідження, можна стверджувати, що особиста казка дитини являється дієвим способом переборення страхів. Саме за допомогою особистої казки можна в повному обсязі виділити основні страхи дитини. Ілюстрації до казок також дали поштовх для вирішення проблеми страху. Дитина сама, з допомогою чарівних властивостей котрі вона має у казці, може перебороти свої страхи та позбутися їх. Подивившись вдруге на свій страх, дитина починає розуміти, що те, чого вона боялась, не таке вже й страшне. Переписавши з самого початку свою казку, страх зникає і дитина дорослішає у своїх очах. Особиста казка допомагає дитині фантазувати, уявити себе головним героєм та подивитись на свої страхи з іншого боку. Тому можна рекомендувати цю методику для роботи подолання дитячих страхів.

Мудреці кажуть, що найголовніше – наситити душу дитини доброю. Напевно, це і є головне завдання казок.

СПЕЦИФИКА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕФОРМАЦИИ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Проблема влияния профессии на личность, взаимосвязи деятельности и личности в деятельности – одна из наиболее актуальных проблем в психологии. В начале XX века известный социолог П.Сорокин для обозначения особого социально-психологического феномена ввел в научный оборот выражение «профессиональная деформация».

Специфика предмета труда оказывает влияние на психику субъекта профессиональной деятельности, формирует или деформирует его психику. Профессиональная роль сотрудника ОВД многосторонне влияет на личность, предъявляя к человеку определенные требования, преобразует его облик, как внешний, так и внутренний. Многолетнее, ежедневное решение типовых задач совершенствует не только профессиональные знания, но и формирует профессиональные привычки, определяя стиль мышления и стиль общения, оказывает влияние на установки, мотивы, ценности. Профессии системы ОВД в той же степени накладывают специфический отпечаток на психический образ человека [1, с.41]. Специфика самой правоохранительной деятельности, сложность условий ее осуществления, психоэмоциональные и физические перегрузки благоприятствуют сравнительно быстрому развитию профессиональной деформации личности сотрудника ОВД. Несомненно, внутриличностные изменения, происходящие с человеком, отражаются на его поступках, стиле общения, предпочтениях, поведении в целом на службе и в быту.

В узком смысле профессиональная деформация – это проявления в личности под влиянием некоторых особенностей профессиональной деятельности, таких психологических изменений, которые начинают негативно влиять на осуществление этой деятельности и на психологическую структуру самой личности. Так же под профессиональной деформацией понимают приобретение человеком таких качеств, навыков и склонностей, которые отрицательно влияют на решение поставленных перед ним задач. Она обычно выражается в равнодушии, властолюбии, подозрительности, скептицизме, правовом нигилизме, ложной корпоративности (защита «чести мундира»), схематизме мышления, карьеризме, индивидуализме и т.п.

Профессиональная деформация может иметь довольно сложную динамику проявлений в трудовой деятельности человека и затрагивать различные стороны психики мотивационную, когнитивную, сферу личностных качеств. Ее результатом могут быть специфические установки и представления, появление определенных черт личности [2, с. 69]. В пси-

хологическом отношении профессиональная деформация создает чувство уверенности и непогрешимости в своих знаниях и оценках, ограничивая функцию анализа и поиска в мыслительных операциях.

Профессиональная деформация личностных особенностей также может возникнуть вследствие чрезмерного развития одной черты, необходимой для успешного выполнения профессиональных обязанностей и распространившей свое влияние на «непрофессиональную» сферу жизни субъекта. Например, следователь в своей работе сталкивается с обманом, коварством и лицемерием. На основании этого у него может выработаться повышенная критичность и излишняя бдительность. Дальнейшее заострение этих черт может привести к развитию чрезмерной подозрительности, когда следователь в каждом человеке видит преступника, причем эта черта проявляется не только в профессиональной деятельности, но распространяется и на семейные и бытовые отношения.

Факторы, ведущие к образованию профессиональной деформации: [3] детальная правовая регламентация деятельности, наличие властных полномочий по отношению к гражданам, повышенная ответственность за результаты своей деятельности; психические и физические перегрузки, связанные с нестабильным графиком работы и отсутствием достаточного времени для отдыха и восстановления затраченных сил и т. д.; экстремальность деятельности (необходимость выполнения профессиональных задач в опасных для жизни и здоровья ситуациях, риск, непредсказуемость развития событий, неопределенность информации о деятельности криминальных элементов, угрозы со стороны преступников и т. д.); необходимость в процессе выполнения служебных задач вступать в контакт с правонарушителями, что может приводить к усвоению элементов криминальной субкультуры (использованию уголовных жаргонов, обращение по кличкам и т. п.).

Таким образом, можно заметить, что профессиональная деформация развивается под влиянием факторов, относящихся к внешней среде деятельности (общение с правонарушителями, решение задач, применения к ним мер профилактики и пресечения и т.д.), а также факторов внутрисистемного взаимодействия (отношения с руководителем и сослуживцами, совместное выполнение служебных задач и т.д.). Деформация вследствие действия этих факторов деятельности может проявляться и следующим образом. С одной стороны, частое взаимодействие с преступным контингентом в ситуации противоборства формирует у сотрудника такое необходимое качество личности, как бдительность, т. е. постоянную готовность противостоять уловкам и ухищрениям. В этом проявляется положительное влияние деятельности на формирование личности, профессиональных черт характера, служебного опыта. Обостряются восприятие, наблюдательность, развиваются профессиональные умения и навыки.

Вся деятельность сотрудников, носящих милицейскую форму, в очень большой степени подчиняется общественным нормам и социальным ожиданиям. Сам факт ношения специальной формы подчеркивает эту особенность деятельности и оказывает известное влияние на личность работника. От человека в милицейской форме все окружающие справедливо ждут строго определенного рода поведения – соучастия, поддержки, помощи, защиты. Окружающие, обращаясь за помощью к милиционеру, предполагают, что он грудью станет на защиту человека, которому угрожает опасность. Опасность (реальная или мнимая) – это постоянно действующий стрессор в деятельности сотрудников милиции, пожарной охраны и других служб. Специфика проявления этого стрессора в деятельности сотрудников ОВД заключается, в частности в том, что опасность может появиться внезапно. И, наконец, сотрудник ОВД, в отличие от представителей других профессий, связан с профессиональной необходимостью всегда идти навстречу опасности. В психологическом плане это может вызвать повышенную вероятность либо инстинктивных форм поведения, либо рискованных вариантов действий. Может наступить привыкание к опасности, снижение способности адекватной оценки собственных возможностей, что чревато потерями среди личного состава.

Формирование гармонично развитой личности невозможно без изучения феномена деформации. Проблема влияния деятельности на личность, формирования личности в деятельности, проблема профессиональной деформации личности мало изучены, хотя представляют значительный интерес и в теоретическом и в прикладном плане.

Сотрудник в процессе деятельности сталкивается со сложными задачами, от решения которых иногда зависит жизнь и здоровье граждан, он подвержен различным психологическим стрессам, многостороннему социальному контролю. Профессиональная деятельность сотрудников милиции очень важна для общества, она социально значима, но, к сожалению, имеет низкий статус в связи со сложившимися в нашем обществе приоритетами и стереотипами.

Список использованных источников

1. Шабанова К.Г., Специфика «эмоционального выгорания» у сотрудников линейных подразделений // Журнал психопедагогика в правоохранительных органах. – 2007 – №2(29) – с.41
2. Орел В. Е., Феномен «выгорания» в зарубежной психологии: эмпирические исследования // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2001 – №3. – с. 69.
3. Безносков С.П. Профессиональная деформация личности. – СПб., 2004.
4. Бойко В.В. Синдром «эмоционального выгорания» в профессиональном общении. – М., 1996.

5. Ронгинская Т.И. Синдром «выгорания» в социальных профессиях // Психологический журнал. – 2002. – Т.23. – №3.

Научный руководитель: А.С. Смоктий, кандидат философских наук, доцент.

А. Самоткан
Днепропетровский университет имени Альфреда Нобеля

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ СОЗАВИСИМОСТИ: ТРАДИЦИОННЫЙ И ЭВОЛЮЦИОННЫЙ ПОДХОДЫ

В последние десятилетия было написано достаточно большое количество научных работ и статей, в которых ученые давали определения созависимости, основываясь на разных методах и подходах в изучении данной темы. В представлении людей понятие «созависимость» воспринимается с негативным смыслом. Прежде всего, оно ассоциируется с потерей свободы, собственного Я, которые разрушают отношения личности. Данный термин прочно вошел в обыденное сознание и широко используется при описании деструктивных взаимосвязей между зависимым и созависимым человеком или между двумя созависимыми людьми. Исследования этой темы являются междисциплинарной областью. Так ее различные аспекты изучаются в педагогике, социологии, психологии, медицине, что подтверждает важность данного вопроса в контексте изучения психологии личности. Ранее, понятия о созависимости носили более описательный, нежели практический характер. Поэтому актуальным, с нашей точки зрения, является изучение данного феномена, опираясь на существующие подходы через призму психологии.

Так, термин «созависимость» был образован от «соалкоголик», когда алкоголизм и другие виды наркотической зависимости были объединены под общим названием «химическая зависимость». Изначально считалось, что симптомы созависимости являются результатом совместного проживания с алкоголиком или другим химически зависимым индивидом. Данный подход к изучению созависимости называется традиционным, который рассматривает ее как наследственное заболевание (практически неизлечимое), вызванное неизвестными причинами, или болезнью, связанной с алкоголизмом, или рождением в дисфункциональной семье.

Наряду с традиционным подходом выделяют эволюционный подход (Б. Уайнхолд, Дж. Уайнхолд). Согласно которому причины возникновения созависимости находятся в раннем детстве и возникают вследствие незавершенности определенных критических стадий развития в течение

первых шести лет жизни, в частности, стадий соединения и отделения. Также особенностью похода является то, что он предполагает выздоровление от созависимости, в отличие от традиционного.

Обобщенное определение созависимости предлагает Э. Шиф, в котором постулируется существование базового процесса, имеющего характер зависимости, что и провоцирует созависимое поведение. По мнению ученого, созависимость – это болезнь, имеющая множество форм и проявлений, которая развивается на основе болезненного процесса, свойственного той системе, в которой человек существует. Похожая формулировка данного понятия прослеживается в трудах В. Москаленко, Э. Фрома и О. Шороховой.

Следует указать, что Э. Фром называл это явление «рецептивной ориентацией», когда люди зависят не только от авторитетных фигур, но и от других, рассчитывая на их поддержку, чувствуя себя потерянными, оставаясь без посторонней помощи.

Описательный характер понятия созависимости представлен в работах Т. Милтон, М. Битти, М. Питти и др. По мнению М. Питти, созависимый – это человек, который позволил, чтобы поведение другого человека повлияло на него, и полностью поглощен тем, что контролирует действия этого человека. Другой человек может быть ребенком, взрослым, любовником, супругом, папой, мамой, сестрой, лучшим другом, бабушкой или дедушкой, клиентом. К этой группе относятся алкоголики, наркоманы, люди с умственными или физическими нарушениями и те, кто периодически испытывают чувство печали.

Интересной является идея Дж. Уитфилда, в которой созависимость – это любое страдание и/или дисфункция, что ассоциируется или является следствием заикленности на потребностях или поведении других.

К тому же, созависимость развивается у людей, живущих в дисфункциональных семьях и дисфункциональном обществе.

Дж. Фрил и Л. Фрил указывают, что это состояние, является медиатором между поверхностными симптомами (например, химической зависимостью, нарушением режима питания, депрессией, «зависимостью» от отношений) и внутренними, в основе которых – вина, стыд и страх одиночества.

Суммируя все вышесказанное, очевиден тот факт, что проблема возникновения созависимости не в другом человеке, а в нас самих, в том, что мы позволили, чтобы поведение другого человека влияло на нас, и тоже пытаемся повлиять в ответ. Следует указать и наличие типичных характеристик у созависимых людей. Среди них: контроль, навязчивые состояния и мысли, низкая самооценка, чувство вины, подавляемый гнев, навязчивая помощь, сосредоточенность на других, игнорирование своих потребностей, депрессивное поведение, психосоматические нарушения.

С точки зрения эволюционного подхода, выздоровление от созависимости возможно с помощью следующих рекомендаций: понять эволюционные причины развития своей болезни; устранить препятствия, которые привели к «приклеиванию»; лучше познать себя и свои возможные реакции в различных ситуациях, чтобы можно было чувствовать себя более свободно и делать лучший выбор; приобрести навык эффективного управления собственной жизнью и достигать все более высоких уровней эффективности человеческой деятельности. Кроме того, признают, что созависимость – это культурное явление, появившееся в результате эволюции человеческого вида. Эволюционная модель, основанная на научных исследованиях о развитии человека, привела к выводу о том, что человеческие существа способны к самокоррекции. Если предоставить в распоряжение людей соответствующую информацию и обучать их, они самостоятельно смогут завершить наиболее важные эволюционные стадии детства, которые не были завершены вовремя, и, таким образом, избавиться от созависимости.

В данном направлении источник созависимых отношений следует искать в раннем детстве. Если родители не могут обеспечить успешное прохождение этих стадий (созависимость (от рождения до 6-9 месяцев), противозависимость (в возрасте 2-3 лет), независимость (от 3 до 6 лет) и взаимозависимость (6-12 лет)) ребенку, то это позволяет предполагать, что они, в свою очередь, тоже не завершили их. Следовательно, человек, у которого наблюдается созависимость, получил ее по принципу преемственности от своих родителей, а они, в свою очередь, от своих. Это можно изменить путем осознания паттернов поведения, что обеспечит возможность ребенку избежать деструктивного поведения. Незавершенные процессы индивидуального развития от рождения до 12 лет переносятся в дальнейшую жизнь, и для освобождения от созависимости необходимо вернуться к ее истокам, которые находятся в детстве. Поэтому психологическая работа с созависимостью, с нашей точки зрения, это прежде всего работа с внутренним ребенком.

Таким образом, в психологическом аспекте изучения созависимости мы придерживаемся эволюционного подхода, в котором она определяется не как врожденная болезнь, а как приобретенная в процессе онтогенеза. Как только человек понимает, как формируется созависимость, ему открывается возможность освобождения из психологической ловушки, в которой он находится. Поэтому перспективным считаем изучение данной проблемы в контексте детско-родительских отношений и коррекции основных Эго-состояний человека.

Научный руководитель: М.А. Милушина, кандидат психологических наук, доцент.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Питання девіантної поведінки сучасної молоді є актуальним на сьогоднішній день, так як безпосередньо пов'язане з соціалізацією і самореалізацією молоді. Ми можемо бачити, що в сучасному суспільстві все більша частина молоді та підлітків починає курити, вживати алкоголь і навіть наркотики. Це свідчить про те, що вивчення питання девіантної поведінки, його корекція і попередження – є дуже важливим фактором у формуванні здорової молоді.

Предметом нашого дослідження є: психологічні особливості девіантної поведінки сучасної молоді.

Об'єктом дослідження є: девіантна поведінка.

Мета: виявити психологічні особливості девіантної поведінки сучасної молоді.

Завдання:

1. розкрити поняття девіантної поведінки;
2. проаналізувати наукові підходи щодо розуміння «девіантної поведінки»;
3. підібрати психодіагностичний інструментарій;
4. провести емпіричне дослідження щодо виявлення психологічних особливостей девіантної поведінки сучасної молоді.

Класифікуючи наукові підходи щодо обґрунтування змісту поняття «девіантної поведінки», ми будемо спиратися на таке його визначення: девіантна поведінка – це, з одного боку, вчинок, дія людини, що не відповідає офіційно встановленим або таким, які фактично склалися у даному суспільстві нормам та стандартам, а з іншого – соціальне явище, яке виражається в масових формах людської діяльності, що не відповідають офіційно встановленим або таким що фактично склалися у даному суспільстві нормам та стандартам.

Девіантну поведінку розглядають через:

- позитивний контекст: поведінка, що направлена на подолання застарілих норм або стандартів та пов'язана з соціальною творчістю, сприяючи якісним змінам соціальної системи;
- негативний контекст: поведінка, яка є дисфункціональною та дезорганізує соціальну систему і сприяє її руйнуванню.

Аналіз літературних джерел дав нам можливість визначити основні причини виникнення девіантної поведінки (через негативний контекст).

1) Біологічна причина. Специфічні фізичні риси, генетичні відхилення, а також психологічні особливості: розумова відсталість, різні пробле-

ми психічного характеру. Психологічним механізмом формування більшості девіацій об'являлась аддиктивна поведінка, тобто прагнення уникнути внутрішнього соціально-психологічного дискомфорту, змінити свій соціально-психічний стан, який характеризується внутрішньою боротьбою, внутрішньоособистісним конфліктом. Біологічні трактовки причин девіантної поведінки не знайшли однозначних підтверджень в науці.

2) Соціальна причина. Немоżliвість позитивної самореалізації особистості. Головною причиною девіантної поведінки є розрив між культурними цілями суспільства та соціально схвалених шляхів їх досягнення. Тобто суспільство заохочує прагнення людини до визначеної мети, але обмежені ресурси не завжди дозволяють досягти цієї мети. (Роберт Мертон).

Також у рамках соціального підходу до причин девіантної поведінки наводиться таке поняття як аномія. Аномія – це соціальна дезорганізація, тобто такий стан суспільства, коли старі соціальні норми і цінності не відповідають реальним відносинам, а нові ще не склалися. У цьому вакуумі норм змінюється рольова поведінка, порушуються звичні способи взаємодії, відбувається конфлікт цінностей, а соціальні інститути змінюють свої функції (Еміль Дюркгейм).

3) Теорія соціального конфлікту (кросскультурний компонент). Соціальні зразки поведінки є девіантними, якщо вони ґрунтуються на нормах іншої культури. Наприклад, злочинець розглядається як носій субкультури, що є конфліктною по відношенню від домінуючого у даному суспільстві типу культури (Габріель Тард).

4) Маргіналізація. Головною причиною девіантної поведінки, згідно цієї теорії є: розрив соціальних зв'язків, причому спочатку розриваються економічні та соціальні зв'язки, а потім духовні. Наслідками маргіналізації є знижений рівень соціальних сподівань та потреб, що веде до примітивізації окремих сегментів суспільства, що проявляється в виробництві, побуті, духовному житті (У.Г.Самнер, Е.Стоунквіст, Р.Мертон, Е.Дюркгейм).

5) Соціальна нерівність. Фундаментальні потреби у людей досить схожі, а можливості їх задовольнити у різних соціальних верств (багатих та бідних) різні. В таких умовах бідні отримують «моральне право» на девіантну поведінку по відношенню до багатих, що виражається в різних формах експропріації майна (П.Сорокін, М.Вебер).

Власне робота над вирішенням третього і четвертого завдання є наступним етапом нашого емпіричного дослідження. Отже, наше майбутнє емпіричне дослідження в подальшому може бути корисним в попередженні та корекції негативного прояву девіантної поведінки сучасної молоді.

Науковий керівник: Н.В. Ткаченко, кандидат психологічних наук, доцент.

ДИТЯЧІ СТРАХИ ТА ЖИТТЄВИЙ СЦЕНАРІЙ ДОРΟΣЛОГО

У час соціально-економічних та політичних змін, що відбуваються у суспільстві, на перший план виходять дослідження, які спрямовані на виокремлення та аналіз факторів, які сприяли б формуванню такої особистості, що здатна самостійно будувати свій життєвий шлях. Такі дослідження були б неповними без аналізу умов протікання дитинства та специфіки взаємодії людини з батьками та близьким оточенням. Саме в дитинстві закладаються основи для подальшого розгортання життєвого плану, певного життєвого сценарію людини.

На наш погляд, одним із факторів, що безпосередньо може впливати на формування життєвого сценарію особистості дорослого є дитячі страхи. Проблема страхів у дітей набуває особливої актуальності як в науковому, так і в практичному плані. На сьогодні відзначається тенденція зростання кількості дітей зі страхами, що тісно пов'язані з хвилюванням та почуттям невпевненості в собі, що в свою чергу, негативно впливає на самооцінку. Тому дитина може неадекватно оцінювати свої можливості та переживати невдачі в житті.

Проблема життєвих сценаріїв або життєвого шляху людини є фундаментальною темою в західній (А. Адлер, Е. Берн, Е. Еріксон, З. Фрейд, К.Г. Юнг, К. Ясперс) та вітчизняній психології (К.А. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, Л.І. Анциферова, Б.С. Братусь, А.В. Брушлинський, Л.С. Виготський, А.А. Кронік, О.М. Леонтьєв, Т.М. Титаренко, Л.В. Яновська та ін.). Проблематика вікових страхів зустрічається в працях Захарова О.І., Максимової Ю.Н., Прихожан А.М., Лісіної Є.В., Карпенко Н.З., Новикової Є.В., Осоріної М.В. та ін.

Зважаючи на актуальність досліджуваної проблеми метою нашого дослідження є дитячі страхи та життєвий сценарій особистості дорослого. Ми припускаємо, що дитячі страхи відбиваються в певній формі в життєвому сценарії особистості. Для проведення дослідження нами була сформована експериментальна група з 30 жінок віком 25-30 років. Сімейний та соціальний статус жінок не враховувався.

Наше дослідження можна умовно поділити на етапи, на кожному з яких було використано: опитувальник для визначення дитячих страхів (О.І. Захаров, М. Панфілова) та авторські казки респондентів.

На першому етапі жінкам було запропоновано написати казки, в яких головним героєм є автор. При цьому в казці необхідно було відповісти на питання:

1. Чого більше всього боїться головний герой?
2. До чого прагне головний герой і чого він бажає?

3. Що чи хто може завадити головному герою досягти бажаного?

4. Що чи хто може допомогти головному герою досягти бажаного?

На другому етапі жінкам було запропоновано модифікований варіант опитувальника (О.І. Захаров, М. Панфілова) для виявлення дитячих страхів.

Аналіз результатів відповідей на запитання опитувальника про наявність у досліджуваних дитячих страхів свідчить, що 70 % з них боялися померти і 90 % боялися смерті батьків. Наступним найбільш поширеним страхом був страх перед тваринами (80% досліджуваних). У 40 % досліджуваних жінок – страх перед спричиненням фізичного ушкодження: неочікувані звуки, напад, вогонь, транспорт та ін.

Для аналізу заборон, які породжують дитячі страхи ми спирались на виявлені Бобом і Мері Гулдінг найбільш глобальні і такі, що часто зустрічаються заборони. При аналізі авторських казок респондентів нами були виявлені наступні: «Не живи»; «Не будь собою (будь таким, як я хочу)»;

«Не думай»; «Не відчувай»; «Не досягай»; «Не роби (не роби нічого: все небезпечно)»; «Не будь близьким (або не будь близьким ні з ким, окрім мене)»; «Не дорослішай»; «Не зв'язуйся ні з ким (ти – особливо)».

У досліджуваних казках нерідко зустрічалися різні комбінації заборон. Проте найчастіше це була комбінація «не живи» і ще якої-небудь заборони. У такий спосіб дитина намагалася захиститися від заборони на життя, тобто намагалася вижити. Наприклад, «не живи» часто поєднувалося з «не будь близьким», так виходило «ти можеш жити, поки не будеш ні з ким близьким». Порушення цієї умови приводить до смерті героя, підкріплюючи тим самим обидві заборони, отримані від батьків. Можна не сумніватися, що носій таких заборон буде всіма силами уникати встановлення близьких стосунків, оскільки в його підсвідомості зберігається установка, що близькість приведе його до смерті.

У своєму дослідженні ми співвіднесли казкові сюжети з типами життєвих сценаріїв, виділених Е. Берном: Переможців, Програвших і Непереможців.

Аналізуючи казки, ми прийшли до висновку, що казки Переможців мають широкий діапазон способів отримання бажаного. Головний герой не просто знає, чого він хоче добитися, він також знає, що для цього треба зробити і може про це розповісти.

Герой казки Непереможців не ризикує і тому не виграє (ймовірно, в дитинстві вони отримали заборону «не роби»). Вони тішаться тим, що, принаймні, не програють. Казки, де герой чогось добивається, але не того, що він хоче, теж містять в собі сценарії Непереможців (варіанти заборон: «не будь собою», «не досягай Х»). Таких людей не можна назвати такими, що програють: вони чогось досягають в житті, але тільки не того, чого найсильніше бажають. Це служить приводом для різного роду раціоналі-

зацій, що допомагають примиритися з тим, що є. Для них характерні вислови «зате я...», «принаймні, я не...» і тому подібне.

Серед нашої вибірки зустрічалися і такі казки, в яких герой, з «марсіанської» точки зору, робив все, щоб не досягти поставленої перед собою мети, але, проте, бажане отримував. Наприклад, в одній з казок жінка, яка хоче знайти собі чоловіка, поселяється в гущавині лісу, куди ніколи не заходять люди. Там її знаходить прекрасний принц. У реальному житті така поведінка до успіху не приводить. Вірогідніше, це сценарії Програшних першого ступеню. Програшним сценаріям другого ступеня відповідають, на наш погляд, і такі казки, в яких герой потрапляє в серйозні неприємності, але все таки залишається живий. Казки, відповідні програшним сценаріям третього ступеня (хамартичним), закінчуються смертю, інвалідністю або божевіллям героя.

Результати нашого дослідження показують, що лише 3 жінки із досліджуваної групи (10 %) склали казки, що відповідають виграшному сценарію. Більше всього банальних сценаріїв та програшних сценаріїв першого ступеня – 30 % та 27 % відповідно. Програшних сценаріїв другого ступеня – 20% і 13% – програшних сценаріїв третього ступеня.

Співставлення результатів двох методик дослідження дозволяє стверджувати, життєві сценарії жінок, які мали дитячі страхи відповідають програшним сценаріям.

Науковий керівник: Т.В. Єрмолаєва, старший викладач.

О. Сорокіна
Донецький юридичний інститут МВС України

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ІНФАНТИЛІЗМ ЯК ОДНА З УМОВ НЕГОТОВНОСТІ ДО СТВОРЕННЯ СІМ'Ї

Сім'я є найважливішою цінністю в житті більшості людей. Для дитина сім'я – це певний осередок, в якому складаються умови її фізичного, психологічного, емоційного та інтелектуального розвитку. Ст. 3 Сімейного кодексу України свідчить «Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки». За чинним законодавством укласти шлюб можна з 18 років (окрім випадків, передбачених законодавством), тобто з 18 років людина може повністю усвідомлювати свої вчинки, нести за них відповідальність та здатна будувати ланку суспільства. Хоча слід зазначити, що з медичної точки зору найбільш сприятливий вік вступу в шлюб становить для дівчат 20 – 22 роки, для юнаків – 23 – 28 років. Проте нерідко ми чули банальну історію «палкого» кохання: двоє людей кохають одне одного, вирішують

одружитися, створити сім'ю, живуть разом декілька років, а потім просто розлучаються. Головне те, що причиною розриву шлюбу є не те, що кохання зникло, шлюб частіше за все руйнує побут: сумісне життя, будівання сім'ї виявилися непосильною працею для двох люблячих сердець.

Для створення стабільної сім'ї є певні показники готовності молодих людей до цього важливого кроку у своєму житті. Є декілька аспектів готовності до сімейного життя:

1. Соціально-моральна готовність полягає у громадянській зрілості молодих людей (вік, освіта, професія, рівень моральної свідомості).

2. Мотиваційна готовність. Люди, які планують разом створити сім'ю мають для себе відповіді на питання «Навіщо Ви вступаєте в шлюб?». Майже у 70% любов – є головною причиною, інші 30% одружуються за розумом, ще є категорія людей, які одружуються через матеріальне становище.

3. Психологічна готовність до створення сім'ї – це наявність розвинених навичок спілкування з людьми, єдність або схожість поглядів на світ і сімейне життя, вміння створити здоровий морально – психологічний клімат в родині, стійкість характеру і почуттів.

4. Педагогічна готовність до створення сім'ї включає в себе педагогічну грамотність, господарсько-економічні вміння і навички, сексуальну вихованість.

Якщо якийсь з цих критеріїв буде відсутній, то шлюб достатньо легко може похитнутися. Взагалі, проблем сучасної сім'ї купа. У своїй статті маю на меті висвітити одну з них, психологічний інфантилізм. Психологічний інфантилізм – це не відсталість у розвитку, на відміну від психічного. Тобто фізично людина цілком здорова та спроможна відповідати власному віку, але на психологічному рівні такі люди не готові до «дорослого» життя. Основна причина інфантильності багатьох дорослих – небажання брати на себе відповідальність. Це є суттєвою загрозою для шлюбу, бо перш за все, саме у сімейних стосунках з'ясовується готовність до зустрічі з купою проблем, до рішучих та досить швидких дій, а найголовніше – відповідальності (чого так бояться інфантильні люди).

Людина може бути успішною у різних сферах діяльності, досягти значних успіхів у кар'єрі, хоча у стосунках, у побуті відчуває себе абсолютною дитиною. Такі люди стараються знайти когось, хто міг узяти всю повністю відповідальність за стосунки, за шлюб на себе.

Інфантильність зустрічається як у жінок, так і у чоловіків. У чоловіків інфантилізм проявляється як потреба не жінки, дружини, а матері, яка б перш за все опікувалась власною дитиною. Цей аспект взаємостосунків якраз і проявляється після весілля, у побуті, бо жінка була закохана, вона не помічала маленьких недоліків коханого, навіть те, що одружилась не зі зрілим, дорослим чоловіком, а з маленьким хлопчиком, який й досі потребує уваги та опіки. До речі, психологи вважають, що гомосексуалізм є

одним із проявів інфантилізму, коли чоловік просто не хоче взяти на себе відповідальність за зв'язок з жінкою, за можливе майбутнє потомство. Це своєрідний захист, спрямований на те, щоб захистити людину від можливих зобов'язань. Так само, як і чоловік, інфантильність у жінок проявляється як пошук чоловіка-батька, захисника, не просто опору, сильне плече, а людину, як б завжди балувала, брала на себе всю відповідальність та терпіла будь-які вибрики дружини-дитини.

Саме інфантилізм спонукає людей у вже зрілому віці кидати сім'ю, дітей у пошуках вічної молодості. Жага до безтурботного життя бере верх, вже зрілі, дорослі люди починають поводитись як звичайні підлітки. Я вважаю, що саме з цієї причини й порівнюють перехідний вік та «кризу середнього віку».

Варто звернути увагу, що поведінка близьких людей суттєво впливає на розвиток інфантилізму у людини. Є декілька помилок, яких припускаються люди, вважаючи, що поліпшують життя людини, яка страждає психологічним інфантилізмом. Перш за все, це жертвність. Людина підсвідомо вже чекає усього готового від близьких, вона не здатна створювати щось сама. Наступна помилка: завжди все вирішувати, не враховуючи думку близької людини. Таким чином, ви самі берете на себе усю відповідальність, не даючи можливості близькій людині навіть спробувати бути самодостатньою особистістю. І наступна найголовніша помилка це безмежне кохання, милування людиною, яка страждає інфантилізмом. Ця поведінка зупиняє людину у праці над собою, розвитку. Взагалі, помилок є безліч, але всі вони зводяться до одного: обмеження волі близької людини, що й провокує її відчувати себе дитиною, яка НІЧОГО НІКОЛИ вирішувати не буде.

Науковий керівник: А.О. Смоктьї, кандидат філософських наук, доцент.

М. Степаненко

Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

МЕХАНІЗМИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗАХИСТІВ

Сучасна соціально-економічна і політична ситуація в країні, що характеризується крайньою нестабільністю, обумовлює і провокує різке збільшення дістресових чинників в суспільному і індивідуальному бутті а, отже, і соціальну, психічну дезадаптованість індивідів і груп. Адаптованість, як активний адаптаційний процес, полягає в збереженні гомеостазу на всіх рівнях взаємодії індивіда з його оточенням: від молекулярного

до рівня психологічної регуляції діяльності. Згідно сучасним уявленням, ефективна соціально-психічна адаптація залежить від здатності суб'єкта змінювати свої психічні образи, пристосовуючи їх до нової дійсності. Незважаючи на широкий діапазон індивідуальних відмінностей в ступені лабільності психічних образів, постійна зміна дійсності виступає як стресор тривалої дії, що виснажує запас адаптаційної енергії. А це веде до дезорганізації психіки і поведінки, проблематичності не тільки біологічного виживання певних індивідів і груп, але і надійного прогнозування індивідуальної і групової поведінки з метою уникнення соціальних конфліктів і зняття напруженості. Для подолання із збільшеним числом конфліктів зовнішнього і внутрішнього плану люди змушені інтенсивніше використовувати механізми психологічного захисту і відповідні форми захисної поведінки, у тому числі і деструктивні.

Психологічний захист визначається як сукупність способів послідовного спотворення когнітивної і афективної складових образу реальної ситуації. Це спотворення досягається за рахунок індивідуальних змін в протіканні психічних процесів і має нейрофізіологічну основу.

Механізми психологічного захисту є продуктами онтогенетичного розвитку і навчання. Вони розвиваються як специфічні засоби соціально-психічної адаптації і призначені для подолання емоцій різної модальності в тих випадках, коли досвід індивіда сигналізує йому про вірогідні негативні наслідки їх переживання і безпосереднього вираження. Механізми захисту запобігають розвитку внутрішньоособистісного конфлікту між первинною емоцією і емоцією страху або його похідних. Страх, виступаючи як блокування енергетично забезпеченого психічного і поведінкового акту, може привести до порушення гомеостазу на всіх рівнях функціонування енергетичної системи. Різні способи спотворення когнітивної оцінки і афективного навантаження образу психотравмуючої ситуації, найбільш зручні і звичні для індивіда, виходячи з динамічних особливостей його психіки і особливостей ранніх міжособистісних відносин, сприяють непряму, опосередкованому, відстроченому і т.п. реагуванню, знімаючи напругу і забезпечуючи соціально-психічну адаптацію.

Механізми захисту мають властивості суміжності, полярності і інтенсивності і розрізняються за критерієм примітивності – складності залежно від часу освіти в онтогенезі і участі свідомості в актуальному функціонуванні; а відповідна захисна поведінка – по критерію конструктивності – деструктивності залежно від відповідності соціальним очікуванням. При цьому, оскільки мінливості життя забезпечують комплекси змішаних емоційних конфліктів, вони повинні також вести до утворення комплексу різних механізмів захисту, необхідних для їх подолання.

Примітивні захисти стабілізують особистість найпростішими способами. Не бачити, не чути, забути те, що може бути небезпечно, – це осно-

ва їх дії. Примітивні захисти відторгають нову інформацію, що вимагає осмислення, або ставить під сумнів її істинність. При цьому з боку людини все відбувається безконтрольно. Тому до незрілих механізмів психологічного захисту відносяться: заперечення, проєкція, заміщення, витиснення, регресія.

На відміну від примітивних, зрілі захисти формуються на базі інтелектуальних ресурсів особистості. Зрілий захист спонукає аналізувати причини того, що трапилося. Робота зрілого захисту завжди йде як пошук розв'язання нового завдання, у той час як примітивний захист спрацьовує як автоматична дія – однозначно й незмінно, стандартно. Тому до зрілих механізмів психологічного захисту відносяться: інтелектуалізація, раціоналізація, сублімація, компенсація, гіперкомпенсація.

Було проведено емпіричне дослідження, у якому було досліджено домінуючі психологічні захисти у людей 20-35 років, та їх розподіл за статевою ознакою. У дослідженні взяли участь 30 осіб віком від 20 до 35 років, працівників ЗАО «Світанок», які працюють на різних посадах.

Для визначення домінуючих психологічних захистів особистості було використано особистісний опитувальник Плутчика, Келлермана, Конте. Подальше дослідження було спрямовано на визначення домінуючих механізмів психологічних захистів. По загальній кількості набраних балів у тесті домінуючим механізмом психологічного захисту була Проєкція (примітивний захист), на другому і третьому місці – зрілі захисти Раціоналізація й Компенсація.

Також було проведено розмежування за статевою ознакою, тому що в дослідженні брали участь 10 чоловіків і 20 жінок. У жінок домінуючим механізмом психологічного захисту була Проєкція (примітивний захист), на другому і третьому місці – зрілі захисти Компенсація й Раціоналізація.

У чоловіків домінуючим механізмом психологічного захисту була Раціоналізація (зрілий захист), на другому і третьому місці – примітивні захисти Проєкція й Витиснення.

В результаті проведеного дослідження було встановлено, що для людей віком від 20 до 35 років властиві як примітивні, так і зрілі механізми захисту. Причому, при розділенні випробовуваних за статевою ознакою у жінок домінуючим механізмом психологічного захисту є Проєкція (примітивний захист), на другому і третьому місці зрілі захисти Компенсація й Раціоналізація; а у чоловіків домінуючим механізмом психологічного захисту є Раціоналізація (зрілий захист), на другому і третьому місці примітивні захисти Проєкція й Витиснення.

Науковий керівник: В.В. Кириченко, кандидат біологічних наук, доцент.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ З ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ

Однією з актуальних проблем сучасного суспільства є проблема соціального сирітства. В даний час особлива увага звернена на сім'ї, які приймають дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування. Специфічною особливістю функціонування прийомної сім'ї є організація соціального супроводу – особливого виду соціальної роботи, який спрямований на здійснення соціальної опіки, патронажу, подолання життєвих труднощів, збереження та підвищення соціального статусу дітей в прийомних сім'ях. Ефективність здійснення фахової підтримки дітей у таких сім'ях великою мірою залежить від всебічного і об'єктивного вивчення їх соціально-психологічних та педагогічних особливостей, викликаних певним оточенням і соціальним статусом.

Проблема дитячого сирітства широко представлена у сучасній науковій літературі. Так, особливості психологічного розвитку дітей, що залишилися без піклування батьків, знайшли своє відображення у роботах таких учених як А. Андреева, І. Дубровіна, П.Павленюк, К.Ушинський та ін. Проблеми соціалізації дітей-сиріт висвітлені у роботах І. Кона, Л. Шипициної, С. Іванової. Розвиток особистості дитини в умовах закладу закритого типу вивчали А.Адлер, Дж.Бодлбі, Я.Корчак та ін.

Сьогодні вже ні в кого не викликає сумніву той факт, що розвиток дитини, яка втратила сім'ю, відбувається особливим шляхом. У неї формуються специфічні риси особистості: відчуженість від світу дорослих, негативізм, нездатність до самоствердження у праці, невміння планувати свою діяльність, інфантилізм, байдужість до себе і своєї долі, нерозвинений соціальний інтелект тощо.

Відсутність сімейного оточення найбільш несприятливо впливає на дітей молодшого віку (до п'яти років). Позбавлення дитини чуйного, турботливого ставлення з боку батьків спричиняє порушення мови, розвитку, а також деформації у соціальній сфері. Однією з причин цього психологи визначають недостатню сенсорну стимуляцію: саме у ранньому віці дитина потребує тісного позитивного емоційного контакту. Якщо життєво необхідна потреба дитини в любові не задовольняється це виявляється в агресивності, роздратуванні, стурбованості, у симптомах страху й тривожності. Часто такі діти не вміють реалізувати свій інтелект, що призводить до затримки психічного розвитку. Сімейне виховання дитини з інтернату дозволяє вирівняти її інтелектуальний розвиток та зняти діагноз.

Дітям, які приходять у прийомну сім'ю з інтернатів притаманна неформованість власного «Я». Перебування в установі деформує уяву ди-

тини про стосунки з дорослими, які сприймаються як обслуговуючий персонал. Вирішення проблем вихованців працівниками інтернатного закладу без їхньої безпосередньої участі формує споживацькі настрої.

На думку А. Капської, значною проблемою в роботі з прийомними дітьми – вихованцями інтернатів – є брехня й крадіжки, причому без будь-якого корисного сенсу. Брехня, як правило, спрямована на встановлення деякого бажаного для дитини соціального статусу, отримання бажаних предметів, спроби уникнути покарання, якого діти дуже бояться. Найпростіші педагогічні прийоми, що дозволяють вирішити проблему брехні, полягають в тому, що прийомна сім'я не приховує її від себе і соціальних працівників.

М. Буянов, працюючи з дітьми з кризових сімей стверджує, що деформація дитячої особистості є захистом, своєрідним «імунітетом», що формується під впливом кризових умов, аномальних сімейних стосунків. Негативні прояви поведінки можна розглядати як певну функцію самозахисту несформованої дитячої свідомості. Доведено, що діти з асоціальних сімей здебільшого стають жертвами не тільки психічного, фізичного, а й сексуального насильства. Це не лише відбивається на їхньому психічному стані, а й викликає такі прояви, як гіперсексуальність, нетрадиційні сексуальні орієнтації. Для усунення цих проблем прийомним батькам необхідна допомога кваліфікованих фахівців.

Незважаючи на те що діти-сироти мають багато проблем у процесі адаптації до умов прийомної сім'ї, у них є певна уява про сімейні стосунки, соціальні ролі батька та матері, досвід відкритого спілкування з оточуючим світом. Це певною мірою пом'якшує процес їхнього входження у прийомну сім'ю порівняно з тими дітьми, хто не має досвіду сімейно-го життя.

Досвід створення прийомних сімей в Україні засвідчує, що формування альтернативних форм опіки над дітьми-сиротами є закономірним явищем, що стимулюється вимогами сучасного суспільства. Діти, які потрапляють у прийомні сім'ї мають різне походження і різний соціальний досвід, що обумовлюють їх соціально-психологічні і педагогічні особливості. Поєднання можливостей нового, більш толерантного, соціального оточення, яким, безумовно, є прийомна сім'я, і сучасних технологій соціально-психологічної роботи можуть стати найбільш ефективним засобом реадaptaції дитини, яка втратила біологічних батьків, повернення її до повноцінного життя і процесу нормального, всебічного розвитку.

Науковий керівник: М.О. Мілушина, кандидат психологічних наук, доцент.

К ПРОБЛЕМЕ КЛАССИФИКАЦИИ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ

Одной из форм научного анализа психологической реальности является классификация ее проявлений. Единой классификации в настоящее время нет, что можно объяснить несколькими обстоятельствами. Основная причина заключается в междисциплинарном характере проблемы поведенческих девиаций. Поскольку термин «девиантное (отклоняющееся) поведение» используется в разных науках в различных значениях, постольку существуют и многообразные классификации поведенческих отклонений. Среди других причин, объясняющих существование проблемы, можно назвать чрезвычайное многообразие форм человеческого поведения и неопределенность самого понятия «норма». Все это существенно затрудняет как выделение общих критериев, так и создание единой классификации различных видов отклоняющегося поведения.

Условно можно выделить три основных подхода к проблеме классификации поведенческих отклонений: социально-правовой, клинический и психологический.

В рамках социально-правового подхода в свою очередь выделяют-ся социологическое и правовое направления.

Социология рассматривает поведенческие девиации как социальные явления, которые группируются по нескольким основаниям:

а) в зависимости от масштаба выделяют массовые и индивидуальные отклонения;

б) по значению последствий – негативные (вызывающие вредные последствия и создающие потенциальную опасность) и позитивные;

в) по субъекту – отклонения конкретных лиц, неформальных групп (например, деятельность бандитских группировок), официальных структур, условных социальных групп (например, женский алкоголизм);

г) по объекту – экономические, бытовые, имущественные нарушения и другие;

д) по длительности – одновременные и длительные;

е) по типу нарушаемой нормы – преступность, пьянство (алкоголизм), наркомания, самоубийства, аморальное поведение, бродяжничество, проституция, хулиганство, иждивенчество, коррупция, бюрократизм, терроризм, расизм, геноцид, деструктивные культы.

В праве под отклоняющимся поведением понимается все, что противоречит принятым в настоящее время правовым нормам и запрещено под угрозой наказания. Ведущим критерием правовой оценки действий инди-

вида является **мера их общественной опасности**. По характеру и степени общественной опасности деяний их делят на преступления, административные и гражданско-правовые деликты, дисциплинарные проступки.

По характеру действий преступления также делятся на: преступления против личности, преступления в сфере экономики, преступления против государственной власти, преступления против военной службы, преступления против мира и безопасности человечества. Таким образом, Уголовный и Гражданский кодексы являются классификациями различных форм отклоняющегося поведения с правовой точки зрения.

Важно четко дифференцировать *два ведущих подхода к проблеме классификации поведенческих отклонений – психологический и клинический*.

Медицинская классификация поведенческих расстройств основана на психопатологическом и возрастном критериях. В соответствии с ними выделяются поведенческие нарушения, сообразные медицинским диагностическим критериям, то есть достигающие уровня болезни.

Психологические классификации выстраиваются на основе следующих критериев:

- вид нарушаемой нормы;
- психологические цели поведения и его мотивация;
- результаты данного поведения и ущерб им причиняемый;
- индивидуально-стилевые характеристики поведения.

По виду нарушаемой нормы. Ю.А. Клейберг, выделяет три основные группы поведенческих девиаций: негативные (например, употребление наркотиков), позитивные (например, социальное творчество) и социально-нейтральные (например, попрошайничество).

Все перечисленные формы деструктивного поведения отвечают, таким критериям девиантности, как: ухудшение качества жизни, снижение критичности к своему поведению, когнитивные искажения (восприятия и понимания происходящего), снижение самооценки и эмоциональные нарушения. Наконец, они с большой вероятностью приводят к состоянию социальной дезадаптации личности вплоть до полной ее изоляции.

В соответствии с перечисленными критериями выделим три основные группы отклоняющегося поведения: антисоциальное (делинквентное) поведение, асоциальное (аморальное) поведение, аутодеструктивное (саморазрушительное) поведение.

Антисоциальное (делинквентное) поведение – это поведение, противоречащее правовым нормам, угрожающее социальному порядку и благополучию окружающих людей. Оно включает любые действия или бездействия, запрещенные законодательством.

Асоциальное поведение – это поведение, уклоняющееся от выполнения морально-нравственных норм, непосредственно угрожающее благополучию межличностных отношений. Оно может проявляться как агрес-

сивное поведение, сексуальные девиации (беспорядочные половые связи, проституция, соращение, вуайеризм, эксгибиционизм и др.), вовлеченность в азартные игры на деньги, бродяжничество, иждивенчество.

В подростковом возрасте наиболее распространены уходы из дома, бродяжничество, школьные прогулы или отказ от обучения, ложь, агрессивное поведение, промискуитет (беспорядочные половые связи), граффити (настенные рисунки и надписи непристойного характера), субкультуральные девиации (сленг, шрамирование, татуировки).

Аутодеструктивное (саморазрушительное поведение) – это поведение, отклоняющееся от медицинских и психологических норм, угрожающее целостности и развитию самой личности. Саморазрушительное поведение в современном мире выступает в следующих основных формах: суицидальное поведение, пищевая зависимость, химическая зависимость (злоупотребление психоактивными веществами), фанатическое поведение (например, вовлеченность в деструктивно-религиозный культ), аутическое поведение, виктимное поведение (поведение жертвы), деятельность с выраженным риском для жизни (экстремальные виды спорта, существенное превышение скорости при езде на автомобиле и др.).

Выделение отдельных видов отклоняющегося поведения и их систематизация по схожим признакам являются условными, хотя и оправданными в целях научного анализа. В реальной жизни отдельные формы нередко сочетаются или пересекаются, а каждый конкретный случай отклоняющегося поведения оказывается индивидуально окрашенным и неповторимым, складывая тем самым индивидуально-стилевые характеристики поведения.

Є. Шайдурова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Найбільш чутливим періодом для розвитку моральної свідомості є вік початкових класів, адже в цьому віці дитина починає не лише сприймати певні моральні категорії, норми та правила, а й диференціювати, на основі чого відбувається їх засвоєння та вибудовування власної поведінки.

Предмет дослідження: психологічні особливості формування емоційно – моральної свідомості у дітей молодшого шкільного віку.

Об'єкт дослідження: емоційно-моральна сфера дітей молодшого шкільного віку.

Мета: виявити психологічні особливості формування емоційно-моральної свідомості у дітей молодшого шкільного віку.

Завдання:

1. розкрити поняття «емоції», «моральна свідомість» та їх компонентів;
2. проаналізувати наукові підходи щодо емоційної та моральної сфери дітей молодшого шкільного віку;
3. підібрати психодіагностичній інструментарій;
4. провести емпіричне дослідження психологічних особливостей емоційно-моральної сфери у дітей початкових класів.

Аналізуючи та систематизуючи наукові підходи щодо розкриття змісту «емоцій», ми будемо спиратися на такі визначення цього поняття-це складний психічний процес, пов'язаний з відображенням відношення у формі специфічного почуттєвого тону, спрямованого на дії внутрішніх та зовнішніх факторів життєдіяльності.

Емоційну сферу особистості в молодшому шкільному віці розглядають:

- через властивості психіки (В.Вітвицький та ін.);
- як процеси (У. Джемс);
- як стан психіки (Н.І. Наєнко та ін.).

Моральна свідомість це- відображення в свідомості людини принципів та норм моралі, які регулюють взаємовідносини між людьми, їх ставлення до суспільної справи і до суспільства в цілому.

Моральну свідомість розглядають та виділяють через такі основні компоненти:

- нормативний (моральні знання, поняття, принципи, ідеї, що виражають вимоги суспільства до поведінки людей та стали надбанням особистості);
- оціночний (оцінка й самооцінка, ідейно усвідомлені оцінні критерії, що використовує особистість в практичній діяльності);
- регулятивний (почуття, ставлення, переконання та інші компоненти свідомості, що здійснюють вплив на поведінку);
- когнітивний (моральні уявлення, поняття та знання);
- світоглядний (моральні переконання, морально-ціннісні орієнтації, ставлення, інтерес до моральних проблем);
- поведінковий (моральний мотив та моральні стосунки);
- емоційний (моральні почуття).

Аналіз літературних джерел дав можливість обґрунтувати основні наукові підходи щодо вивчення емоційно-моральної сфери особистості молодшого школяра:

1. особистісно-діяльнісний підхід (Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, О.М.Леонт'єв, С.Л. Рубінштейн), де особистість розглядається як суб'єкт діяльності, яка сама, формуючись у діяльності й у спілкуванні з іншими людьми, визначає характер цієї діяльності і спілкування.

2. психологічний підхід (Л.І. Божович, Д.Б. Ельконін, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, Є.В. Субботський, С.Г. Якобсон та ін.), дозволяє уточнити структуру моральності, зміст її компонентів та детермінанти розвитку;

3. гуманістичний підхід (А. Маслоу, К. Роджерс та ін.), де основними концептуальними блоками виступають Я-реальне, Я-ідеальне;

4. психофізіологічний підхід (Джемса-Ланге) ґрунтується на тісному зв'язку між емоційними і фізіологічними процесами.

Для подальшого проведення емпіричного дослідження нами був підібраний психодіагностичний інструментарій:

– Кеттелл Р. Особистісний опитувальник (Дитячий варіант 8-12 років);

– проєктивна методика «Малюнок сім'ї»;

– проєктивна методика «Неіснуюча тварина»;

– методика «Незакінчені речення».

Таким чином, вирішення четвертого завдання нашого емпіричного дослідження є заключним етапом подальшої роботи.

Отже, перспектива нашої дипломної роботи полягає у виявленні: емоційних станів дітей молодшого шкільного віку; моральних цінностей; норм та правил. Результати діагностичної роботи дадуть можливість визначити, як дитина реагує на ситуації життя, як це може відобразитись на її психічному стані та подальшому формуванні емоційно-моральної свідомості.

Науковий керівник: Н.В. Ткаченко, кандидат психологічних наук, старший викладач.

Г. Шаньгіна
КЗОСЗШ № 39, м. Дніпропетровськ

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО БАТЬКІВСТВА

Немає необхідності бути надзвичайно мудрим, щоб усвідомити, що для батьків настали не найкращі часи. Суспільство, в якому нам доводиться виховувати дітей, є не занадто сприятливим для сім'ї. Сім'ї перебувають під величезним тиском зовнішніх факторів у багатьох із них чимало серйозних проблем.

Я працюю психологом у середній загальноосвітній школі №39. Мною були зібрані статистичні данні, що біля 60% дітей живуть у неповних сім'ях. І, на жаль, причиною цього є не смерть когось із батьків, а величезна кількість розлучень. У кожній четвертій сім'ї діти живуть лише з одним із батьків. Частіше діти залишаються з матір'ю, їй потрібно працювати, щоб забезпечити себе та дитину.

А тим часом, чим займаються після школи залишені без нагляду діти? Без жодного сумніву, їхні улюблені розваги – перегляд телепередач, ігри на комп'ютері, Інтернет. Результати досліджень у молодших класах показали, час безпосереднього спілкування п'ятилітньої дитини з батьком обмежується 25 хвилинами на тиждень, тоді як перед телевізором та комп'ютером та сама дитина проводить 25 годин.

Характерною рисою батьків стала «загальна неувага до дітей». Дитині стає все важче вирости справжньою людиною. І якщо цей процес не зупинити, то результат буде неминучий: зростання відчуження, апатія, наркоманія, злочинність і насилля серед підлітків та молоді.

Ми часто вважаємо, що діти мають нас і навколишній світ розуміти так само, як дорослі, але це – найбільша помилка. Діти роблять свої висновки з огляду не тільки на те, що ми їм говоримо, а на те, що ми при цьому робимо, як поводимося з іншими людьми. Наш особистий приклад часом більше виховує, ніж навчання.

Особливості дитячого світу порівняно зі світом дорослих: відсутність сформованих поглядів; швидкість перевтілення; емоційність; висока мінливість; не обтяженість побутовими турботами; відкритість; імпульсивність; злиття із зовнішнім світом; життя реальними подіями; повнота світовідчуття.

Байдужість батьків породжує безліч складних проблем. Не зважаючи на зростаючу кількість книг, відеофільмів та інших «джерел інформації», виховання дітей – це загадка, яку більшість сімей не в змозі розгадати.

Найбільш типічні помилки батьків та дорослих у виховальних діях:

1. Негативна оцінка діяльності дитини.
2. Не дозволяється, щоб негативна оцінка діяльності дитини розповсюджувалась на його особистість.
3. Дуже важлива інтонація, емоційне забарвлення висловлювань, спрямованої на дитину.
4. Недопустимо порівнювати дитину (його дії та вчинки) з кимось іншим.
5. Батьки повинні створити таку систему взаємовідносин з дитиною, в якій він буде сприймати себе тільки позитивно.
6. Головна функція сім'ї складається у том, щоб здібність соціальної адаптації дитини виходила з його можливостей.
7. В відносини к дитині недопустимо різко переходити від позитивної оцінки до негативної, від караючого тону до ласкавого задобрювання.

Батьки повинні контролювати своє спілкування з дітьми, за своїми емоціями та їх зовнішні прояви, та не забувати як сильно діти потребують їхньої любові.

Батькам слід будувати довірливі стосунки поки діти ще малі. Лише тоді ваші стосунки з ними впливатимуть на всі ті стосунки, які вони матимуть у майбутньому.

Без жодного сумніву, батьківська любов до дитини формує в упевненість у собі. Проте не менш важливою є й любов батьків одне до одного. На превеликий жаль, чимало дітей бачать протилежне у своїх сім'ях та сім'ях своїх друзів. Чоловіки й дружини не є прикладом любові одне до одного. Найпопулярнішим способом вирішення сімейних проблем стало розлучення. І навіть якщо подружжю вдається залишитися разом, між ними зникає справжня близькість і стосунки сповнені любові.

Діти щасливі, коли знають що їх батько любить їх мати -і свідомо наслідують принципи. Пам'ятайте: діти помічають усе. Спостерігаючи за вашими стосунками, вони утверджуватимуться в собі. І все своє життя знатимуть істину, що людина потребує ласкавості впродовж усього свого життя.

Ідеал, якого слід прагнути – безумовне прийняття – це такий вияв любові, коли діти знають: що б вони не зробили або не сказали, скільки поразок не зазнали б та скільки помилок не припустилися б – тато й мама завжди любитимуть їх.

Коли діти відчувають, що батьки по-справжньому приймають їх, вони почуваються впевнено. Вони знають, що їх цінують не за успіхи, а за те, що вони саме такі, якими є.

Про це не означає, що вам слід відмовитися від настанов та дисциплінарних покарань. Без них не обійтися. Але слухняною дитина стане лише тоді, коли зрозуміє: ви задоволені, що вона – ваша дитина.

Ці реалії виховання дітей я намагаюся донести батькам на батьківських зборах, тренінгах для батьків. Я маю мрію, що все зміниться: батьки будуть прислухатися до парад психологів, і разом сім'єю шукати компроміси. Нове покоління будуть рости справжніх, цивілізованих людей.

Пам'ятайте, що дитина – це дзеркало життя своїх батьків. Як у краплі води відбивається сонце, так і в дітях відображається духовне багатство мами і тата. Робіть усе, щоб дитинство і майбутнє ваших дітей було прекрасним.

Науковий керівник: О.І. Крамар, викладач.

К. Черник
Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

ПОНЯТТЯ ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ В БУДЕННІЙ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ

У наш час постійно зростають вимоги до особистості, її здібностей, знань та умінь. Сучасний роботодавець прагне отримати працівника, який буде не тільки ефективно працювати, а й постійно розвиватися й вдоско-

налювати свої навички. У зв'язку із цим актуальності набуває вивчення перфекціонізму (М. Холлендер, П. Хьюїтт, К. Хорні, Н. Гаранян), оскільки він обумовлює конкурентоспроможність особистості.

Загалом, перфекціонізм трактують як повсякденну практику пред'явлення до себе вимог більш високої якості виконання діяльності, ніж того вимагають обставини.

Однак, окрім, здавалося б, позитивних аспектів, пов'язаних із перфекціонізмом (прагненням до досконалості), існують і негативні. Д. Хамачек був першим, хто звернув увагу на його дуальну природу. На основі клінічного досвіду він описав відмінності між невротичним і нормальним перфекціонізмом. Нормальний перфекціоніст визначає для себе високі стандарти, але при цьому не є педантичним і відрізняється гнучкістю, тобто, може їх пристосовувати відповідно до ситуації. У той час як невротичний перфекціоніст встановлює для себе завищені стандарти і не залишає можливості допускати помилки, що призводить до виникнення депресій, неврозів та явища відкладання виконання завдання (прокрастинації).

Тому важливо вивчати і контролювати рівень перфекціонізму, розробляючи корекційні та тренінгові заняття, оскільки він може як позитивним чином впливати на життєдіяльність особистості, так і негативно позначитися на ній.

Поряд з тим, значущим є ступінь обізнаності у цій тематиці самих психологів, а надто, майбутніх психологів (студентів), адже саме вони мають розробляти та реалізовувати зазначені форми занять з оптимізації перфекціонізму. Відтак, дослідження рівня знань та уявлень у майбутніх психологів про перфекціонізм є актуальним та необхідним, саме це й становило *мету* нашого дослідження: проаналізувати уявлення про перфекціонізм в буденній свідомості молоді.

Вибірку дослідження склали студенти 1-2 курсів факультету психології ДУ ім. Альфреда Нобеля. Всього 30 осіб. Визначення рівня обізнаності щодо перфекціонізму здійснювалось за допомогою опитування, які містило чотири питання: «Що таке перфекціонізм?», «Дати три слова асоціації з перфекціонізмом», «Хто такий перфекціоніст?», «Описати якості перфекціоніста», на основі чого робився висновок про правильність розуміння студентами сутності феномену.

Отримані результати свідчать, що загалом рівень обізнаності студентів є незадовільним, оскільки лише 50% (15 осіб) опитаних респондентів мають чітке правильне уявлення про перфекціонізм. Вони дають таке визначення перфекціоністу: це людина, яка прагне все робити ідеально; це людина, яка прагне досягти досконалості в усьому, що вона робить; це людина, яка в усьому прагне до досконалості та порядку. У свою чергу 15% досліджуваних (4 особи) продемонстрували відносно правильне розуміння поняття, а саме: перфекціоніст – це людина, яка схильна до по-

стійного аналізу своїх думок і дій; це людина, яка має свої ідеали і ригідні погляди. Натомість 35% відповідей студентів (11 осіб) взагалі свідчать про відсутність близьких до правдивого трактування феномену уявлень: перфекціоніст – це людина, яка вивчає новітні тенденції у науці; це людина, яка поважає та шанує пам'ять про минуле свого народу; це вчений, який вивчає якусь певну галузь психології.

Таким чином, проведене дослідження вказує на необхідність включення теми перфекціонізму до наукових дисциплін, які викладаються на факультеті психології, з метою підвищення рівня обізнаності студентів про цей феномен та формування правильного уявлення про перфекціонізм та перфекціоністів.

Науковий керівник: О.О. Лоза, викладач.

Л. Хозей
***Практический психолог Днепропетровского центра
профтехобразования государственной службы занятости***

МОТИВАЦИОННЫЙ АСПЕКТ В АНДРАГОГИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ ОБУЧЕНИЯ

Есть много вариантов вынудить взрослого человека что-либо сделать, но делать с удовольствием он будет только при наличии соответствующей мотивации. Проблема мотивации в обучении взрослого человека при вхождении его как трудового ресурса в рыночную экономику очень актуальна. Современный рынок труда ставит задачу непрерывного совершенствования знаний и профессионального мастерства, расширения сферы общения. Развитие человека в период зрелости определяется дополнением или сменой основных видов деятельности, прежде всего профессиональной. Помимо специального среднего и высшего профессионального образования существует развивающаяся сфера образования взрослых: профессиональная переподготовка, повышение квалификации, последипломное обучение.

По мнению психологов, этап профессиональной перестройки является одним из сложных этапов развития, поскольку он связан с психологической ломкой многих устоявшихся представлений и стереотипов в профессиональной деятельности и личностной мотивационно-ценностной сфере. Взрослый обучающийся – это самостоятельная, самоуправляемая личность, с большим запасом жизненного опыта, являющегося важным источником его мировоззрения. Его готовность к обучению определяется стремлением при помощи учебной деятельности решить свои жизненно важные проблемы и достичь конкретной цели. Он стремится к безотлага-

тельной реализации полученных знаний, умений и навыков. Процесс обучения взрослых должен вестись с учетом социальных условий, индивидуальных черт личности обучаемого, среди которых наиболее важный – это жизненные цели и потребности личности, т.е. особенности мотивационной сферы. Это особенно актуально, так как взрослые «ученики» не поддаются педагогическому воздействию. Для обучения взрослого человека необходимы другие педагогические приемы, которые рассматриваются в особом разделе современных наук – андрагогике (в переводе с греческого андрос – взрослый человек, мужчина; агогейн – вести, «ведение взрослого человека»).

Сегодня она выступает как социально-педагогическая и методологическая основа системы непрерывного образования. Андрагогика разрабатывает методы и технологии по повышению успешности обучения взрослых людей на основе практических наработок, в которые заложен принцип применения мотивации в процессе обучения. При этом рассматриваются теоретические и практические проблемы обучения, воспитания и образования взрослых людей с учетом возраста, социальных, психологических, психофизиологических и прочих особенностей. Принципы обучения в андрагогической модели:

1. Приоритет самостоятельного обучения. Самостоятельная деятельность обучающихся является основным видом учебной работы взрослых обучающихся.

2. Принцип совместной деятельности. Данный принцип предусматривает совместную деятельность обучающегося с обучающим, а также с другими обучающимися по планированию, реализации, оцениванию и коррекции процесса обучения.

3. Принцип опоры на опыт обучающегося. Согласно этому принципу жизненный (бытовой, социальный, профессиональный) опыт обучающегося используется в качестве одного из источников обучения как самого обучающегося, так и его товарищей.

4. Системность обучения. Этот принцип предусматривает соблюдение соответствия целей, содержания, форм, методов, средств обучения и оценивания результатов обучения.

5. Контекстность обучения. В соответствии с этим принципом, обучение, с одной стороны, преследует конкретные, жизненно важные для обучающегося цели, ориентировано на выполнение им социальных ролей или совершенствование личности, а с другой стороны, строится с учетом профессиональной, социальной, бытовой деятельности обучающегося и его пространственных, временных, профессиональных, бытовых факторов.

6. Принцип актуализации результатов обучения. Данный принцип предполагает безотлагательное применение на практике приобретенных обучающимся знаний, умений, навыков, качеств.

7. Принцип элективности обучения. Он означает предоставление обучающемуся определенной свободы выбора целей, содержания, форм, методов, источников, средств, сроков, времени, места обучения, оценивания результатов обучения, а также самих обучающихся.

8. Принцип осознанности обучения. Он означает осознание, осмысление обучающимся и обучающим всех параметров процесса обучения и своих действий по организации процесса обучения.

Содержание образования в андрагогической модели обучения взрослых строится в такой последовательности: выявление образовательных запросов и профессиональных потребностей; осознание профессионально-личностной проблемы; освоение профессионально значимых технологий в условиях переобучения. На эффективность обучения взрослых в период профессиональной переподготовки особенно влияет специальная группа мотивов учебной деятельности: познавательные, профессиональные, созидательные, творческие, социальные. К мотивационной сфере взрослых можно отнести и побуждения, связанные с удовлетворением потребностей личного характера – самореализации, самоутверждения, сохранения и повышения статуса, престижа, уважения со стороны других, материальные.

Мотивационная сфера – это динамическое формирование, которое подвержено влиянию, развитию, изменениям. В обучении взрослых важна не любая мотивация учебной работы, а та, которая основана на когнитивной потребности и интересе обучаемых, на результативно-процессуальной ценности этой деятельности индивидуально для них. При воздействии на мотивацию необходимо влиять не только на мотивацию учения, но и на мотивацию человека вообще. Только в комплексе всей мотивационной сферы обучаемого мы можем увидеть реальную структуру его мотивов. Здесь очень важно изучить цели, ожидания и потребности человека. Тогда можно с большой долей уверенности говорить о том, что обучаемому будет интересно, а что вызовет мотивационную ригидность. Слабая мотивация является причиной снижения эффективности учебной деятельности, физической усталости и личностной деформации, что провоцирует эмоциональное выгорание и потерю интереса к учебе. Поэтому обязательным условием формирования мотивационного интереса к обучению у взрослых является практическая значимость обучения. Но расширив мотивационную сферу до наиболее важных для личности мотивов, можно оптимизировать положительные эмоциональные механизмы познания и усвоения информации, которые являются основой эффективного образования. Для обучения взрослых характерны и некоторые негативные моменты, к которым можно отнести следующее: особенность психофизиологических характеристик зрелого человека обуславливает ухудшение качества восприятия, памяти, внимания, работоспособности и других способностей к обучению, что затрудняет усвоение знаний. Неверие в

свои способности может сильно подорвать желание учиться или способствовать возникновению отрицательных эмоций. Это является причиной возникновения «психологической инерции» обучающихся, когда возникает внутреннее сопротивление сложившимся стереотипам, личностному неприятию перемен, нежелание воспринимать то, что приходит в противоречие с жизненными взглядами и опытом.

Система мотивации, направленная на увеличение интереса к обучению и профессиональному развитию, лежит в основе обучения взрослых в Днепропетровском центре профессионально-технического образования государственной службы занятости. Разработка и внедрение андрагогических технологий, имеющихся в арсенале психологической службы Центра, позволяет разработать программу обучения и мероприятий, влияющих на мотивацию слушателей к освоению новой профессии и успешному трудоустройству. Процесс обучения носит личностно-ориентированную направленность. Первичное исследование мотивационной сферы слушателя помогает выявить направление, в котором обучение становится более целевым и эффективным. Ориентация на профессиональные потребности слушателей в планировании учебных мероприятий повышает их эмоциональную включенность в учебный процесс, развивает познавательные интересы и положительно влияет на самоактуализацию в условиях вынужденной безработицы.

О. Уржумова
*Мелітопольський інститут екології
та соціальних технологій Університету «Україна»*

ПРОФІЛАКТИКА НАСИЛЬСТВА В ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Зміни, що відбуваються у політичному, соціально-економічному та культурному житті українського суспільства, висувають нові вимоги до професійної підготовки соціальних працівників та психологів до роботи з попередження насильства в шкільному середовищі. Агресія і залякування однокласників є серйозною проблемою в Україні. Дослідження показують, що таке явище зустрічається серед українських підлітків удвічі частіше, ніж у європейських країнах. Згідно з даними Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, проведеним у чотирьох київських школах, 34% учнів були жертвами цькування, 43% – знущалися над однолітками хоча б раз у житті, а 13% – були організаторами.

Серед причин прояву насильства на перший план виходять складні структурні соціально-культурні зміни, обтяжені соціальною нестабільністю, в поєднанні з несприятливими сімейно-побутовими відносинами і впливом псевдокультури, що обумовлює прояв жорстокості і агресивнос-

ті у відносинах між дорослими і дітьми, між самими молодими людьми в освітніх установах.

Незважаючи на численні наукові дослідження із зазначеної проблеми (Н.В. Аликіна, Д.І. Донський, Н.О. Зінов'єва), процес нейтралізації умов прояву насильства в шкільному середовищі та активізації взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу щодо профілактики в системі загальної освіти будується поки не зовсім ефективно та протікає стихійно. Робота з профілактики насильства в шкільному середовищі на сьогоднішній день не відповідає повною мірою сучасним вимогам.

Насильство в шкільному середовищі є психолого-педагогічним явищем, яке полягає в руйнуванні позитивних механізмів реалізації дитиною природної потреби «бути благополучною». Це відбувається в результаті постійного або одноразового грубого впливу на учня з боку інших суб'єктів освітнього процесу, яке гальмує розвиток його особистості, призводить до формування патологічних рис характеру (недовіра оточуючим і ворожечість; депресія; емоційне напруження і т. п.) та до соціальної дезадаптації.

Розрізняють наступні напрямки профілактики насильства в шкільному середовищі:

а) підвищення психолого-педагогічної компетентності дорослих у реалізації ненасильницької системи виховання дитини;

б) підвищення комунікативної компетентності самої дитини в організації відносин співробітництва з оточуючими людьми і формування у неї навичок запобігання ситуацій ризику насильства;

в) конструювання соціально-культурного середовища освітньої установи, яка створювала б широкі можливості для вдосконалення позитивних механізмів реалізації дитиною природної потреби «бути благополучною».

В даний час у нашій країні створюються спеціальні організації (найчастіше громадські), покликані захистити дитину від будь-якого виду насильства і від будь-якого агресора (у тому числі і близьких родичів). У своїй діяльності вони орієнтуються на просвітницьку діяльність серед дітей та підлітків про їхні права та про можливості уникнення насильства (спеціальні тренінги; друк та розповсюдження буклетів, пам'яток і плакатів; створення та інформаційна підтримка спеціальних сайтів).

Вважаємо, що при організації профілактики необхідно враховувати два основних змістовних напрямки: робота з потенційними агресорами (педагоги, батьки, школярі) і робота з потенційними жертвами. Третім важливим напрямком має стати діяльність з формування комфортного психоемоційного середовища освітньої установи, яка включає систему взаємовідносин між усіма суб'єктами освітнього процесу.

Таким чином, зміст спеціалістів щодо профілактики насильства в шкільному середовищі виражається в ціннісно-цільовою спрямованістю:

на психологічну підтримку позитивних механізмів реалізації учнями потреби «бути благополучним» та попередження ситуацій приниження гідності їх особи; на розвиток у всіх суб'єктів освітнього процесу здібності (педагоги, учні та батьки учнів) до саморегуляції і контролю своєї поведінки, на формування у них гуманістичного стилю взаємодії.

Науковий керівник: О.М. Мілушина, кандидат психологічних наук, доцент.

Я. Ярошенко
Днепропетровский университет имени Альфреда Нобеля

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ. ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ЧЕРЕЗ ЧТЕНИЕ И ПИСЬМО

Проблема удовлетворения потребностей общества в высококвалифицированных специалистах одинаково актуальна как для нашей страны, так и для всего мира. Потоки информации и новейшие технологии, проникшие во все сферы жизни общества требуют поиска и использования новых методов обучения.

Харламов И.Ф. дает следующее определение сущности «метода обучения»: «под методами обучения следует понимать способы обучающей работы учителя и организации учебно-познавательной деятельности учащихся по решению различных дидактических задач, направленных на овладение изучаемым материалом».

В педагогической литературе широкий спектр методов обучения. Но какой метод выбрать? Как его реализовать, чтобы достичь максимальных результатов?

Исследования показывают, что именно на активных занятиях учащиеся часто усваивают материал наиболее полно и с пользой для себя. Активные методы обучения – методы, стимулирующие познавательную деятельность обучающихся. Основу их составляет общение, точнее диалог, в основе которого лежит свободный обмен мнениями о путях разрешения той или иной проблемы. Именно такое содержание вкладывается в понятие «наилучшая практика обучения».

«Развитие критического мышления через чтение и письмо». Критическое мышление определяется как «разумное, рефлексивное» мышление, которое позволяет объективно рассуждать и логично поступать в соответствии со здравым смыслом. Формула критического мышления, выражена в следующей схеме: «вызов – реакция – рефлексия». Данная мо-

дель позволяет обучающимся определить цели своего обучения и самостоятельно искать информацию.

В ходе работы учащийся учится вырабатывать собственное мнение на основе осмысления различного опыта, идей и представлений, строить умозаключения и логические цепи доказательств, выражать свои мысли четко, понятно для других. В современном информационно-техническом мире умение работать с информацией, выделять в ней главное и второстепенное, уметь анализировать и оценивать воспринимаемые данные – является одним из важнейших навыков для профессионала.

Сочетание знаний и умения критически мыслить дает возможность сформировать личность устойчивую к «эмоциональному кружению», с твердой гражданской позицией и высокими профессиональными качествами. В связи с большим арсеналом методов каждый преподаватель может выбрать те, которые близки лично ему. Для каждого педагога эта система может стать персонифицированной. Это очень важно, т.к. в таком случае педагогический процесс становится личностно ориентированным.

Список использованных источников

1. Педагогика и психология высшей школы: Учебное пособие / редактор М. В. Буланова-Топоркова – Ростов н./Д: Феникс, 2002. – 544 с.
2. Халперн Д. Психология критического мышления / Д. Халперн. – СПб.: Питер. – 2000. 512 с.

Научный руководитель: Н.П. Волкова, доктор педагогических наук, профессор.

Наукове видання

ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ У СУЧАСНОМУ ВИМІРІ

V Міжнародна науково-практична конференція
молодих учених та студентів

Тези доповідей

3 квітня 2014 р.

(українською, російською, польською та англійською мовами)

Комп'ютерна верстка О.М. Гришкіної

Підписано до друку 21.03.2014. Формат 60×84/16.

Ум. друк. арк. 7,44. Тираж 115 пр. Зам. № .

ПВНЗ «Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля».

49000, м. Дніпропетровськ, вул. Набережна В.І. Леніна, 18.

Тел. (056) 778-58-66, e-mail: rio@duer.edu

Свідоцтво ДК № 4611 від 05.09.2013 р.

Віддруковано у ТОВ «Роял Принт».

49052, м. Дніпропетровськ, вул. В. Ларіонова, 145.

Тел. (056) 794-61-05, 04

Свідоцтво ДК № 4121 від 27.07.2011 р.